

ILMASTONMUUTOSVASTUU YKSILÖN NÄKÖKULMASTA

Anna Puustinen
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiologian pro gradu – tutkielma
Lokakuu 2014

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

ANNA PUUSTINEN: ILMASTONMUUTOSVASTUU YKSILÖN NÄKÖKULMASTA

Pro gradu – tutkielma, 109 sivua + 2 liitesivua + 5 kuviota

Sosiologia

Lokakuu 2014

2000-luvulla ilmastonmuutoksesta on tullut keskusteltu aihe niin mediassa, politiikassa kuin eri tieteenaloilla. Aihe on löytänyt paikkansa myös koulujen ja lukiodien opetussuunnitelmissa. Siten tänä aikana nuoruuttaan elävät ihmiset ovat saaneet ilmiötä koskevaa tietoa monelta taholta.

Luonnontieteellisesti ilmastonmuutoksen on todistettu olevan ihmisen aiheuttama ilmiö. Sen synty on sidoksissa esimerkiksi teollistumisen, lisääntyneen liikenteen ja energiankulutuksen, sekä tehostuneen maatalouden ja muuttuneen maankäytön tuottamiin päästöihin. Tutkielmani teoriataustassa tarkastelin ilmastonmuutoksen yhteiskunnallista rakennesidonnaisuutta Max Weberin länsimaisen yhteiskunnan rationalisoitumisen teorioiden avulla.

Tutkimuskysymykseni on: miten informantini jakavat ja käsittävät ilmastonmuutosvastuun? Aineistoni tuotti luokka lukion opiskelijoita, joilta pyysin kirjoituksia otsikolla ”Minä, maailma ja ilmastonmuutos”. Sisällönanalyttisen analyysin myötä kiinnostuin kirjoituksissa usein toistuneesta vastuun teemasta. Analyysissä vastuun käsityksiä valottamaan erittelin moraalisen ja toiminnallisen vastuun sekä toimijuuden käsitteitä. Lisäksi hyödynsin Max Weberin rationaalisuuksien ja sosiaalisen toiminnan tyyppejä.

Lukiolaisten vastuun käsityksistä muodostin kolme ilmastonmuutosvastuun yläluokkaa, jotka ovat oma vastuu, siirretty vastuu ja katoava vastuu. Oman vastuun yläluokkaan sijoittamani kirjoitukset käsittelevät sitä, miten yksilö näkee oman roolinsa suhteessa muihin vastuullisiin agentteihin, sekä toisaalta mahdollisuutensa ja vastuunsa itse vaikuttaa ilmastonmuutoksen hidastamiseen. Siirretyn vastuun kirjoituksissa oli kyse vastuu jakamisesta suurvalloille, yrityksille, tiedonvälitykselle ja poliittisille päättäjille, sekä pettymyksestä näiden tehottomaksi katsottuun toimintaan. Vastuun kokemuksen heikkenemistä käsittelee katoavan vastuun luokka, jossa ilmastonmuutoksen torjunta näyttäytyi muutosoptimistisissä näkemyksissä mahdottomana. Omat voimavarat vaikuttivat näissä kirjoituksissa vähäisiltä. Lisäksi ilmastonmuutos näyttäytyi ilmiönä kaukaisena, omaa elämää konkreettisesti koskettamattomana asiana.

Keskeisiä tuloksiani on, että ilmastonmuutoksen hillintä näyttäytyi kirjoittajille normatiivisena toimintana. Taustalla myös oletettiin jaettu substantiaalinen ilmastonmuutoksen torjunnan arvoperusta. Kaikki lisäksi tiesivät jotain ilmastonmuutoksesta ja erittäin harvoin sen ”todellisuutta” kyseenalaistettiin. Ilmiön rakennesidonnaisuus kuitenkin vaikeutti asian käsittelyä ja aiheutti ambivalenssia, etenkin kun ympäröivä maailma ei vaikuttanut jaetun substantiaalisen päämäärän mukaan toimivan. Useimmiten omia ilmastotekoja ja henkilökohtaisen vastuun ottamista oli yksinkertaisinta perustella arvorationaalisella toiminnan orientaatiolla. Omien voimavarojen vähyyden vuoksi päämäärarationaalisuus ei sopinut yhtä hyvin perusteeksi. Kirjoittajien ilmastoaktiivisuus, ja sen puute, olivat yksityistynyttä vastuuta. Järjestäytyneen ilmastovastuullisen toiminnan esimerkit teksteistä puuttuivat.

Asiasanat: Ilmastonmuutos, vastuu, rationalisoituminen, formaali rationaalisuus, sosiaalisen toiminnan tyypit, substantiaalinen rationaalisuus, toimijuus, moraalinen vastuuntunto, toiminnallinen vastuu

SISÄLLYS

1. ILMASTONMUUTOS YKSILÖN HUOLENA JA YHTEISKUNNALLISENA ONGELMANA.....	1
2. ILMASTONMUUTOS JA MITÄ SIITÄ TIEDÄMME	4
2.1 Ilmastomuutostutkimus	6
2.2 Kansainvälinen ilmastopolitiikka.....	8
2.3 Talouden ja taloudellinen vaikutus	9
2.4 Ilmastomuutos mediassa	11
2000-luvun julkisuus	12
2.5 Ilmastomuutos rationalisoitumisen seurauksena.....	13
3. RATIONALISOITUMINEN, SOSIAALISEN TOIMINNAN TYYPIT JA VASTUU	15
3.1 Rationalisoitumisen irrationaaliset vaikutukset	17
Formaali ja substantiaalinen rationaalisuus	22
3.2 Sosiaalisen toiminnan tyypit	25
3.3. Vastuun elementit	28
3.4 Vastuu yhteiskunnallisen ja yksilöllisen rationaalisuuden kontekstissa.....	32
Synteesi kolmesta ulottuvuudesta.....	34
4. LUKIOLAISTEN KIRJOITUKSET AINEISTONA JA ANALYYSIN TOTEUTUS	37
4.1 Lukiolaiset ikäluokassaan	39
Ilmastomuutos lukion opetussuunnitelmassa	40
4.2. Aineisto ja sen keruu.....	42
4.3 Sisällönanalyttinen menetelmä	43
Analyysin päälinjat	46
5. OMA KORSI KEKOON.....	47
5.1 Yhteisen vastuun ideaali	50
5.2 Yksilön mahdollisuudet vaikuttaa.....	53
5.3 Elintavat ja kuluttajuus.....	56
Yhteenvedo	62
6. GLOBAALI SIIRRETTY VASTUU	63
6.1 Saamattomat suurvallat	66
6.2 Politikointi ja konkreettisen muutoksen kaipuu.....	68
6.3 Markkinatalouden ja arvojen ristiriita.....	71
6.4 Tiedonvälityksen rooli	73
7. VAIN PISARA MERESSÄ.....	77
7.1 Muutospessimismi ja yksilön voimattomuus.....	79
7.2 Välinpitämättömyys ja skeptisyys	85
7.3 Näkymättömyyden ongelma	86
8. ILMASTONMUUTOSVASTUUN KÄSITYKSET JA TUTKIMUKSELLISET AVAUKSET	89
8.1 Yhteinen päämäärä ja vaikea vastuu	90
Vastuun yksityistyminen	92
Rakenne-epäkohdat, esimerkin kaipuu ja tiedolliset ambivalenssit.....	94
8.2 Weberin käsitteet ja analyysin kriittinen tarkastelu	95
8.3 Ilmastomuutos, rakenteet ja toiveita jatkotutkimukselle.....	99
LÄHTEET	102
ELEKTRONISET LÄHTEET.....	105
LIITE 1. Aineistonkeruutilanteessa annetut suulliset ohjeet	110
LIITE 2. Aineistonkeruutilanteessa valkokankaalle projisoidut ohjeet.....	111

1. ILMASTONMUUTOS YKSILÖN HUOLENA JA YHTEISKUNNALLISENA ONGELMANA

Ilmastonmuutos on erikoinen yhteiskunnallinen ongelma. Lähes jokaisen teollistuneissa maissa asuvan ihmisen voi sanoa olevan mukana edistämässä sen etenemistä, vaikka tuskin kukaan näin tahtoisi asian olevan. Väestönkasvu ja elintapamme ovat kestäättömässä suhteessa luonnonvaroihin, luonnon kiertokulkuun ja dynamiikkaan. Vaikka tämä kaikki tiedetään ja tunnustetaan melko yleisesti, silti muutokset ekologisempaan suuntaan tapahtuvat hitaasti, jos ollenkaan.

Tutkielmassani käsittelen näkemyksiä, joita joukko lukiolaisia esitti ilmastonmuutosvastuun jakautumisesta. Aineistoni koostuu ilmastonmuutosta käsittelevistä teksteistä, jotka nämä opiskelijat kirjoittivat keväällä 2010. Analyysissäni erittelen, miten nuoret näkivät esimerkiksi oman, muiden, tiedotusvälineiden, valtiojohdon ja talouden roolin ilmastonmuutoksen tuottamisessa ja hillitsemisessä. Näkökulmani ei ole tarkoitus valottaa nuorten moraalisuutta tai ympäristövastuullisuutta sinänsä. Kiinnostukseni keskittyy siihen, millaisena ilmastonmuutosvastuun kysymys näyttäytyy yksilön kannalta.

Vaikka ilmastonmuutoksesta on ollut tietoa jo vuosikymmenien ajan, todelliseksi mediailmiöksi se nousi vuosien 2006–2008 aikana (Lyytimäki 2009, 537). Mediaa seuraavien ihmisten olisi siis ollut lähes mahdotontakin välttää törmäämistä tähän aiheeseen. Ilmastonmuutoksella on tänä päivänä roolinsa myös muussa julkisessa keskustelussa, ja sen torjunta on kirjattu esimerkiksi erilaisiin poliittisiin ja institutionaalisiin suunnitelmiin. Myös kansainväliset ilmastokokoukset, viimeisimpänä Varsovassa marraskuussa 2013, pyrkivät neuvottelemaan globaaleista säännöistä ilmiön hillitsemiseksi.

Erityiset, vuosina 2009 ja 2011 julkaistut, ilmastonmuutosasenteita käsittelevät Eurobarometrit osoittivat ihmisten¹ suhtautuvan ilmiöön vakavasti. Vuonna 2011 ilmastonmuutoksen kokeminen uhkana oli ohittanut esimerkiksi huolen vallitsevasta taloustilanteesta. EU:n kansalaisista yli puolet oli sitä mieltä, että ilmastonmuutos on yksi maailman vakavimmista ongelmista. Suomessa vastaava prosenttiluku oli 50 (em. 10). 20 prosenttia eurooppalaisista ja 19 prosenttia suomalaisista taas

¹ Eurobarometreissa olivat edustettuna EU:n jäsenmaiden yli 15-vuotiaat kansalaiset. Kyselyn toteuttamisessa sovellettiin monivaiheista satunnaisotantaa, jonka edustavuudessa on pyritty kattamaan jokaisen jäsenvaltion koko väestö (tarkemmin ks. Eurobarometri 2009, 49; Eurobarometri 2011, 56).

arveli sen olevan ongelmista kaikkein vakavin (em. 7). Kokonaisuudessaan 89 prosenttia eurooppalaisista oli sitä mieltä, että ilmastonmuutos on hyvin vakava ongelma. (Eurobarometri 2011, 4-8.)

Teoksessaan *The Politics of Climate Change* Anthony Giddens (2009, 1-3) lähtee ajatuksesta, etteivät ihmiset pysty käsittelemään vaaraa, jonka on määrä realisoitua vasta tulevaisuudessa. Tämä lieneekin osa ongelman ydintä. Tutkielmaani osallistuneiden oli toisinaan vaikea suhtautua erityisen vakavasti tähän näkymättömään ja abstraktin tuntuiseen uhkaan. Toisaalta asiassa on toinenkin puoli: Asenteissa oli lisäksi paljon ilmastoystävällisyyttä, joka konkreettisesti ilmeni esimerkiksi kierrättämisenä. Usein asian käsittely ja huomioiminen tuntui kuitenkin turhautavalta merkittävämpien voimavarojen puuttuessa.

Vastuu oli teema, jonka käsittelyyn tartuin vasta perehdyttyäni aineistoon. Kirjoittajien näkemykset omista ja muiden tahojen ilmastotoimista tuntuivat palaavan kysymykseen siitä, kenen vastuulla ilmiön pysäyttäminen viime kädessä on. Vaikka näiden ihmisten nuoruudessa ilmastonmuutoskeskustelu on saavuttanut tähänastisen huippunsa (mm. Lyytimäki 2009, 537; Lever-Tracy 2008, 459; Neil 2009, 769), on kyseessä samalla sukupolvi, joka on kasvanut elämään suuria määriä energiaa kuluttavassa ja ympäristöä kuormittavassa yhteiskunnassa. Siten asetelmassa on suuri ristiriita: Nuoren pitäisi tuntea huolta ilmastosta, jota juuri oma elämäntapamme muuttaa. Samalla yhteiskunnallinen järjestelmä tuottaa, arvottaa ja sallii nykyisen elämäntapamme. Siten esimerkiksi henkilökohtainen etiikka ja omasta edusta huolehtiminen saattavat asettua vastakkain.

Ilmastonmuutoksen synty ajoittuu teollisen yhteiskunnan syntyyn. Sen voikin sanoa olevan teollistuneen ja modernisoituneen yhteiskunnan tuottama ongelma. (IPCC 2007b; IPCC 2013a, 2.) Sosiaalitieteellisesti ilmastonmuutostutkimus myös haastaa ylittämään luonnon ja yhteiskunnan keinoitekoisen erottelun. Silti, vielä kolme vuotta sitten ilmestyneessä teoksessaan *Climate Change and Society* sosiologi John Urry (2013, 17) kirjoittaa: *Kun korostan yhteiskunnan tärkeyttä ilmastonmuutokselle, esitän varsin tuntemattoman näkökannan. Yhteiskuntatieteissä on yleensä tapana erottaa selkeästi toisistaan luonto ja yhteiskunta, se, mikä juontuu luonnosta ja mikä puolestaan yhteiskunnasta, ja kelpaa siksi yhteiskuntatieteiden tutkimuskohteeksi.* Urry näkee tämän sosiaalitieteellisen jaottelun historialliset juuret siinä, että kehittyessään teollisuuskapitalismin aikana sosiologia piti itsestään selvänä, että luonto onnistuttaisiin valjastamaan yhteiskunnan käyttöön. Näin näyttikin tapahtuvan, seurauksia sen sijaan ei täysin osattu aavistaa. Kyseessä on paradoksi, jossa teollistuneet yhteiskunnat ja elämänmuodot jatkuvasti tuhoavat omia

elinmahdollisuuksiaan, oli sitten kyse fossiilisten polttoaineiden loppumisesta tai niiden vaikutuksesta ilmastoon.

Kuten esimerkiksi riskiteoreetikko Ulrich Beck (1996, 32) on todennut, tällaisen globaalin ekologisten ongelman kohdalla ei ole kyse varsinaisesti ympäristöongelmasta, vaan teollisen yhteiskunnan sisäisistä institutionaalisista ongelmista. Siten ilmastomuutoksen nimeäminen esimerkiksi ympäristökatastrofiksi antaa ilmiöstä turhan suppean kuvan (ks. esim. Beck 2010a; Beck 2010b). Bronislaw Szerszynski ja Urry (2010, 1–3) ovat muotoilleet ajatuksen, että juuri inhimilliset käytänteet ovat sekä ilmastomuutoksen syyn että ratkaisun keskiössä. Siten ongelmaan voidaan pureutua vain muuttamalla tätä käyttäytymistä. Ilmastomuutoksen pitäisi heidän näkemyksessään tulevaisuudessa olla sosiaalisena ilmiönä yksi tärkeimmistä, ellei tärkein, sosiaalitieteiden tutkimuskohteista.

Ihmiskunta on luonut monimutkaisen, funktionaalisen, toimivuutta ylläpitävän yhteiskuntajärjestelmän, joka sivutuotteenaan näyttääkin yllättäen tuottavan globaalin ilmastokatastrofin ainekset. Suunnitelmallinen rationaalisuus on tuonut mukanaan valtavan irrationaalisuuden. Kalkyloitaessaärkevintä tapaa toimia ei kaikkia mahdollisia seurauksia ole pystytty laskelmiin liittämään (ks. esim. Suhonen 1994, 16; Beck 1996, 32). Weberin termejä lainaten taustalla voidaan nähdä erilaisten rationaalisuuksien, formaalin ja substantiaalisien, muodollisen ja sisällöllisen, perustavanlaatuinen ristiriita (ks. esim. Gronow 1988; Kalberg 1980, 1157; Weber 1989, 147–48). Formaali-rationaalinen yhteiskuntakehitys on kyvytön huomioon tehokkuuden ja hyödyn tavoitteiden lisäksi arvolähtökohtia. Esimerkiksi ympäristöarvoista kyllä puhutaan, mutta päätöksentekoa johtavat usein kovat taloudelliset faktat. Toisaalta ilmastomuutoksen hillitsemisen ei tarvitse olla pelkkä arvokysymys. Lienee itsestään selvää, ettei siitä seuraavia globaaleja ongelmia kukaan oman hyödynkään nimissä tahdo.

Omassa tarkastelussani hyödynnän näitä Max Weberin teorioita yhteiskunnan rationalisoitumisesta ja yhteiskuntakehitystä muovaavista rationaalisuuksien tyypeistä. Erityisesti formaalin rationaalisuuden merkittävä asema länsimaisessa rationalisoitumiskehityksessä on vaikuttanut arvonäkökulmien aseman kapenemiseen (Weber 1989; Aro & Jokivuori 2010, 141–173). Vaikka aineistoni koostuu lukiolaisten omakohtaisista kirjoituksista, koen yhteiskunnan makroilmiöitä kuvaavan teoriataustan hyödylliseksi siksi, että ilmastomuutoksen juuret ovat juuri yhteiskuntakehityksessä, eivät yksittäisten ihmisten asennoitumisessa aiheeseen. Uskonkin, että parempi ymmärrys ilmastokriisin ja modernin länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen linkittyneisyydestä auttaa valottamaan myös yksilöiden vaikeuksia käsitellä ilmastomuutosvastuuta.

Yksilönäkökulmaa tarkastelen myös sosiaalisen toiminnan tyypittelyn sekä vastuun ja toimijuuden teorioiden avulla. Weberin (1978, 26) ideaalityyppisissä sosiaalisen toiminnan orientaatioissa välineellinen rationaalisuus ja arvolähtökohdat eivät asetu vastakkain, vaan muodostavat toisiinsa sekoittuneen jatkumon. Tälle jatkumolle sijoitan aineistossa esiintyvät erilaiset näkökulmat ja asennenoitumiset ilmastonmuutosvastuuseen.

Tutkimuskysymykseni on:

Miten informanttini käsittävät ja jakavat ilmastonmuutosvastuun?

Aihettani taustoitan käsittelemällä lyhyesti ilmastonmuutoksen roolia tieteellisessä ja julkisessa keskustelussa. Tutkielmani ei kuitenkaan ole esitys ilmastonmuutoksen vaikutuksista tai sen monista luonnontieteellisistä ja yhteiskunnallisista ulottuvuuksista, joten tämä osio esittelee melko yleisluontoisesti sitä todellisuutta, jonka osana lukiolaiset elävät. Hahmottelen myös ilmastonmuutoksen taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia kehityksiä hyödyntäen edellä mainittuja Weberin teorioita. Lisäksi analyysini nojaa sosiaalisen toiminnan tyyppien käsitteisiin sekä vastuun teorioihin. Selventääkseni tätä kokonaisuutta muodostan oman synteesini näistä käsitteistä, jotka sidon aineiston sisällönanalyttiseen käsittelyyn. Analyysilukujen 5, 6 ja 7 jälkeen käyn läpi tärkeimmät tulokseni lopetusluvussa 8.

2. ILMASTONMUUTOS JA MITÄ SIITÄ TIEDÄMME

Tässä luvussa taustoitan lyhyesti sitä, mitä ilmastonmuutos on, millainen kehitys siihen on johtanut sekä millä eri yhteiskunnan alueilla sitä koskevaa tietoa tuotetaan ja käsitellään. Luvun tarkoitus on antaa käsitys siitä julkisesta ja yhteiskunnallisesta keskustelusta, jonka pohjalta aineistoni kirjoittaneet nuoret ovat käsityksiään aiheesta muodostaneet (vrt. Young & Dugas 2011, 3). Lisäksi sivuan yhteiskunnallisen rationalisoitumisen teemaa ja sen liittymäkohtia ilmastonmuutokseen.

Ilmaston muuttuminen aikakausittain on luonnollista. Se voimakkuus, jolla nykyinen muutos tapahtuu, on sen sijaan historiallisesti poikkeuksellista. Nykyisen muutoksen, johon viitataan tässä tutkielmassa puhuessani ilmastonmuutoksesta, voidaan suurella varmuudella sanoa olevan ihmisen aiheuttamaa ja ylläpitämää. (IPCC 2007a, 37; IPCC 2013a, 2.)

Ihmiskunta tuottaa erittäin suuria määriä kasvihuonekaasuja, joiden vaikutuksesta luonnollinen kasvihuoneilmiö voimistuu ja maapallon keskilämpötila nousee. Ihmisen toimet ovat lisänneet

hiilidioksidin (CO₂), metaanin (CH₄) ja typpioksiduulin (N₂O) pitoisuuksia ilmakehässä. Näistä kasvihuonekaasuista merkittävin on hiilidioksidi, sen pitoisuuksia on lisännyt ennen kaikkea fossiilisten polttoaineiden, hiilen, öljyn ja maakaasun, käyttö. Fossiilisia polttoaineita hyödynnetään esimerkiksi liikenteessä, teollisuudessa ja energiantuotannossa. Myös maankäytön muutokset, kuten metsien hävittäminen, ovat vaikuttaneet hiilidioksidipäästöjen määriin. Metaania ja typpioksiduulia sen sijaan syntyy maatalouden päästöistä. (IPCC 2007a 36–41; IPCC 2007b; Järvelä & Wilenius 1996; 75; Ruska & Koljonen & Koreneff & Lehtilä 2012, 13, 16.)

Tämänhetkiset kasvihuonekaasujen pitoisuudet ovat merkittävästi suurempia kuin ennen vuotta 1750. Tuona teollistumista edeltävänä aikana pitoisuudet pysyivät lähes vakioina tuhansien vuosien ajan. (IPCC 2007b.) Teollistumisen, aineellisen tuotannon määrällisen ja laadullisen kehityksen myötä, sekä toisaalta väestönkasvun vaikutuksesta, ihminen on ottanut yhä tehostetummin käyttöön luonnonvaroja. Tiedon puutteen tai taloudellisten syiden vuoksi, samanaikaisesti ei kuitenkaan ole otettu riittävästi huomioon seurauksia, joihin tämä kehitys johtaa. Kuten ei myöskään käytettävissä olevien resurssien rajallisuutta. (Suhonen 1994, 16.) Tänä päivänä energian ja fossiilisten polttoaineiden käyttö ei edelleenkään ole määrällisesti vähenemässä, vaan päinvastoin lisääntyy koko ajan (Ruska ym. 2012, 21, 29, 64, 97–98).

Ilmastonmuutos kietoutuu monin tavoin inhimilliseen elämään. Kuten edellä todettiin, ilmastonmuutos on eräänlainen sivutuote tieteelliselle, taloudelliselle ja teknologiselle kehitykselle. Lisäksi se on ihmisen tutkima, käsitteellistämä ja politisoima aihepiiri. Ympäristöongelmat ja niiden korjaamiseksi esitetyt ratkaisut ovatkin aina yhteiskunnallisen määrittelyn tulosta (Lyytimäki & Palosaari 2004, 16; Järvelä & Wilenius 1996, 73). Vaikka harva tutkija lähtisi kiistämään ilmastonmuutoksen objektiivista olemassaoloa, se vakavuus millä ilmiöön suhtaudutaan, on vahvasti sidoksissa erilaisiin merkityksenantoprosesseihin (ks. esim. Lehtonen 1996, 69–70). Toisaalta taas yleiseen mielipiteeseen ja sitä kautta syntyvään poliittiseen paineeseen saattaa vaikuttaa myös pelkkä mediajulkisuuden määrä (Lyytimäki 2009, 537–538; Mazur 1998, 459).

Marja Järvelä ja Markku Wilenius (1996, 76–77) luettelevat ilmastonmuutokselle globalisoituvana ympäristöongelmana seuraavat kuusi tunnusmerkkiä: Ilmiö ylittää paikalliset ja kansalliset rajat, eli on globaali. Sen kehittyminen liittyy modernin yhteiskunnan perustehtäviin. Ilmiö määritellään institutionaalisesti. Ilmiön on luonteeltaan monimutkainen ja kasautuva. Ilmiön aikahorisontti poikkeaa arkipäiväisestä kokemuksestamme sekä poliittisesta aikajänteestä. Ilmiö on ihmisen itsensä tuottama, eli ihminen itse on sen perimmäinen syy.

Analysoidessaan ilmastonmuutoksen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia Järvelä ja Wilenius (em. 77–78) ovat jakaneet yhteiskunnan neljään analyttisesti erotettavaan osajärjestelmään, joita ovat: talouselämä, poliittinen järjestelmä, sosiaaliset instituutiot ja kulttuuri. Kulttuuria tässä kohtaa kirjoittajien merkityksessä edustaa tiede. Näiden osajärjestelmien toiminnan ja keinojen kautta yhteiskunta kokonaisuudessaan toimii ja muuttuu. Kentät myös kietoutuvat toisiinsa eri tavoin. Esimerkiksi politiikan piiriin, jossa moderni yhteiskunnallinen vallankäyttö tapahtuu, vaikuttavat tieteelliset tutkimustulokset. Ilmastonmuutos onkin hyvä esimerkki siitä, miten tieteen piiristä lähtenyt ilmiö on nostettu myös politiikan kysymykseksi. Toisaalta esimerkiksi kansainvälisten päästörajoitusten ja päästökaupan organisoimisen myötä ilmastonmuutoksella on selvä sidos myös taloudellisiin seikkoihin. Lisäksi ilmastonmuutosta voidaan pitää sosiaalisena tosiasiana, jonka valtaosa ihmisistä tunnistaa uhaksi. (em. 77–79.)

Näillä yhteiskunnan osa-alueilla käsityksemme ilmastonmuutoksesta rakentuvat. Lisäksi tiedotusvälineet ovat luonnollisesti avainasemassa siinä, mitä tietoa valikoidaan ja välitetään julkisuudessa. Sen roolista löytyikin useita mainintoja omassa aineistossani. Toisaalta aineistoni tuottaneiden lukiolaisten kannalta myös koulujärjestelmä oli tärkeässä asemassa tiedon välityksessä (tästä enemmän luvussa 4.1). Lisäksi muu sosiaalisen ympäristön vaikutus, esimerkiksi keskustelut vertaisryhmän kanssa, ovat mahdollisesti yksi näkemyksiin vaikuttava tekijä. Toisaalta lukioikäisten ympäristövastuullisuutta tutkineet Hannele Cantell ja Riitta Larna (2006, 67) ovat oman tutkimuksensa puitteissa todenneet, etteivät nuoret keskustele kovinkaan aktiivisesti ympäristöasioista. Tämän osuuden olenkin rajannut käsittelystäni pois. Toisaalta tällaisissa sosiaalisissa yhteyksissä muokkautuva ja välittyvä tieto on todennäköisesti peräisin luvussa esitetyistä osajärjestelmistä. Seuraavassa käsittelen tiiviisti erilaisten osajärjestelmien rooleja ilmastonmuutoskeskustelussa.

2.1 Ilmastonmuutostutkimus

Ilmastonmuutoksen luonnontieteellinen tutkimusperinne on jo verrattain vanhaa. Ensimmäiset teoriat kasvihuoneilmiöstä ovat peräisin jo vuodelta 1827 (ks. esim. Pierrehumbert 2004, 677). 1800- ja 1900-lukujen taitteessa osoitettiin, että fossiilisten polttoaineiden polttaminen saattoi vaikuttaa ilmastoon kasvihuonekaasujen kautta. Kuitenkin vasta 1979, neljän arvostetun tiedemiehen korostettua globaalin lämpenemisen vaaroja, alettiin ilmastonmuutokseen ihmisen aiheuttamana ilmiönä suhtautua vakavasti. (Urry 2013, 37.) Niinpä 80- ja 90-lukujen aikana ilmastonmuutostutkimuksen määrä kasvoi merkittävästi (van der Sluijs ym. 1998, 315). Samalla sitä koskenut tutkimus järjestäytyi kansainvälisesti (Neil 2009, 769).

Ilmastonmuutos on globaalisti järjestäytynyt tutkimuksen alue. Vuonna 1988 perustettiin hallitusten välinen ilmastonmuutospaneeli Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (IPCC 2010). IPCC:n perustivat Maailman ilmatieteen järjestö (WMO) ja YK:n ympäristöohjelma (United Nations Environment Programme, UNEP). Paneelin päätehtävä on valmistella ilmastonmuutosta koskevia tieteellisiä raportteja. Erityisen tärkeitä ovat laajat arviointiraportit, joita tähän mennessä on julkaistu neljä (vuosina 1990, 1995, 2001 ja 2007). Viidennen on määrä valmistua vuonna 2014. Raportteja valmistellaan tutkijaryhmissä, jotka keräävät ja arvioivat olemassa olevaa tieteellistä tietoa ilmastonmuutoksesta, sen vaikutuksista ja siihen sopeutumisesta sekä sen hillinnästä. Ilmastopoliittisia suosituksia IPCC ei anna. (IPCC 2013b, c; Ilmatieteen laitos.)

Ilmiönä ilmastonmuutos ylittää eriytyneiden tieteiden intressit tai paradigmat. Ei ole olemassa hiilidioksidipäästöjen luonnontieteellisestä maailmasta erillistä sosiaalista maailmaa. Kun hiilidioksidipäästöjen määrää on ryhdytty mittaamaan ja vaikutuksia pohtimaan, on se samalla tullut osaksi yhteiskunnallista kommunikaatiota. (Valkonen & Saaristo 2010, 7-8.) Yhteiskunnallinen kehitys myös vaikuttaa suoraan itse ilmiöön. Vielä 90-luvulla tehtyjen tulevaisuuden ennusteiden sijaan nykyään hahmotellaan erilaisia ilmastoskenaarioita, joissa otetaan huomioon myös ihmisten toiminnan vaikuttavuus (Yearley 2009, 391–392).

Ilmastonmuutos ei ole arvoneutraali tutkimuskohde, vaan myös erityisellä tavalla preskriptiivistä tietoa. Se asettaa globaalin yhteiskunnallispoliittisen haasteen tehdä asialle jotain - ehkäistä ekokatastrofi ja turvata tulevien sukupolvien elämä maapallolla (ks. mm. Gills 2008, 83–84). Sen on ennustettu laukaisevan yhteiskunnassa rakenteellisia muutoksia, jotka entisestään syventävät olemassa olevaa globaalia eriarvoisuutta (Szczyszynski 2010, 10). Kyse on siis varsin konkreettisesti koko maapallon tulevaisuudesta. Ilmastonmuutoksen tuomista laajemmin sosiologiseen ja sosiaalitieteelliseen tutkimukseen onkin peräänkuulutettu (ks. esim. Lever-Tracy 2008, 450, 459; Yearley 2009, 390; Szczyszynski & Urry 2010, 3; Urry 2013, 10–13, 16–17, 255–256). Samoin on nähty tärkeänä, että se ottaisi paikkansa aiheen tutkimusta dominoivien luonnontieteiden rinnalla (Oreskes 2014; Vinthagen 2013). Etenkin kun juuri inhimillisten käytänteiden nähdään olevan sekä ilmastonmuutoksen syyn, että ratkaisun keskiössä: ongelmaan voidaan vaikuttaa vain muuttamalla ihmisten käyttäytymistä (Szczyszynski & Urry 2010, 3). Ilmastonmuutoksen tiimoilta on myös ehdotettu sosiologian uudistumista globaalimmaksi, transnationaalimmaksi sekä ympäristön ja yhteiskunnan keinotekoiselle erottelulle sensitiivisemmäksi tieteenä (Beck 2010b; Beck, Blok, Tyfield & Zhang, 2013; Muprhy 2011; Redclift 2011).

2.2 Kansainvälinen ilmastopolitiikka

Poliittisena ilmiönä ilmastonmuutos on hankalasti käsiteltävä, ja täynnä epävarmuuksia. Tieteellisesti ilmastonmuutoksen etenemisestä ja vaikutuksista voidaan esittää valistuneita arvioita, mutta lopullista totuutta ei kukaan pysty ennustamaan. Ennustuksiin liittyy moninkertaisia tuntemattomia tekijöitä. (Szczepanski & Urry 2010, 2.) Merkittävä osansa ilmastonmuutoksen etenemiselle on sillä, minkälaisia poliittisia toimia saadaan aikaiseksi sen hillitsemiseksi. Poliittisten johtajien on siis luotava oma ymmärryksensä ilmiöön liittyvistä asioista ja päätettävä, mitä tehdä. Tällöin jopa ”business as usual”, toisin sanoen ongelman sivuuttaminen, on valinta. (Murphy 2009, 4.)

Uudenlaista politikointia liittyy myös esimerkiksi järjestäytyneeseen tutkimuksen asemaan: IPCC:n kontrollia suureen tutkimusvolyyymiin, ja siihen, että mahdollisesti vain sen sopiviksi katsomat tutkimustulokset päätyvät julkaisuihin, on kritisoitu julkisesti. (Yearley 2009, 391–392, 396.)². Lisäksi ilmastonmuutostutkimus esiintyy julkisuudessa erityisen yksinäisenä, vaikkakin se on sisäisesti jossain määrin hajaantunut ja hyvin erilaisiin asioihin erikoistunut kenttä. On myös esitetty, että IPCC saattaa olla jopa liian varovainen arvioissaan, joissa se, erona esimerkiksi katastrofismista, edustaa Urryn (2013, 39) mukaan ”vähittäiseen muutokseen uskovaa” koulukuntaa. (Urry 2013, 37–55, 148.) Valtiollisen politiikan ja tieteen yhteyteen kietoutuu myös esimerkiksi globaali energiateollisuus, joka ajaa omia poliittisia intressejään asian suhteen (em. 41).

90-luvulla Ilmastonmuutos alkoi vakiintua osaksi kansainvälistä politiikka, ja kansainvälinen ilmastodiskurssi alkoi muodostua kokonaisuutena (Kuusisto & Käyhkö 2004, 117, 118). Kansainvälisellä tasolla Yhdistyneillä Kansakunnilla (YK) on suurin merkitys ilmastopolitiikan tavoitteiden määrittäjänä. Kansainvälinen ilmastopolitiikka pyrkii säilyttämään maapallon ilmastojärjestelmän vakaana, mutta myös sopeutumaan ilmastonmuutokseen (SYKE). Merkittävänä etappina ilmastopolitiikassa pidetään YK:n vuonna 1992 Rio de Janeirossa järjestämässä ympäristö- ja kehityskokouksessa aikaan saatua ilmastonmuutosta koskevaa puitesopimusta, eli YK:n

²Huomiota herättää kuitenkin vähintään yhtä paljon se, että vaikka IPCC:n, ja esimerkiksi vuonna 2010 tapetilla olleen Dr. Michael E. Mannin, toimet myöhemmin perusteellisesti tutkittiin ja todettiin hyvän tieteen käytäntöjen mukaisiksi, ei aiheesta noussut uudestaan laajaa uutisointia (ks. esim. Assman & Castleman & Welford & Janlonski & Vondracek 2010). Se, ettei ”climate gate” osoittautuminen virheellisiin tietoihin pohjaavaksi enää saanut aikaan laajaa mediakohua, osoittaa hyvin, millainen erilaisten intressiryhmien, tiedotusvälineiden ja politisoinnin pelikenttä ilmastonmuutoskeskustelu tänä päivänä on.

ilmastosopimusta (United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC). Sopimuksen on ratifioinut 195 osapuolta. (Järvelä & Wilenius 1996, 74; UN 2013.) Sopimuksen päätavoitteena oli saada kasvihuonekaasupitoisuudet ilmakehässä vaarattomalle tasolle (Ympäristöministeriö 2013). IPCC:n toinen vuonna 1995 julkaistu arviointiraportti tuki tätä tavoitetta todentamalla ihmisen toiminnalla olevan havaittava vaikutus ilmastoon muuttumiseen (Kuusisto & Käyhkö 2004, 117, 118).

Ilmastosopimus (UNFCCC) ei sisällä määrällisiä velvoitteita, vaan teollisuusmaat sitoutuivat vähentämään sovitusti hiilidioksidipäästöjään sopimusta tarkentavassa Kioton pöytäkirjassa (Ympäristöministeriö (YM) 2013). 1997 laadittu pöytäkirja oli askel kohti tiukempaa päästösäännöstelyä. Sopimuskierros oli ensimmäinen varsinainen kansainvälinen yritys ilmastomuutoksen torjumiseksi. Tuolloin Yhdysvallat ja kehitysmaat jäivät sopimuksen ulkopuolelle. Myös erityiset joustomekanismit ja päästökaupat tulivat osaksi politisointia. Suomen ilmastopolitiikassa Kioton sopimuksen on katsottu toimineen vedenjakajana. Sopimuksen jälkeen virkamiehet, poliitikot ja talouselämän edustajat joutuivat suhtautumaan aiheeseen entistä vakavammin. (Kuusisto & Käyhkö 2004, 118–119.) Kioton pöytäkirjan ensimmäinen velvoitekausi päättyi vuonna 2012. Samana vuonna Dohan ilmastokokouksessa päätettiin toisen velvoitekauden kattavan vuodet 2013–2020. Kanada, Japani ja Venäjä jättäytyivät kuitenkin sopimuksesta pois (Stranius 2012). (YM 2013.)

Ilmastosopimuksen korkein päätöksentekoeelin on osapuolten konferenssi (Conference of the Parties, COP). COP, eli paremmin ilmastokokouksena tunnettu tapahtuma, järjestetään vuosittain. Näiden kokousten heikkoina pidettyjä tuloksia on usein tarkasteltu varsin kriittisessä valossa mediassa (ks. esim. HS – Arkisto 2014). Viimeisin ilmastokokous järjestettiin Varsovassa, Puolassa marraskuussa 2013. Tällä hetkellä neuvotellaan uudesta kattavasta ilmastosopimuksesta, johon kaikki maat saataisiin sitoutumaan. Sopimus on tarkoitus saada solmittua vuoteen 2015 mennessä ja sen on määrä astua voimaan vuonna 2020. Neuvotteluissa etsitään ratkaisuja, joilla päästöt saataisiin vahvempaan laskuun jo ennen vuotta 2020. (YM 2013.)

2.3 Talouden ja taloudellinen vaikutus

Vuonna 2006 julkaistiin ekonomisti Nicholas Sternin työryhmän raportti, joka arvioi ilmastomuutoksen globaaleja talousvaikutuksia. Ilmestyessään raportti herätti runsaasti huomiota, ja sai yritysjohtajat ottamaan kantaa ilmastomuutokseen. (Lyytimäki 2009, 537.) Sternin raportti argumentoi, että ilmastomuutoksen hillitseminen tuottaa selvää taloudellista säästöä

tulevaisuudessa. Sen sijaan, jos toimiin muutoksen hillitsemiseksi ei ryhdytä, tulee se vähentämään globaalia bruttokansatuotetta vähintään viisi prosenttia vuosittain. Jos riskejä arvioidaan laajemmin, saattaa Sternin (2006, vi) arvioissa vahinko nousta yli kahteenkymmeneen prosenttiin bruttokansantuotteesta. Taloudellisia, ja inhimillisiä, kustannuksia syntyy esimerkiksi myrskyvahingoista, rannikonalueiden vedenpinnan noususta ja viljelymaiden kuivumisesta (em. 56–69).

Sternin mukaan (2006, 24–25), taloustieteen näkökulmasta, ilmastonmuutos on suurin maailmassa koettu markkinoiden epäonnistuminen (”market failure”). Tämä johtuu osaltaan siitä, ettei ilmakehän käytölle, eli saastuttamiselle, ole asetettu hintaa. Koska päästöistä ei ole jouduttu maksamaan korvausta, eivät tuottajatahot ole laskeneet päästöjä mukaan tuotteiden tai palveluiden hintoihin. Samaan aikaan taloudelliset kannustimet päästöjen vähentämiseksi eivät ole olleet riittäviä (em. xx). Taloudellisessa toiminnassa syntyneet päästöt ja niistä aiheutuva ilmastonmuutos aiheuttavat kuitenkin luonnonmullistuksien myötä erilaisia globaaleja taloudellisia menetyksiä. Suurimmat vaikutukset kohdistuvat kehittyviin maanosiin, joiden osuus ilmastonmuutoksen syntyyn on ollut merkittävästi pienempi kuin länsimaiden. Valitettavasti myös kehittyvät maat ovat ottamassa päästömäärissään länsimaita kiinni, suurelta osin nopean väestön ja taloudellisen kasvun vuoksi (em. vii–xi).

Kansainvälisen talouden ja kasvun kannalta ilmastonmuutos onkin epätasapainoinen ongelma. Sosiologi Walden Bello (2008) kirjoittaa:

...ennen kuin kapitalismin aiheuttama ekologinen epävakaus laajeni täyteen mittaansa, odotettiin, että [globaali] etelä yksinkertaisesti seuraisi pohjoisen kasvuaskeleita. Nyt niin on kuitenkin mahdotonta toimia aiheuttamatta ekologista Harmageddonia. Kiina on jo ohittamassa Yhdysvallat suurimpana kasvihuonekaasupäästöjen aiheuttajana, ja silti Kiinan kuten myös Intian sekä muiden nopeasti kehittyvien maiden eliitit pyrkivät toistamaan Amerikka-tyyppistä ylikulutuksen pyörittämää kapitalismia.

Onkin olemassa tahoja, jotka näkevät ilmastonmuutos-kysymyksen ratkaisemisen kapitalismin oloissa pohjimmiltaan mahdottomaksi (ks. esim. Beck 2010b 276–277; Beck 2010a, 256). Lisäksi julkinen ympäristöpäätöksenteko voi liberalistisen mallin näkökulmasta olla ongelmallinen olettaessaan yleisen jaetun arvopohjan, joka rajoittaa yksilön toimintaa (Laakso 2002, 259). Toisaalta, jotkut myös uskovat, että nykyisen talousjärjestelmän puitteissa ilmastonmuutokseen on mahdollista vaikuttaa uusilla ympäristöystävällisemmillä teknologisilla sovelluksilla ja esimerkiksi

kansainvälisen päästökaupan keinoin. On myös muistutettu, että ilmastonmuutoksen huomiotta jättäminen tulee olemaan haitta taloudelliselle kilpailukyvyille (ks. esim. Giddens 2009, 9, Stern 2006, vi). Onkin esitetty, että liberalistisen vahinkoperiaatteen, jonka mukaan omaa vapautta saa toteuttaa, kunhan siitä ei ole haittaa muille, pitäisi ottaa huomioon myös ympäristölle tuotetut vahingot (Giddens 2009, 117; Laakso 2002, 260–261). Lisäksi esimerkiksi Giddens (2009, 91–128) on puhunut päästökaupan kaltaisia keinoja tärkeämpänä kansallisvaltioiden suuremman roolin ja sääntelyn tuomisesta ilmastonmuutoksen torjuntaan.

Riippumatta siitä onko kyse kapitalismin, valtionhallinnon, tieteen tai teknologian keinoin ratkaistavissa olevasta ongelmasta, on tutkielmani kannalta oleellista pitää mielessä, että ilmastonmuutoksen yhteys esimerkiksi modernin länsimaisen yhteiskunnan teollistumiseen, autoistumiseen ja yhteiskunnallisen kasvuun on käytännössä kiistaton (IPCC 2007b; IPCC 2013a). Se on siis modernin yhteiskuntajärjestelmän sisäsyntyinen ongelma ja kriisi (vrt. esim. Beck 1996, 32).

2.4 Ilmastonmuutos mediassa

Ilmastonmuutos on prosessimainen luonteeltaan. Omassa arjessa sen havaitseminen voi olla vaikeaa, ellei mahdotonta. Siksi suurin osa tiedosta, jota ilmiöstä saamme, on eri tahojen, kuten median, poliitikkojen ja tutkimuksen kautta välittynyttä. Mediat luovat mahdollisuuden ilmastonmuutokselle tulla näkyväksi. Se tekee abstraktin ilmastotieteen tuloksista visuaalisia esityksiä ja tuo maantieteellisesti kaukaisetkin paikat lähelle. Visuaalisesta, kuvitetusta ilmastonmuutosjulkisuudesta on tullut valtavirtaa. (Beck 2010a, 261.) Toisaalta maallikoiden vaikeus päästä käsiksi ilmastonmuutoksen havaitsemisen ja tarkastelun välineisiin jättää heidät jossain määrin myös median tuottaman tiedon armoilla (ks. esim. Beck 1990, 79.). Cantellin ja Larnan (2006, 67) tärkeimpiä nuorten ympäristötiedon lähteitä ovat perinteisen median informaatiokanavat, kuten televisio ja sanomalehdet, sekä toisaalta koulun oppitunnit ja oppikirjat. Yllättäen, heidän keräämänsä aineiston pohjalta, Internetin merkitys ympäristöön liittyvän tiedon välittäjänä oli melko vähäinen. Toisaalta, nykyään sanomalehdetkin ovat siirtyneet suurelta osin myös verkkoon. Lisäksi tutkimus on jo kahdeksan vuotta vanha ja tilanne on saattanut tältä osin muuttua.

Joukkotiedotusvälineiden avulla tapahtuvalla viestinnällä on Jari Lyytimäen ja Marika Palosaaren (2004) mukaan keskeinen asema ympäristönsuojelussa. Ne voivat sekä vaieta ongelmista että nostaa niitä esiin, jolloin ne voivat myös toimia ongelmien ratkaisujen välineenä. Tiedotusvälineet välittävät tutkimustuloksia ja määrittävät osaltaan, miten ympäristökysymykset rakentuvat

yhteiskunnassa. Lisäksi ne antavat valmiin tulkintakehyksen, näkökulman, välittämilleen viesteille. (Lyytimäki & Palosaari 2004, 21.) Ympäristökysymyksessä mediat eivät ole vain toimijoita, vaan myös areenoita erilaisille toimijoille, jotka pyrkivät ajamaan omia arvojaan ja intressejään (Suhonen 1994, 15). 2011, 168).

Näkyvä uutisointi vaikuttaa siihen, että ilmastokysymysten asema yhteiskuntapolitiikassa nousee (Lyytimäki 2009, 537; Mazur 1998, 459). Ilmastomuutosjulkisuutta tutkineen Allan Mazurin mukaan uutisoinnin määrän kasvu lisää yksityisten ihmisten huolta ja osallistumisenhalua esimerkiksi vapaaehtoisjärjestöjen toimintaan (Mazur 1998, 457). Yhteydet ovat kuitenkin kompleksisia ja niiden logiikka vaikeasti löydettävissä (em. 458). Määrä on yleensä sisältöä ratkaisevampaa. Laaja julkisuus tuottaa suurempaa huolta ja toimia. Ilmiöstä käytetään mediatutkimuksessa käsitettä ”agenda-setting”, toisto on välineenä tehokkain, kun asiaa halutaan painaa ihmisten mieliin. (em. 459; Lyytimäki 2009, 538.) Samoin uutisoinnin väheneminen taas kääntää yleisen huolen laskuun (em. 459). Toisaalta, tälle vastakkaisena näkemyksenä on myös esitetty, että runsaassa julkisuudessa piilee vaara banalisoida ilmastomuutosta ilmiönä, jolloin se muuttuukin osaksi hyväksyttyä asioiden tilaa (Yong ja Dugas 2011, 17).

Ilmastomuutos on ollut jo kauan, yli sata vuotta, tiedemiesten tiedossa. Silti sen saama mediajulkisuus on kasvanut merkittävästi vasta 80-luvun lopulla. Ilmiölle voidaan löytää erilaisia selityksiä, yksi voi olla ilmastomuutoksen verrattain hitaasti etenevä luonne, joka ei tuota helposti materiaalia päivittäisuutisoinnille. (Kuusisto & Käyhkö 2004, 149.) Samaa kysymystä tutkinut Mazur (2009, 25) toteaa, että uutisarvoa voivat tuottaa myös näennäisesti ilmiöön kuulumattomat seikat: syinä voivat olla esimerkiksi journalistin henkilökohtaiset suhteet tai aiheen kulloinenkin linkittyminen toiseen ajankohtaiseen kysymykseen. Se, miksi jotkin ilmiöt taas häviävät mediasta on tärkeä kysymys, joka Mazurin tarkastelussa jää avoimeksi. Julkisuuden piikit ja suvannot jäävät usein vaille tyhjentävää selitystä. Aaltoileva liike ei ole sidoksissa siihen, miten asiantuntijoiden arviot muuttuvat. Esimerkiksi ilmaston lämpenemisen saama huomio on kohdannut aallonpohjia, vaikka ongelma on ollut koko ajan olemassa. Flukтуаatiot ovat myös kansainvälinen mysteeri. Ainakin Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä on Mazurin mukaan nähtävissä selvä toisiaan seuraava tendenssi. (Mazur 2009, 25.)

2000-luvun julkisuus

Kuten politiikassa, myös mediassa ilmastomuutoskeskustelu on saavuttanut tähänastisen huippunsa vuoden 2005 jälkeen (mm. Lyytimäki 2009, 537; Lever-Tracy 2008, 459; Neil 2009,

769). Vuosina 2006–2008 se nousi julkiseen keskusteluun ennennäkemättömällä tavalla. Noina vuosina käytännössä kukaan tiedotusvälineitä seuraava ei voinut välttyä ilmastoaiheiselta informaatiolta. Osasyynä uutisoinnin lisääntymiseen oli Jari Lyytimäen (2009, 537) mukaan paitsi tutkimustiedon lisääntyminen, myös säähän liittyvät poikkeusilmiöt, jotka herkästi tulkittiin ilmastonmuutoksen tuottamiksi. Lisäksi edellä mainittu Sternin raportti vuonna 2006 ja Al Gorelle ja IPCC:lle myönnetty Nobelin rauhanpalkinto vuonna 2007 olivat symbolisesti tärkeitä. Poliitiikan ja median suhde on kaksisuuntainen: uutisointi on nostanut ilmastonmuutoskysymysten poliittista asemaa, toisaalta ilmastopoliittiset neuvottelut ovat tarjonneet uutisoinnille materiaalia.

Kuitenkin vuoden 2008 aikana vaikutti siltä, että niin suomalainen kuin englanninkielinenkin ilmastouutisointi oli saavuttanut kyllästymispisteensä, ja oli hiipumaan päin (em. 537). Syitä Lyytimäki hakee muiden muassa taloudellisesta lamasta sekä yleisestä kyllästymisestä aiheeseen liittyvään keskusteluun. Hän on vuonna 2009 ilmestyneessä artikkelissaan vertaillut Helsingin Sanomien ilmastouutisointia ja todennut, että vaikka uutisointi on kääntynyt laskuun, se ei ole palannut vuotta 2006 edeltäneelle tasolle. (Em. 528.)

Lyytimäki kertoo tutkineensa sanan ”ilmastonmuu*” esiintyvyyttä Helsingin Sanomien kaikessa uutisaineistoa, käyttäen lehden verkkosivujen arkisto-palvelua (www.hs.fi/arkisto) (em. 538–539). Tutkin myös itse samaisen arkiston ilmastonmuutokselle antamia osumia. Jättämällä pois lehden mielipide-osiot, sain seuraavan laisia tuloksia: 2006: 196 osumaa, 2007: 635 osumaa, 2008: 588 osumaa, 2009: 544 osumaa, sekä aineistonkeräysvuonna 2010: 324 osumaa. Vuodesta 2007 vuoteen 2009 luku tulee alaspäin kohtuulliset 91 osumaa. Sen sijaan, Lyytimäen artikkelin jälkeisenä vuonna, 2010 luku on jo 311 osumaa vähemmän kuin vuonna 2007. (HS – Arkisto 2011.) Näiden numeroiden valossa julkisuus näyttäisi siis jonkin verran laskusuuntaiselta. Aineiston keräämisen aikaan, vuonna 2010, ja sitä edeltäneinä kolmena vuotena, voidaan (HS:n) julkisuuden arvioida olleen kuitenkin laajaa.

2.5 Ilmastonmuutos rationalisoitumisen seurauksena

Kuten jo edellä todettu, ihmislajin aiheuttamat muutokset ympäristöönsä ovat seurausta lähinnä aineellisen tuotannon määrällisestä ja laadullisesta kehityksestä. Muutosten seuraukset sen sijaan ovat, taloudellisista tai tiedonpuutteellista syistä, jääneet vähemmälle huomiolle. (Suhonen 1994, 16.) Tästä syntyy ilmastonmuutoksen absurdeetti: yhteiskunnan vaurastumiseen tähdännyt kehitys on tuonut mukanaan tämän massiivisen sivutuotteen. Vaikka länsimainen kehitysusko ja teollisuuden, teknologian ja kapitalistisen talous- ja tuotantojärjestelmän kehitys ovat tuottaneet

vaurautta ja hyvinvointia, on luonnon hyvinvointi jäänyt samalla vaille huomiota. Tehokkaaksi, kalkyloitavaksi, ennustettavaksi ja kontrolloiduksi luultu kehitys on samanaikaisesti tuottanut vaikutuksiltaan valtavan ja vaikeasti kontrolloitavan ilmastomuutoksen. Taloudellisiin, luontoa hyödyntäviin kalkyyleihin ei ole ollut mahdollista sisällyttää kaikkia seurauksia. Koko teollistunut yhteiskunta kärsii nyt kontrolloimattomista ympäristöongelmista, joihin ovat irrationaalisesti johtaneet laskennallisuuden ja kontrolloidun tehokkuuden ihanteet (ks. esim. Suhonen 1994, 16; Beck 1996, 32).

Beck (1996, 32) on myös huomauttanut, etteivät ympäristöongelmat synny jossain teollisuusyhteiskunnan ulkopuolisessa maailmassa vaan ovat sen sisäsyntyisiä institutionaalisia kriisejä. Niiden alkuperä on teollisessa, teknologisessa, tieteellisessä ja taloudellisessa kehityksessä. Beckin mukaan jokapäiväisessä elämässä, mukaan lukien politiikassa, taloudessa ja tieteessä, lähdetään ajatuksesta, että vaaroja voidaan löytää ja seurata. Tarvittaessa niitä uskotaan voitavan torjua turvautumalla tavanomaisiin kausaliitteihin ja syyllisyyden kriteereihin. Samalla juuri tämä on omiaan kätkemään ”organisoidun vastuuvapauden järjestelmän”. Tällainen systeemisidonnainen vaarojen tuottaminen ei lukeudukaan kenenkään syyksi. (em. 98.)

Beckin (2010b, 171–172) näkemys on, että ilmastomuutos tuottaa aivan uudenlaisen synteessin luonnon ja yhteiskunnan välille, se asettaa kyseenalaiseksi koko nykyisen elämäntapamme ja tekee siitä jopa rikollista. Tätä nykyisyyttä ennustivat hänen mukaansa tarkkanäköisemmin varhaisemmat sosiologian klassikot, kuin maailmansotien jälkeiset kehitysoptimistisemmat seuraajat. Jo 1900-luvun alkupuolella Weber ennakoி, että kontrolloimattomalla teollisella kapitalismilla on niin suuri kyky käyttää hyväksi luonnonvaroja, että se on tuomittu tuhoamaan materiaaliset elinmahdollisuutensa (ks. Weber 1980, 134). Tällöin modernista tulee oman menestyksensä uhri. Tällaisen yhteiskuntakehityksen ongelmat tunnistivat myös esimerkiksi John Dewey, Emile Durkheim, Georg Simmel ja monet muut. Sen sijaan useat toisen maailmansodan jälkeiset suuret nimet, kuten Daniel Bell ja Talcott Parsons, ajattelivat modernin yhteiskunnan kehittyvän erillään luonnosta, minkä seurauksena luonnonvarojen rajallisuudesta aiheutuvat ongelmat voidaan ratkaista teknologisten innovaatioiden ja taloudellisen kasvun myötä. Ilmastomuutos kuitenkin palauttaa näkyviin luonnon ja yhteiskunnan syvän yhteyden. (Beck 2010b, 176–177; Beck 2010a, 256.) Beck (2010a, 256) jopa maalailee, että Weberin kirjoituksissa uinuu ”ekologinen subteksti”, joka odottaa löydettyksi tuleamista.

Beckin teorial riskiyhteiskunnasta ovat saaneet kritiikkiä siitä, että niissä yhteiskunta arvioidaan homogeeniseksi ja teoria oletetaan universaaliksi (Boholm, 1996; Rose, 1999 sit. Bickerstaf &

Walker 2002, 2178). Usein niistä on puuttunut myös vakuuttavan laajuinen empiirinen todistusaineisto (ks. esim. Phillips, 2000, 172; Tansey & O'Riordan, 1999, 87). Tämä on rehellisesti sanoen ongelma omassakin tutkielmassani. Weberin makroteorian empiirinen vastaavuus oman aikamme yhteiskuntaan ei ole missään nimessä suora. Käytän silti teoriaa viitteellisenä tulkintakehyksenä ja tausta-ajatuksena sille, millaiset mekanismit ilmastonmuutosta ovat tuottaneet.

Samaan tapaan ihmiskunnan suhdetta luontoon ja sen hyödyntämiseen on käsitellyt Raymond Murphy. Murphy (1994) on tarkastellut weberiläisen formaalin rationaalisuuden yhteyttä luonnon muokattavuuden ajatukseen. Ihminen on lähtökohtaisesti kuvitellut luonnon muovautuvan rationaaliin pyrkimyksiin. Samalla se kuvitelma, että luonnosta olisi kadonnut kaikki ennustamaton aines, on johtanut nykyihmisen suuriin ongelmiin. Maailmassa on edelleen luonnonvoimia, joita ihminen ei kykene hallitsemaan ja kalkyloimaan (Murphy 1994, 39). Rationalisoitumisen muovaama suhde luontoon johtaa väistämättä irrationaaliin seurauksiin, joista ilmastonmuutos on yksi suurimpia (ks. esim. em. 41, Murphy 2009, 10–11).

3. RATIONALISOITUMINEN, SOSIAALISEN TOIMINNAN TYYPIT JA VASTUU

Max Weberin alkuperäiset kirjalliset tuotokset ovat jo yli sata vuotiaita. Niissä hän kuvaa oman aikansa yhteiskunnassa havaitsemiaan kehityksiä. Hänen teoriansa soveltuvat mielestäni kuitenkin valottamaan ilmastonmuutoksen ongelmaa nykypäivänä: sitä kuinka kuvitelmat hallinnasta ja tehokkuudesta ovat kääntyneet pääläelleen ihmiskunnan järkyttäessä maapallon ekologista tasapainoa ja kaventaessa samalla omia elinehtojaan. On myös esitetty, ettei menneisyyden ja nykyisyyden välillä tarvitse nähdä katkosta, vaan Weberin hahmottelemat lainalaisuudet ja trendit määrittävät edelleen läntisen maailman kehitystä (ks. esim. Beck 2010b 176–177; Beck 2010a, 256). Esimerkiksi kulutusta ja byrokratisoitumista tutkineen George Ritzerin (2004, 42) mukaan nykyinen yhteiskunnallinen kehitys on äärimmäisyydessään (tehokkuudessaan, kalkyloitavuudessaan, ennustettavuudessaan ja kontrollintarpeessaan), mennyt vielä astetta pidemmälle Weberin kuvaileman rationalisoitumisen tiellä.

Tässä luvussa esittelen tutkielmani kannalta keskeistä teoriataustaa sekä käsitteitä, joiden avulla tutkin aineistoa. Weberin tuotannosta olen tarttunut sellaisiin aiheisiin kuin yhteiskunnan rationalisoituminen, rationaalisuudet sekä sosiaalisen toiminnan tyypit. Näistä sosiaalisen toiminnan tyypejä käytän selkeimmin aineistoni analyysin työkaluina, rationalisoitumista ja rationaalisuuksia

taas taustoittavana viitekehyksenä. Rationalisoitumisen kautta koetan selvittää ilmastonmuutoksen vahvaa sidosta yhteiskuntarakenteeseemme. Tällä taas on ennakko-oletukseni mukaan merkittäviä vaikutuksia siihen, miten kykenemme yksilöinä käsittelemään ilmastonmuutosvastuun kysymystä.

Ensimmäinen alaluku 3.1 käsittelee Weberin tuotannossa keskeistä länsimaalaisen rationalisointikehityksen erityisluonnetta. Rationalisoinnin ja rationaalisuuksien aiheita Weber käsittelee ennen muuta kahdessa viimeisessä, hänen kuoltuaan keskeneräisiksi jääneissä, teoksissaan *Gesammelte Aufsätze zur Religiönssoziologie* ja *Wirtschaft und Gesellschaft* (Hietaniemi 1989, 9; Kalberg 1980, 1145). Keskeneräisyyden³ lisäksi kirjoitusten tulkintaa vaikeuttaa se, etteivät Weberin analyysit länsimaisen rationalisoinnin erityispiirteistä muodosta tiukan systemaattista kokonaisuutta, vaan koostuvat erilaisista fragmenteista pitkin hänen tuotantoaan (Brubaker 1984, 1; Kalberg 1980, 1146). Weber ei myöskään aina erittele, mitä hän kussakin yhteydessä tarkoittaa rationaalisuudella, rationalisointiprosessilla tai rationaalisella. Lisäksi ongelmia lisäävät hänen teostensa lukuisat vieraskieliset käännökset, joissa saksankieliset alkuperäistermit käännetään eri painotuksin. (Brubaker 1984, 1; Kalberg 1980, 1146–1147.) Näistä syistä pyrin tekemään oman tulkintani tutkielmani keskeisistä käsitteistä tukeutuen Weberin kirjoitusten käännöksiin, mutta myös hänen tuotantoaan käsitteleviin toisen käden lähteisiin, joissa eri tutkijat ovat systematisoineet hänen ajatteluaan. Tarkoitukseni on tehdä aiheesta perusteltu yksinkertaistus, joka tukee oman aiheeni käsittelyä.

Rationalisointikehitykselle tyypillistä on erityisesti formaalin, eli muodollisen rationaalisuuden lisääntyminen yhteiskunnassa. Formaalin rationaalisuuden ristiriitainen suhde substantiaaliseseen, eli arvoihin pohjaavaan sisällölliseen rationaalisuuteen oli Weberille keskeinen osa tämän kehityksen ongelmallisuutta. (Gronow 1988, 325–326; Kalberg 1980, 1157; Weber 1989, 147–48.) Lisäksi ongelmia tuottaa formaalin rationaalisuuden sisäinen irrationaalisuus, kuten esimerkiksi mahdottomuus typistää inhimillisen maailman ilmiöitä tarkkoihin kalkyyleihin (ks. esim. Beck 1996, 32). Nämä sisäiset ja keskinäiset vastakkaisuudet yhteiskunnan institutionalisoituneessa

³ Teoksia on sittemmin koetettu rekonstruoida jäljelle jääneistä materiaaleista, mutta täydellistä yksimielisyyttä siitä, miten Weber oli aikonut teoksensa järjestää, ei ole löytynyt. Ilmeisesti kuitenkin myös aiemmin julkaistu teos *Protestantismus und Ethik* ja kapitalismin henki oli tarkoitus olla mukana teoksessa *Gesammelte Aufsätze zur Religiönssoziologie*. (Hietaniemi 1989, 9–37.) Osan teokseen kirjoitetuista luvuista Tapani Hietaniemi (1989) on suomentanut teoksessa *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Kahden edellä mainitun suomennoksen lisäksi näitä keskeneräisiä tekstejä on koottu esimerkiksi käyttämiini englanninkielisiin lähteisiin *From Max Weber: Essays in Sociology*, sekä *Economy and Society*.

järjestyksessä johtavat erilaisiin irrationaalsiin ja ei-toivottuihin seurauksiin, kuten ilmastonmuutokseen. Näitä teemoja käsittelee seuraava alaluku 3.1.

Weberin ideaalityyppisten sosiaalisen toiminnan orientaatioiden tarkasteluun siirryn luvussa 3.2. Nämä toiminnantyytit mahdollistavat yksittäisten henkilöiden toiminnan orientaatioiden tulkinnan ja auttavat jäsentämään aineiston kirjoittaneiden nuorten näkemyksiä. Lisäksi olen kiinnostunut näiden toiminnanorientaatioiden suhteesta vastuun käsitteeseen, jota käsitteelen luvussa 3.3. Tässä alaluvussa erotan vastuusta toimijuuden, toiminnallisen vastuun ja moraalisen vastuun elementit.

Alaluvussa 3.4 nivon yhteen koko luvun teemoja. Ilmastonmuutos ei-toivottuna, ennakoimattomana seurauksena on vaikea kysymys vastuun, ja erityisesti henkilökohtaisen vastuun, kannalta. Vaikka yhteiskunnan rationalisoitumiskehitys ja yhteinen toimintamme tuossa yhteiskunnassa aiheuttaa ilmiön jatkuvan etenemisen, on kyseenalaista, voiko meidän yksityishenkilöinä sanoa valinneen elämäntapaamme. Voidaan ajatella, kuten Beck on kirjoittanut (1990, 98–99), että kyseessä on ”organisoidun vastuuvapauden järjestelmä”. Vaarojen alkuperä on teollisessa, teknologisessa, tieteellisessä ja taloudellisessa kehityksessä, jolloin myös näiden järjestelmien purkamisen täytyisi lähteä ongelman syntysijoilta, ”teknokratiasta” (em. 239). Toisaalta näitä formaalien sääntöjen varassa toimivia instituutioita ei synny ilman päämäärärationaalisesti toimivia yksilöitä, joiden taas voidaan olettaa olevan mitä suurimmassa määrin tietoisia toimijoita ja perillä tekojensa seurauksista. Sen sijaan vapaaksi koetun toiminnan kumuloituvat seuraukset voivat olla yllättäviä.

3.1 Rationalisoitumisen irrationaaliset vaikutukset

Weberin katsannossa länsimainen rationalisoituminen ulottuu lähes kaikille yhteiskunnan alueille, erityisesti valtionhallintaan, talouteen ja oikeusjärjestelmään. Sitä luonnehtivat esimerkiksi ekspertintieto, ammatti-ihmisyys, hyötyajattelu, laskennallisuus, asioiden järkipäristyminen, epäpersoonallisuus ja kontrolli. Rationaalisuus on eräänlaista johdonmukaisuutta, jota voivat osoittaa niin yksilöt, laitokset, instituutiot kuin koneistotkin (Hietaniemi 1989, 207). Länsimainen rationalisoituminen on erityisesti formaalin rationaalisuuden lisääntymistä yhteiskunnassa, mikä samalla tarkoittaa arvonäkökulmien ja arvorationaalisuuden jäämistä paitsioon. (Ks. esim. Weber 1989; Aro & Jokivuori 2010, 141–173.) Näin ollen elämme Weberin näkemyksen mukaan länsimaissa paitsi läpeensä rationalisoituneessa, myös sisäisesti ambivalentissa, yhteiskunnassa. Tehokkuuden ja laskennallisuuden ihanteen mukaan rakennettu järjestelmä on kyvytön käsittelemään esimerkiksi tuottamiaan ympäristöhaittoja.

Weberin rationalisoitumisprosessia käsittelevät kirjoitukset ovat suurelta osin maailmanuskontojen, ja niiden muassa kehittyvien arvo- ja talousjärjestelmien tarkastelua. Rationalisoituminen ei ole ainoastaan länsimaille tyypillinen ilmiö, mutta tämän prosessin länsimaissa saama erikoislaatu oli Weberin erityinen kiinnostuksenkohde. (Weber 1989, 53.) Weber (1989; 1980) uskoi, että maailmassa tapahtuvien erilaisten rationaalisuuskehitysten, ja yhteiskuntamallien, synnyn taakse oli mahdollista päästä vertailemalla eri maailmanuskontojen piireissä muodostuneita kulttuureja ja henkeä. Uskonto erilaisten elämäntapojen ja mielenlaatuojen tuottajana oli hänelle kuitenkin vain yksi mahdollisista vaikuttavista tekijöistä. (Weber 1989, 62.) Rationalisoitumiskehityksen kulttuurihistoriallisia eroja eri maittain tai kansoittain selittää myös se, mitä eri elämäntapojen alueita rationalisoidaan ja millaisiin kehityksiin tämä johtaa (Weber 1989, 53).

Vaikka uskonto oli vaikuttamassa kehityksen taustalla, on rationalisoituminen Weberille nimensä mukaisesti rationaalisuuden ylivaltaa henkisistä ja uskonasioista. Intellektualisoituminen ja asioiden järkiperäinen laskelmointi johtavat uskonnollisesta maailmankuvasta irtaantumiseen (Gronow 1988, 9; Weber 1980, 134, Weber 1989). Ennen kaikkea länsimaisen kulttuurin rationalisoitumisessa on kyse teknisten mahdollisuuksien lisääntymisestä sekä luonnontieteiden, ja niiden myötä laskennallisuuden, kehityksestä.

Rationalisoitumisprosessin taustalla vaikutti länsimaiden sosiaalisen järjestyksen erikoislaatu: Valtio rakentui erityisesti oikeusjärjestelmän ja hallinnon rationaalisen rakenteen varaan. Näitä rakenteita hallinnoivat ammatti-ihmiset, eli virkamiehet ja toimihenkilöt. (Weber 1989, 43–52.) Länsimaiselle rationalisoitumiselle tyypillistä on, että valtiokoneistoa määrittää epäpersoonallisuus. Se kohtelee valtion kansalaisia yhdenvertaisesti ja tasapäistävästi. (Weber 1989, 96, 142.) Lait ovat kaikkia koskevia, normit epäpersoonallisia ja yleispäteviä (em. 119).

Weberin aikomus ei ollut tehdä rationalisoitumisen systeemiteoriaa, joka kattaisi koko yhteiskunnan (ks. esim. Ritzer & Walczak 1988, 3). Sen sijaan rationalisoituminen on prosessi, joka ulottuu samanaikaisesti ja erilaisilla aste-eroilla eli elämän alueille (Aro & Jokivuori 2010, 143) - tai sfääreihin, kuten Weber (1989, 137–169) niitä nimittää. Rationalisoituminen ulottui länsimaissa esimerkiksi tieteisiin ja matematiikkaan, mutta myös taiteellisemmille alueille kuten musiikkiin ja arkkitehtuuriin. Rationalisoituminen myös erotti eri elämän alueita toisistaan, ja teki niistä itsenäisiä, psykologis-uskonnollisesta taustastaan irrallisia osakokonaisuuksia (Gronow 1988, 320). Samalla nämä eri sfäärit alkavat noudattaa omia, toisistaan poikkeavia, arvojärjestelmiä ja normistojaan (em. 320; Aro & Jokivuori 2010, 146; Weber 1989, 138–169).

Esimerkiksi talouden sfäärissä moderni yrityskapitalismi ja taloudellisen hyödynnettävyyden ajatukset voimistuivat (Weber 1989, 45–52). Samanaikaisesti talouden erkaantuminen muista elämänalueista kuitenkin mahdollisti eräänlaisen arvotyhjiön syntymisen, talouden mekaanisen kehittymisen uskonnollis-eettisestä taustastaan irrallisena (ks. esim. Weber 1980, 134–135). Tällöin talouden sfäärissä tapahtuvan rationaalisuuden pyrkimykseksi jää puhtaan laskelmallinen maailmanhallinta (Weber 1989, 125; 2009, 41).

Tällaista elämänpiirien eriytymistä ja sisäisten toimintamallien syntymistä voidaan pitää myös monien ympäristöongelmien lähtökohtana. Järkipärisen voitontavoittelun ja tehokkuuden logiikkaa seuraava teollisuus- ja yritysmaailma ei yleensä ongelmattomasti kykene huomioimaan ympäristöarvoja. Vasta kun ympäristö tulee osaksi tuottavuuden kysymystä, esimerkiksi poliittisesti ohjattujen päästörajoitusten muodossa tai vihreyden muodostuessa myyntivaltiksi, on sen helpompi päästä osaksi tätä laskelmointia. Yksinkertaistaen, ainoa varsinainen normi tai tavoiteltu lopputulos on voiton maksimointi. Siten voidaan jopa kärjistäen sanoa talouden ”sfäärin” sisäisen normiston kannalta olevan irrelevanttia arvioida yrityksen ympäristövastuuta.

Weberin mukaan yksi länsimaisen kapitalistisen talousjärjestelmän erityispiirteistä oli yritysten ja kotitalouksien piirien erkaantuminen toisistaan (ks. esim. Weber 1989, 49–50). Sosiologi Zygmunt Bauman on edelleen kärjistänyt näitä ajatuksia todetessaan kodin ja työn piirien erkaantumisen tehneen työelämästä moraalivapaata kilpailun ja rationalisoinnin aluetta. Moraalinen harkinta kuuluu siis vaan kodin ja perhemäisen yhteisöllisyyden piiriin, kun taas työelämässä seurataan hyötynäkökohtia. (Bauman 2003, 164–165.) Näin ei toki, Baumaninkaan mukaan, koskaan absoluuttisesti tapahdu. Weberille kuitenkin jakolinja oli hyvin selkeä: Siellä missä seurataan formaalin rationaalisuuden logiikkaa, ei voi esiintyä eettistä harkintaa (Kalberg 1980, 1157; Weber 1989, 147–48). Ilmastomuutoskeskustelun kannalta tämä tarkoittaisi, että yhteiskuntaan ja ihmiselämään muodostuu alueita, joilla on yksilön kannalta ikään kuin sallittua sanoutua irti ilmastomuutosta koskevasta moraalikeskustelusta.

Kapitalistinen talousjärjestelmä on Weberin (1989, 43–50) mukaan saanut länsimaissa aivan erityisiä piirteitä. Tätä kehitystä hän tunnetusti selittää protestanttisen kristillisyyden asemalla. Weberin synkeän käsityksen mukaan länsimaalainen rationaalis-kapitalistinen talous oli ”nykyaikaisen elämämme kohtalonomaisin mahti” (Weber 1989, 45). Kapitalismin henki on toisaalta abstraktin, epäpersoonallisen institutionalisoitumisen kehitystä. Toisaalta sen pakottava voima määrittää yksilöiden elämäntyylin ja samalla rajoittaa näiden vapautta. (Weber 1980, 134–135.) Ja näinhän toki on tänäkin päivänä, ulkoisena elämäämme määrittäjänä tekijänä

talousjärjestelmä on yksi kiistatta tärkeimpiä. Tämä ei toki tarkoita, että jokainen kokisi sen elämäänsä rajoittavana tekijänä. Talousjärjestelmän määräävyys vaikeuttaa myös henkilökohtaisen ilmastovastuun pohtimista: Olenko yksilönä esimerkiksi vastuussa kuluttamistavoistani, tai ylipäättään siitä, että olemme kaikki luonnon kestokyvyn kannalta liikaa kuluttavia henkilöitä? Mielenkiintoista on, että Weberin näkemykseen tuntuu lisäksi liittyvän erityinen ”tavaran ylivallan”, eli kulutuksen kritiikki, mikä usein myös yhdistetään ilmastonmuutoskeskusteluun. Teoksessa Protestanttinen etiikka Weber kirjoittaa tunnetut lauseet:

Tämä talousjärjestys määrittää nykyään kaikkien eikä vain talouden ammattitehtävien yksilöiden elämäntyylin ja lisäksi vastustamattomalla pakolla. Ihminen syntyy koneistoon, ja meno jatkuu ehkä siihen saakka, kunnes viimeinen sentneri fossiilista polttoainetta on hehkunut hehkunsa. [- -] [Protestanttinen] [a]skeettisuus otti tehtäväkseen maailman uudelleenrakentamisen ja maailmassa vaikuttamisen. Tämän maailman ulkonainen tavara sai lisääntyvän ja lopulta väistämättömän ylivallan ihmisistä. Näin ei ole tapahtunut koskaan aikaisemmin historiassa. Nykyään askeettisuuden henki on karannut – lopullisestiko, kuka tietää? – tästä kotelosta. Joka tapauksessa voittoisa kapitalismi ei tarvitse enää tätä tukea. Se lepää mekaanisella perusteella. (Weber 1980, 134–135.)

Rationalisointikehitys ja kapitalismin nousu näyttäytyykin Weberin katsannossa modernin lännen kohtalona (Aro & Jokivuori 2010, 144). Erkaantuessa protestanttisesta perinteestään se mekanisoituu ja jatkaa kulkuaan eettisistä pohdinnoista irrallisena. Toisaalta Weber kuitenkin keventää ennustustaan toteamalla tulevaisuuden olevan lopulta tuntematon. On mahdollista, että tulevaisuudessa uudenlaiset ihanteet lopulta saavat jalansijaa. Toisaalta, jos näin ei käy, hän näki mahdollisena jonkinlaiseen itsetärkeyteen kivettyvän mekaanisen elämän, jossa henkinen mielekkyys tuntuu katoavan. (Weber 1980, 135.) Rationaalisen toiminnan sisäinen jännite syntyykin siitä, ettei se tarjoa keinoja eettisten kysymysten ratkaisemiseksi (Weber 1989, 147–148).

Weberille erityisesti byrokratia oli tehokkain ja länsimaille tyypillinen rationaalisin hallinnon muoto. Byrokraattista hallintaa löytyy niin kirkkoista, poliittisista puolueista, kaupallisista yrityksistä kuin esimerkiksi erilaisista intressiryhmistä ja kerhoista. Siten lähes jokainen meistä on osa jotakin byrokraattista rakennetta, joko jäsenen, työntekijän tai esimerkiksi asiakkaan roolissa. Byrokratian rakenne on tarkoin määritelty, ja hallinnon toimintaa säätelevät muodolliset, abstraktit ja yleiset säännöt. Hallinta perustuu tietoon, mikä lisää virkailijoiden ja näitä johtavien henkilöiden valtaa. (Weber 1979, 217–226.) Baumanin (2003, 101, 165) arvioi byrokratian tarkoittavan Weberillä samaa kuin organisaatio nykypäivänä. Sitä voikin sanana käyttää kuvaamaan hyvin monenlaisia, ei

välttämättä virkavaltaisia, hallinnan järjestyksiä. Byrokratia on teknisesti tehokas, täsmällinen, nopea ja yksiselitteinen. Hallinnon mekaanisuus tekee sen toiminnasta ja lopputuloksista ennustettavaa. Epäpersoonallisuudessaan byrokratia, kuten moderni lakijärjestelmäkin, on toisaalta yksilöiden tasa-arvoa lisäävä mekanismi, toisaalta se voi kaventaa yksilön vapautta. Esimerkiksi virkailijat ovat kahlittuja taloudellisesti ja ideologisesti tehtävänsä. Suorittaessaan tarkkaan säädettyä työtään he muistuttavat enemmän rattaan osia kuin yksilöitä. Byrokratia voikin ääritapauksessa muuttua mekaanisen koneen kaltaiseksi (Aro & Jokivuori 160; Weber 1978, 225–226, Weber 1978b, 988). Näin ollen byrokraattisen rakenteen on epäilty hämärtävän, tai estävän, yksilön henkilökohtaista moraalista harkintaa (ks. esim. Bauman 2003, 165–166).

Esimerkiksi pikaruokaketjulle työskentelevän henkilön valinnanvapautta ilmastoystävällisten tekojen suhteen kaventaa yrityksen virallinen linja suosia edullista tehotuotettua lihaa, jonka ilmastokuorma on massiivinen. Samoin voidaan kysyä esimerkiksi, tulisiko sähköyhtiön henkilöstöpäällikön tuntea vastuunsa energiateollisuuden mittavista päästöistä? Tällaisissa tilanteissa päävastuu toiminnasta siirtyy epäpersoonalliselle yritykselle. Moraalisen vastuun tunnetta voi heikentää myös se tosiasia, että yhden työntekijän vaikutus kokonaisuuteen on vain välillinen. Lisäksi hänen työpanoksensa on korvattavissa yksinkertaisesti uudella työntekijällä, mikäli hän kieltäytyy tehtäviään täyttämästä (vrt. em. 100–102, 165–166). Yleisemmin tällainen välillisyyden ongelma koskettaa ilmasto- ja ympäristökysymyksiä muutoinkin henkilökohtaisen vastuunoton kannalta. Olen subjektina toisaalta vain pieni osa yhteiskuntaa, joka saastuttaa ilmastoa, toisaalta muutoksen mahdollisuus on lopulta vain siinä, että massat muuttaisivat käyttäytymistään.

Weber (2009, 40–41) puhuu myös lumouksen katoamisesta, jolla hän viittasi siihen, kuinka maailmasta tuntuu häviävän mystinen aines. Rationalisoitumiseen liittyi intellektuaalistuminen ja usko siihen, että ihminen voi aina saada tarvitsemansa tiedon käsillä olevasta ilmiöstä. Tämän edelleen tulisi johtaa siihen, että maailmaa on mahdollista hallita laskelmallisesti. Kuten jo edellä esitetty, tällainen kuvitelma maailmanhallinnasta on johtanut erityisesti erilaisiin ympäristöongelmiin. Tieto on aina jossain määrin vajavaista, ja puutteellista seurausten laskelmoinnin suhteen (ks. esim. Murphy 1994, 32). Ilmastonmuutosta voisikin ajatella kahtalaisesti rationalisoitumisen ongelmana: Toisaalta on eletty kuvitelmassa, että kaikki tarvittava tiedetään, ja samalla on tuotettu järkyttävän suuri ennakoimaton sivutuote. Toisaalta rationaalisen ajattelun tärkeimmäksi prioriteetiksi nostama hyöty ei kohtaa luontoarvojen kanssa. Luontoa on valjastettu sumeilematta ihmisen hyötykäyttöön tuhoisin seurauksin.

Toisaalta lumouksen katoamisen yksi seuraus on, että yksilö turvautuu yhä enemmän ulkopuoliseen asiantuntijatietoon arkipäiväisessä elämässään (Weber 2009, 40). Esimerkiksi käytännössä kaikki mitä yksilöinä teemme, tai emme tee ilmaston hyväksi on ulkopuolisten asiantuntijaorganisaatioiden määrittelemää ja arvottamaa.

Formaali ja substantiaallinen rationaalisuus

Stephen Kalberg (1980, 1148–1149, 1162) katsoo Weberin ”rationaalisuuksien” edustavan erilaisia ihmisten tietoisien säännönmukaisen toiminnan ilmentymiä, käyttäytymisen kaavoja. Nämä säännönmukaisuudet voivat ilmetä erilaisissa ryhmissä, luokissa, instituutioissa ja organisaatioissa, sekä historiallisissa, jopa kokonaisia sivilisaatioita koskevissa, kehityskuluissa. Myös omassa tutkielmassani ymmärrän rationaalisuudet erillään yksittäisten ihmisten toiminnan orientaatioista. Rationaalisuudet sen sijaan kuvastavat esimerkiksi institutionalisoituneen toiminnan logiikkaa (ks. esim. Aro & Jokivuori 2010, 166–167). Toisin kuin jäljempänä esiteltävät universaalit ideaalityypiset sosiaalisen toiminnan orientaatiot, rationaalisuudet ovat historiallisesti esiintyviä ilmiöitä (Levine 1981, 12; Starr 1999, 422).

Kalberg (1980) on jakanut näiden säännönmukaisuuksien tarkastelun Weberillä neljään rationaalisuuden tyyppiin: Käytännöllinen, teoreettinen, formaali sekä substantiaallinen rationaalisuus. Tutkielmassani keskityn formaaliin, eli muodolliseen, ja substantiaaliseen, eli arvoihin pohjaavaan, sisällölliseen rationaalisuuden tyyppiin. Samoin kiinnostukseni kohdistuu näiden rationaalisuuksien väliseen ristiriitaan ja yhteensovittamattomuuteen, joka johtaa erilaisiin irrationaaliin seurauksiin. Yhtenä tällaisena seurauksena pidän ilmastonmuutosta.

Länsimaisen elämänmuodon irrationaalisuus syntyy formaalin ja substantiaalisen rationaalisuuden yhteensovittamattomuudesta (Kalberg 1980, 1157; Weber 1989, 147–48). Nämä ovat lähtökohtaisesti ristiriidassa, koska formaaliseen rationaalisuuteen ei voi sisällyttää arvonäkökulmia. Substantiaallinen rationaalisuus saa suuntansa ja päämääränsä jostakin perimmäisestä arvosta, joka sisällöltään voi olla käytännössä mitä tahansa. Se ohjaa käyttäytymistä suhteessa arvojen kokonaisuuksiin, jotka voivat koskettaa hyvin rajallista tai suurta aluetta inhimillisessä elämässä (Weber 1978, 85–86, Kalberg 1980, 1155). Substantiaalista rationaalisuutta voivat sisältää erilaiset arvokokonaisuudet kuten ystävyys, kommunismi, hindulaisuus tai ympäristöliike. Ne luovat standardin, jota vasten erilaisia ilmiöitä tarkastellaan. (Weber 1978, 85–86.)

Esimerkiksi taloudellisessa muodossaan substantiaallinen rationaalisuus piirtyy suhteessa siihen, miten hyvin toiminta vastaa tietyn ryhmän arvopäämäärää. (Weber 1978, 85.) Ilmastomuutoksen kannalta esimerkiksi kansalliset päästörajoitteet voisivat olla tällainen substantiaalisesti rationaalinen toimi, jonka päämääränä itsessään on hidastaa ilmastomuutoksen etenemistä ja sen luontoa muovaavia seurauksia. Toki tämänkin arvon taustalla vaikuttaa tietysti itsesäilytys ja taloudellisten menetysten pelko.

Weberille substantiaaliset rationaalisuudet eivät ole keskenään verrannollisia siinä mielessä, että jokin päämäärä näyttäytyisi kaikille yhtä rationaalisena (Weber 1980, 146–147). Näkökulman, esimerkiksi kulttuurin, vaihtuessa voi jonkun substantiaalisesti rationaaliseksi kokema näyttäytyä toiselle perimmäisen irrationaalisena (Weber 1989, 104, 48, 53).

Formaali rationaalisuus on kiinteästi sidoksissa länsimaiseen rationalisoitumisprosessiin. Se on substantiaallisen rationaalisuuden näkökulmasta aina irrationaalista, mutta sama pätee myös päinvastoin. Jukka Gronowin (1988, 327–328) mukaan formaali rationaalisuus suorastaan aktiivisesti vieroksuu arvoja ja eettistä orientaatiota. Formaali rationaalisuus on teollistuneelle länsimaiselle yhteiskunnalle tunnusomainen rationaalisuuden muoto (Weber 1989, 52). Se on erityisesti modernille taloudelle ja hallinnolle tyypillistä toimintaa (Gronow 1988, 328). Se jakaa paljon samoja piirteitä kuin jo edellä kuvattu länsimainen rationalisoitumiskehitys. Nämä eivät olekaan toisistaan varsinaisesti erillisiä asioita, vaan formaali rationaalisuus on erottamaton osa länsimaille tyypillistä rationalisoitumista. Tai kääntäen, länsimainen rationalisoituminen on erityisesti formaalin rationaalisuuden lisääntymistä yhteiskunnassa.

Formaaliin rationaalisuuteen kuuluu sellaisia elementtejä kuin kvantitatiivisuus, abstraktisuus, kalkyloitavuus, tekninen erityistieto, epäpersoonallisuus, kontrolli, tehokkuus, ennustettavuus ja ammatti-ihmisyys (ks. esim. Brubaker 1984, 29–35; Gronow 1988, 321, 328; Ritzer 2004, 11–14). Kuten jo edellä esitettiin, rationalisoituminen ja formaali rationaalisuuden lisääntyminen ilmenee erityisesti taloudellisessa toiminnassa, oikeuskäytänteissä sekä tieteessä (Weber 1989, 52). Lisäksi se on määrittänyt länsimaisen valtiojärjestelmän kehitystä (em. 52; Weber 1978, 223). Tätä rationaalisuuden tyyppiä määrittävät epäpersoonalliset siteet ja asiallinen virkavelvoitteen muotoilema suhtautuminen ihmisiin. (Weber 1989, 95–96.) Laki taas erottaa objektiivisen lakijärjestyksen subjektiivista yksilön oikeuksista (Weber 1978b, 998).

Weberille erityisesti rahatalous olin eräänlainen tyyppiesimerkki formaalisti rationalisoituneesta alueesta. Tällaisen taloudellisen toimen rationalisoituminen ilmenee hänen näkemyksissään

erityisesti määrällisen kalkyloinnin lisääntymisenä. Juuri kalkyloitavuus ja epäpersoonallisuus, ihmisten välisen eettisen suhteen katoaminen markkinoiden piiristä, ovat tehneet rahataloudesta yhä rationaalisempaa. (Weber 1978, 86, 138–139). Tämä tarkoittaa, ettei suhteisiin liitetä henkilökohtaisuutta, joka voisi häiritä puhtaan rationaalista vaihtoa. Samalla toimintaa eivät myöskään sido arvolähtökohdat. Kansainvälistä päästökauppaa voisi kenties löyhästi pitää tällaisena formaalina tapana kohdata ilmastonmuutos. Vaikka voidaan toki arvioida, että sen taustalla on arvoja, vaikuttavat keinot puhtaan formaaleilta. Kasvihuonekaasuista käydään kapitalistisen mallin mukaisesti kauppaa.

Ennen kaikkea formaalissa rationaalisuudessa on mielestäni kyse erilaisten yhteiskunnan instituutioiden toiminnan logiikasta. Aron ja Jokivuoren (2010, 166–167) mukaan Weberin kulttuurikritiikki tarkastelee sitä, miten yksilö kohtaa modernin formaalin rationaalisuuden muodot ulkoisina institutionaalisina mahteina. Tällaiset mahdit taas vaikeuttavat suhtautumistamme omaan toimintaamme tai mahdollisuuksiimme. Eli arvioita siitä, kuinka vapaa olen ja kuinka paljon voin olla vastuussa teoistani, jotka pitkälti määrittävät esimerkiksi nykyisen talousjärjestelmämme kautta.

Talousjärjestelmän mekanisoitumisen itsenäiseksi järjestelmäksi, joka määrittää ulkoa ihmisten elämää on Weberin (ks. esim. 1980, 134–135) mukaan mahdollistanut erityisesti kehityksen irtaantuminen uskonnollis-eettisestä protestanttisesta taustastaan. Weberillä olikin ilmeisesti harvinaisen vahva näkemys siitä, että vain uskonto voi toimia tällaisen yhteisen arvomaailman pohjana (ks. esim. Weber 1980, 135). Jostain syystä hän vaikutti kaipaavan muuttumattomia arvoja, joiden loogiseksi taustaksi kelpasi ainoastaan dogmaattinen uskonkappale. Sen sijaan nykyäskäytännön mukaan yhteiskuntaan kuuluu, että arvojärjestelmistä myös neuvotellaan ja ne myös ajan saatossa muuttuvat.

Weberille ihmisen hengellisyys katoaminen johtaa lopulta elämän merkityksellisyyden katoamiseen. Esimerkiksi empiirisesti ja matemaattisesti suuntautunut maailmantarkastelu ei kykene antamaan vastauksia ihmiselämän perustavanlaatuisiin kysymyksiin (Weber 1989, 159–160). Sekularisoitumisen ja intellektuaalistumisen myötä katoavat ”ylevimmät arvot” (2009, 64–66). Lisäksi julkisten arvojärjestelmien merkitys kaventuu ja jäljelle jää formaalinen rationaalisuuden tehokkuuden ja kalkyloitavuuden mittapuut (Aro & Jokivuori 2010, 168). Yhteisten arvojen puuttuessa, arvoista tulee lopulta yksilön henkilökohtainen asia ja valinta (Gronow 1988, 320). On tietienkin hyvin yksioikoista sanoa, että julkiset arvojärjestelmät olisivat kokonaan kadonneet yhteiskunnasta. Sen sijaan voidaan toki spekuloida, ovatko arviointikriteereiden mittapuuksi tulleet

yhä enemmän laskettavissa olevat tulokset. Toisaalta jonkinasteinen arvorelativismi lienee saanut myös jalansijaa. Lisäksi intuitiivisesti nykyihminen voinee allekirjoittaa, että yhteiskunnassamme on alueita, jotka tuntuvat ikään kuin irtaantuneen yleisestä arvokeskustelusta: Esimerkiksi vielä tähän asti tuottavuus on riittänyt massiivisten ilmastopäästöjen perusteeksi.

Formaali rationaalisuus sisältää oikeastaan kahdensuuntaisia irrationaalisia elementtejä: Ensimmäinen seuraa sen kyvyttömyydestä ottaa huomioon arvolähtökohtia. Arvolähtökohdista katsoen formaali rationaalisuus näyttäytyy usein suorastaan irrationaalisena. Toinen taas siitä, että sen mukainen rationalisoitumiskehitys johtaa omalakiseseen prosessiin, joka tuhoaa itse omia elinehtojaan esimerkiksi kuluttamalla loppuun luonnonvaroja, joista se on riippuvainen (vrt. Weber 1980, 134), tai ajamalla yhteiskunnat globaaliin ilmastokriisiin.

3.2 Sosiaalisen toiminnan tyypit

Sosiologia on Weberin mukaan tiede, joka pyrkii ymmärtämään sosiaalista toimintaa ja sen kausaalisia ehtoja. Toisin kuin pelkkä käyttäytyminen, toiminta on jotain, mihin henkilö liittyy subjektiivisen merkityksen. Sosiaalista se on silloin, kun henkilö ottaa huomioon toisten ihmisten käyttäytymisen ja orientoituu tuon käyttäytymisen mukaisesti. (Weber 1978, 4, 22.) Sosiaalinen toiminta voi suhteutua muiden ihmisten nykyiseen, menneeseen tai ennakoituun tulevaan käyttäytymiseen (em. 22).

Ideaalityyppejä vastaavaa merkityksellistä ja tietoista sosiaalista toimintaa on kuitenkin vain marginaalinen määrä toiminnoista. Silti sosiologia voi tutkia käyttäytymistä ”ikään kuin” sillä olisi subjektiivinen merkitys, ja tehdä näin tutkittavasta todellisuudesta ymmärrettävää (em. 22, 26). Tällöin ideaalityyppejä käsitteitä käytetään vertailukohtana ihmisten toiminnalle, joka todellisuudessa on tällaisia tyyppejä kompleksisempaa. Pertti Alasuutari (2011, 41) tiivistää ajatuksen siten, että tutkimuskohteina olevia toimintoja tarkastellaan yleisemmällä tasolla määritellyn toimintatyyppin variantteina. Itse käytän sosiaalisen toiminnan tyyppejä analyysin apuvälineenä tarkastellessani aineiston kirjoittajien orientaatioita suhteessa ilmastonmuutokseen.

Omassa tutkielmassani erotan nämä sosiaalisen toiminnan orientaation tyypit eri rationaalisuuksista. Toisin kuin rationaalisuudet, joita Weber käsitteli osana maailmanhistoriallisia tutkimuksiaan (ks. esim. Weber 1989; 1980), toiminnan tyyppien jaottelu edustaa ideaalityyppeistä jaottelua, jonka hän muotoili sosiologian metodologiaa koskevien kirjoitusten yhteydessä (Weber 1978, 3-26). Nämä sosiaalisen toiminnan tyypit esiintyvät todellisuudessa vain harvoin puhtaina, selvästi toisistaan

erotettavina muotoina (em. 26). Toisin kuin esimerkiksi formaali rationaalisuus, ne eivät myöskään ole erityisessä suhteessa länsimaiseen moderniin yhteiskuntakehitykseen, vaan pikemminkin universaaleja ihmisen toiminnan piirteitä (ks. esim. Weber 1978, 24–26; Kalberg 1980, 1148).

Rationaalisuudet eivät silti synny ilman ihmisten toimintaa. Ilman päämäärärationaalisia toimia eri institutionaalisten järjestysten kehittämiseksi ei yhteiskunnassa olisi formaaleja rakenteita. Toisaalta substantiaalistien arvolähtökohtien myötä syntyy myös arvorationaalisesti orientoitunutta toimintaa. Kalbergin (1980, 1160) mukaan sosiaalisen toiminnan tyypit ovat atomeja eri rationaalisuuksien pohjalla. Yhteys ei kuitenkaan aina ole suora, kaikki rationaalisuudet eivät säännönmukaisesti seuraa tietystä sosiaalisen toiminnan tyypistä. Tätä jaottelua käsittelen edelleen luvussa 3.4.

Sosiaalisen toiminnan tyypeistä affektuaalinen on toimintaa, jota määrittävät henkilön tuntemukset. Toimiminen affektuaalisesti on eräänlaista vaistonvaraista reagoitua johonkin tunnelataukseen, kuten vaikka tavaran paiskaaminen suuttumuksesta. Traditionaalinen toiminta sen sijaan on tavaksi muodostunutta toimintaa, jota ei tietoisesti tulla harkinneeksi. Sen synnyttää toiston tuottama tottumus. Empiirisesti jakolinjaa merkityksellisen toiminnan ja silkan reaktiivisen käyttäytymisen välille ei voida piirtää yksiselitteisesti. Traditionaalisesti tai affektuaalisesti toimiminen ovatkin jonkinasteisia rajatapauksia näiden kahden välillä. Niihinkin voi silti liittyä vaihtelevassa määrin itsetietoisuutta. (Weber 1978, 4, 25.) Esimerkiksi, vaikka fyysinen väkivalta on todennäköisesti usein affektiivista, pidetään siihen turvautumista oikeusjärjestelmässämme myös henkilön tietoisena valintana. Lisäksi, kuten edellä jo mainittiin, Weberin tausta-ajatus oli, että ihmisten toimintaa voi tutkimuksellisista syistä tarkastella ikään kuin sillä olisi subjektiivinen merkitys.

Itsetietoisuuden asteeltaan sekä päämäärärationaalinen että arvorationaalinen toiminta eroavat kahdesta edellisestä. Päämäärärationaaliseen⁴ toimintaan liittyy kalkylointia suhteessa niihin odotuksiin, joita henkilöllä on ympäristön ja toisten ihmisten käytöksen suhteen. Itse toiminnan päämäärä valitaan järkipäisesti tarjolla olevista vaihtoehdoista. Samoin keinoja siihen pääsemiseksi punnitaan rationaalisin perustein. Lisäksi toiminnan sekundaariset vaikutukset pyritään ottamaan huomioon. (Em. 1978, 24.) Tällaisia voivat olla vaikkapa öljykuljetusten mahdolliset haitat ympäristölle korvausvaateineen. Tiukimmassa muodossaan päämäärärationaalisuuden voisi sanoa ottavan huomioon vain henkilökohtaisen edun. Esimerkiksi päämäärärationaali-

⁴ Suora käänös englanninkielisestä käännösteoksesta olisi instrumentaalis-rationaalinen. Suomenkielisissä lähteissä käytetään kuitenkin yleensä termiä päämäärärationaalinen (ks. esim. Heiskala 2004, 53; Sulkunen 1999, 227; Saaristo & Jokinen 2004, 71), mikä lienee käänös alkuperäisestä saksankielisestä sanasta *zweckrational*.

sen orientaation mukaan järkeilevä poliittinen päättäjät saattaa ajautua ilmastonmuutoskysymyksissä ajattelemaan, etteivät hitaasti etenevät vaikutukset tule koskettamaan hänen vaalikauttaan (ks. esim. Murphy 2009, 268–269). Tällöin on turha uhrata oma poliittinen suosio esittämällä tiukkoja autojen päästöveroja.

Yksi päämäärärationalista toimintaa kuvaava piirre on Risto Heiskalan (2004, 53) määrittelyssä se, että se on vapaasti valittua. Tämän hän kenties päättelee siitä, ettei tässä ideaalityypissä valintaa ohjaa mitkään ennalta määräytyneet tavat tai arvot. Myös Weber (1949, 124–125) toteaa meidän assosioivan eniten vapauden tunnetta juuri päämäärärationalisen kaltaiseen toimintaan. Eli toimintaan, jota pystymme toteuttamaan rationaalisesti ilman erilaisia fyysisiä, emotionaalisia tai muita satunnaisia häiriötekijöitä ja pakotteita. Oma tulkinta on siis kirkas ja harkittu, keinot ovat valittu oman tiedon puitteissa niin hyvin kuin mahdollista juuri kyseiseen tilanteeseen sopiviksi.

On tietenkin selvää, ettei tällaisen toiminnan mahdollisuus vaikuta tosielämän kokemusten pohjalta juurikaan mahdolliselta. Toiminnan tyyppien teoriaa onkin kritisoitu (Heiskala 2004, 64) sen intellektuaalisuudesta: siitä onko ihmisen toimintaa järkevää lähestyä tietoisena ja ristiriidattomana, ”ikään kuin” se sopisi johonkin kaavaan silloinkin kun se ei sitä noudata. Weber (1978, 26) itsekin myöntää tällaisen orientaation, joka kohdistuu ainoastaan rationaaliseen päämäärään, ilman minkäänlaista yhtymäkohtaa perimmäisiin arvoihin, olevan harvinainen tapaus. Esimerkiksi taloudellista menestystä työelämässä voi siivittää toive tarjota omalle jälkikasvulle hyvä elämä. Tai ilmastonmuutoskampanjoinnissa voi olla hyötynäkökohtien sijaan tehokkaampaa vedota sellaisiin emotionaalisesti ja arvonäkökohdista tehokkaisiin esimerkkeihin, kuin vaikka sympaattisen näköisten jääkarhujen sukupuuttoon. Toisaalta subjektiivisesti päämäärärationalinen toiminnan orientaatio ei myöskään aina takaa objektiivisesti päämäärärationalista toimintaa, ihminen on toiminnassaan altis erilaisille virheille (Weber 1949, 125).

Päämäärärationalinen toiminta on usein, ja eri tavoin, suhteessa arvorationaaliseen toimintaan. Esimerkiksi valittu päämäärä on voinut syntyä arvojen pohjalta, mutta keinot siihen pääsemiseksi ovat päämäärärationalisia. Päämäärärationalisen toiminnan näkökulmasta arvorationaalinen toiminnan orientaatio on kuitenkin aina irrationaalista. (Weber 1978, 26.) Arvorationaalista toimintaa määrittää usko johonkin arvoon itsessään (em. 24–25). Tätä arvojen ja arvorationaalisen toiminnan suhdetta, valottaa Risto Heiskalan (2004, 54) ajatus siitä, että puhtaan arvorationaalinen toiminta on rituaalisessa suhteessa keinoihin. Esimerkiksi ehtoollisen vastaanottamisen on tarkoitus vahvistaa ihmisen jumalasuhdetta. Myös esimerkiksi kierrättämistä voisi pitää arvorationaalisena, rituaalisena toimintana. Toki sillä on olemassa yhteiskunnallinen, päämäärärationalinen jätteen

vähentämisen tarkoituksensa, mutta tämä tarkoitus ei suoraan näyttäydy yksilön tekojen seurauksena. Siten voidaan ajatella sen olevan yksilön elämässä rituaalinen tapa pyrkiä arvopäämääriin, eli ympäristöystävälliseen elämään. Sosiaalisena aspektina voidaan nähdä esimerkiksi normatiivinen toive ”kaikkien pitäisi kierrättää”.

Mitä absoluuttisempaa, ja esimerkiksi vähiten maallista hyvinvointia tuovaa, arvoa kohti tekeminen suuntautuu, sitä irrationaalisempaa se on päämäärärationalisen toiminnan näkökulmasta (Weber 1978, 26). Toisin sanoen, mitä puhtaammin arvorationaalista toiminta on, sitä irrationaalisemmalta se vaikuttaa päämäärärationalisen toiminnan kriteerein. Oleellista on, että tässä toiminnan orientaatioissa ei lasketa edes mahdollisuuksia menestyä tavoitteessa, itse toiminta on arvokasta. Näin on myös affektuaalisessa toiminnassa. Affektuaalisesta toiminnasta arvorationaalisen erottaa kuitenkin tietoinen valinta tai usko tiettyihin arvoihin. Arvorationaaliseen toimintaan liittyy aina velvollisuuksia ja vaatimuksia, jotka ovat henkilön mielestä häntä itseään sitovia. (Weber 1978, 24–26.)

Weber ei tarkoittanut sosiaalisen toiminnan orientaatioiden jaottelua tyhjentäväksi esitykseksi kaikesta inhimillisestä toiminnasta. Yleensä sosiaalinen toiminta määrittyy mainituista orientaatioista useamman kuin yhden mukaan. Toiminnan tyypit esiintyvät todellisuudessa eri tavoin limittyneinä. (Em. 25–26.) Lisäksi traditionaalinen, affektuaalinen, arvorationaalinen ja päämäärärationalinen ovat Weberin mukaan orientaatioita, jotka kuvaavat toimintaa yleensä, eivät pelkästään sosiaalista sellaista (em. 24–25).

3.3. Vastuun elementit

Rationaalisuuksien ja toiminnan tyyppien ohella yksi tutkielmani läpäisevistä teemoista on vastuu. Aineiston jaotteluni pohjaa ihmisten erilaisille käsityksille ilmastonmuutosvastuun jakautumisesta. Sosiologisessa mielessä vastuu ei ole vain sisäinen moraalinen tunne vaan suhteutuu aina myös sosiaaliseen ympäristöönsä. Tässä luvussa esittelen millaisia vastuun ulottuvuuksia ja termistöjä työssäni käytän.

Sivistyssanakirjan määritelmän mukaan vastuu tarkoittaa ensinnäkin velvollisuutta vastata jostakin asiasta, henkilöstä, toiminnasta tai teosta. Toiseksi se voi viitata siihen, mistä joku vastaa tai on velvollinen vastaamaan. (Sivistyssanakirja 2013.) Sosiologisemmin tarkastellen kirjoittaa esimerkiksi Anthony Giddens (1984, 5–116) vastuun liittyvän agenttiiviin. Suomennettuna tämä tarkoittaa jonkinlaista tietoista ja tarkoituksellista toimijuutta. Toimija on siis toiminnan syy, ja

siten siitä ja sen seurauksista vastuussa. Lisäksi toimijuus ilmentää valtaa, voimavaroja ja valinnanvapautta, kykyä saada valittuja asioita tapahtumaan. Seuraukset eivät toki aina ole toivotun tai odotetun kaltaisia, mikä heti mutkistaa vastuun kysymystä.

Samankaltaisia näkemyksiä esittävät myös Karen Bickerstaff, Peter Simmons ja Nick Pidgeon (2008) artikkelissaan *Constructing responsibilities for risk: negotiating citizen - state relationship*. He jakavat vastuun kahteen pääasialliseen ulottuvuuteen: Ensinnäkin vastuu perustuu toimijan tunnistamiseen agenttina (”agent”), tai tapahtumien aiheuttajana ja syynä. Kyse on siis tässäkin toimijasta, joka kontrolloi omaa toimintaansa, jonka toiminta on intentionaalista, ja jolla mahdollisesti lisäksi on käsitys toimintansa seurauksista. Toimijuudella onkin siis paljon yhteistä edellä kuvatun päämäärärationaalisen toiminnan orientaation kanssa. Erotuksena siitä vastuuseen liittyy tunne vastuusta velvollisuutena tai jopa taakkana. (Bickerstaff & Walker 2002, 2177.) Tämä viittaa niihin velvollisuuksiin, joita yksilön tai ryhmän katsotaan olevan moraalisesti tai lainmukaisesti sidottuja noudattamaan (Bickerstaff ym. 2008, 1312). Sekä yksilöt että ryhmät kantavat monia eri rooleihin liittyviä vastuuta eri sosiaalisissa ja institutionaalisissa konteksteissa (em. 1312–1313).

Vastuuseen velvollisuuksina rinnastuu myös Baumanin (2003, 89) erottelu lainmukaisen tai normatiivisen vastuun ja moraalisen vastuun välillä. Näistä moraalinen vastuu on pyyteetöntä vastuuta, joka ei perustu sääntöihin tai sanktioihin. Se on jotakin, minkä henkilö kokee itselleen kuuluvaksi sisäistetyksi velvollisuudeksi, jota ei voi sitä paeta tai siirtää toiselle. Tässä taas on helppo huomata yhtymäkohtia arvorationaaliseen toiminnan orientaatioon. Yksilön kannalta ilmastonmuutoksen hillitseminen esimerkiksi asettuu usein moraalisen vastuun piiriin, sillä suurelta osin sen hyväksi toimiminen ei perustu lainmukaisiin velvoitteisiin. Tämä onkin esimerkiksi ympäristösosiologi Murphyn (1994, 36) mukaan osa ympäristövahinkojen ongelmallisuutta, ne saavat yhteiskunnalta usein laillisen hyväksynnän. Kierrättäminen, autoilun välttäminen, kulutuksen vähentäminen, tai muu ympäristöystävälliseksi mielletty toiminta, on jokaisen ihmisen oman harkinnan ja moraalin varassa. Toki nykyisin monella yhteiskunnan alueella ainakin jonkinasteista ekologisuuksi pidetään normatiivisena ihanteena (ks. esim. Lybäck 2002, 219–220), mikä saattaa lisätä tätä moraalista painetta. Samankaltaisen ilmiön voisi katsoa liittyvän myös kansainväliseen politiikkaan. Ilmastopöytäkirjojen tekemiseen ei ole käytännössä lainmukaisia pakotteita, vaan kyse on tasapainoilusta esimerkiksi moraalisten ja taloudellisten intressien välillä. Toki tärkeitä perusteita voivat olla myös erilaisten ekologisten tuhojen vähentäminen ja itsesäilytys.

On tietenkin hyvä huomioda, ettei moraalinenkaan vastuuntunto synny tyhjiössä. Sen tuottamat velvollisuudentunteet varmasti pohjaavat omien arvokäsitysten lisäksi yhteiskunnan totuttuun järjestykseen, sekä kunkin kulttuurin piirissä normatiivisesti hyviksi katsottuihin asioihin. Siten erottelu ei toki ole todellisuudessa näin absoluuttinen. Toisaalta on vaikea erottaa, mikä kullekin henkilölle on ikään kuin puhtaasti moraalinen sanelemaa toimintaa ja milloin siihen liittyy sanktioiden pelkoa. Esimerkiksi pelko naapureiden paheksunnasta saattaa edistää jätteiden lajittelua.

Ympäristövastuusta kirjoittaneen Sally Edenin (1993, 1732, 1748) mukaan yksilöt voivat tuntea vastuuta ympäristöstä, jos heillä on tunne oman toiminnan vaikuttavuudesta (”self-efficacy”). Vaikuttavuuden lisäksi hän liittää tähän tunteen siitä, että itsellä on valinnan mahdollisuuksia oman toiminnan ja sen tulosten suhteen. Oman näkemykseni mukaan tämä vaikuttavuuden tunne tulee hyvin lähelle tunnetta omasta ”agentiivista”, mutta viittaa suoremmin henkilön koettuihin konkreettisiin voimavaroihin.

Ympäristöongelmat ovat tyypillisesti asioita, joista moni ilmaisee moraalista huolta. Usein tämä huoli ei kuitenkaan indikoi vastaavaa käytöstä toiminnan tasolla. (Ks. esim. Cantell & Larna 2006; Lybäck 2002). Eden tuo tähän keskusteluun lisänsä tarkastelemalla ympäristövastuullista käytännön toimintaa toiminnallisen vastuun (”actionable”⁵) käsitteen avulla. Tässä näkemyksessä moraalinen vastuu on vastuuntuntoa artikuloimattomalla moraalisen intuition tasolla, kun toiminnallinen vastuu sen sijaan sijoittuu oman toimintaympäristön kontekstiin. Tähän liittyy, että vastuullista toimintaa pidetään moraalisesti edellytettynä sillä alueella, jolla sillä on vaikuttavuutta. Yleensä tämä tarkoittaa käytännössä aluetta ja asioita, jotka ovat lähellä, jotka liittyvät oman elämän piiriin. (Em. 1747–1748.) Toiminnallista vastuuta käsitellessään Eden siis yhdistää vastuun sekä tunteeseen omasta pystyvyydestä että toisaalta asioiden ja keinojen läheisyyteen. Siihen kuinka ulottuvilla ja lähellä itseä ne tuntuvat olevan. Vaikka ilmastonmuutos on globaali ilmiö, yksilötasolla senkin hillitsemisyritykset tavallisesti sijoittuvat juuri oman arjen kontekstiin.

Pystyvyyden lisäksi toimintaan ryhtymiseen vaikuttaa se, miten ihminen näkee oman vastuunsa suhteessa muihin vastuullisiin agentteihin sosiaalisessa kontekstissa. Esimerkiksi tuntevatko ihmiset olevansa ”etuoikeutettuja” varallisuutensa suhteen. (Em. 1749.) Usein Edenin mukaan ihmisillä on

⁵ Sanan ”actionable” suora käännös on ”kannekelpoinen” (MOT), mutta asiayhteydessään uskon toiminnallisen vastuun paremmin vastaavan kirjoittajan tarkoitusta.

tapana siirtää puheissaan vastuu muille, esimerkiksi ympäristöjärjestöille ja hallitukselle (em. 1751). Bickerstaff ym. (2008, 1314) liittävät tällaisen sosiaalisen vertailun siihen, miten ihminen punnitsee omien tekojensa mahdollisia vaikutuksia suhteessa muiden toimintaan. Näitä ”muista” voivat olla esimerkiksi valtio, liike-elämä ja institutionaaliset toimijat, sekä toisaalta käsitys siitä, miten noissa rooleissa kuuluu toimia (Eden 1993, 1751).

Tutkielmassani käsittelen ilmastonmuutosvastuuta informanttien subjektiivisista lähtökohdista käsin. Heidän näkemyksensä aiheesta kertovat toisaalta siitä, missä määrin he itse ottavat vastuuta ilmastonmuutoksesta, toisaalta siitä, millaisia edellä mainitun kaltaisia sosiaalisia vertailuja he tekevät suhteessa muihin tahoihin. Samalla se hahmottaa minkälaista toimijuutta (”agentiivia”) ja vaikutusmahdollisuuksia he kokevat itsellään olevan suhteessa ilmastonmuutokseen. Lisäksi voidaan tarkastella vastaavatko nämä toimijuuden- ja vastuuntunnot raportoituja konkreettisia tekoja toiminnallisen vastuun mielessä.

Weberillä subjektiivinen agentiivi, tai toimijuus, ja velvollisuudentunto sekä moraalinen vastuu yhdistyvät arvorationaalisessa toiminnassa. Toisaalta voidaan ajatella, että suurinta vapautta, intentionaalisuutta, laskelmointia ja siten vahvinta mahdollista toimijuutta ja vaikuttavuutta ilmentää päämäärärationaalinen toiminta. Siten päämäärärationaalisesti, eli toiminnasta ja sen seurauksista tietoisimpana, toimiva ihminen olisi eniten vastuullinen omista teoistaan. Ongelma vain on, ettei moraalinen vastuu varsinaisesti yhdisty päämäärärationaaliseen toimintaan. Myös Bauman (2003, 29) käsittää vastuun paralleelina juuri vapauden käsitteelle. Jos henkilöllä on vapaus ja kykyä päättää ja valita, tarkoittaa se hänen samalla olevan vastuussa näistä valinnoista.

Kuten vaikuttavuuden ja toiminnallisen vastuun kohdalla tulee ilmi, koettua vapautta ja samalla vastuuta rajoittavat monet ulkoiset ja sisäiset tekijät, kuten esimerkiksi tarvittavien voimavarojen puute (Bauman 2003, 30–31). Siten harvan meistä yksilöinä voi sanoa olevan vastuussa ilmastonmuutoksesta. Omista teoistamme kenties voimme jossain määrin vastata (mutta voimmeko esimerkiksi lakata käyttämästä sähköä?), mutta realistisesti kenelläkään ei voi arvioida olevan voimavaroja yksin estää ilmastonmuutosta. Ilmastonmuutoksen ongelmallisuutta lisää myös se, että vaikka se on ihmisen toiminnan tuottamaa, se on luonteeltaan enemmänkin sivuvaikutus kuin ennakoitu, tai etenkin toivottu, tulos. Siten ei ole ongelmatonta sanoa, ovatko esimerkiksi nykyiset länsimaiset valtiot perineet aloittamansa teollisuuskehityksen myötä vastuun ilmastonmuutoksen hillitsemisestä maailman mittakaavassa. Saattavathan nämäkin päästöissään ajan myötä jäädä jälkeen esimerkiksi Aasian valtioista.

Toisaalta yhteiskunnallinen kehitys on tuonut myös muutoksia vastuun teemaan. Olemme tulleet riippuvaisiksi erilaisista asiantuntijaorganisaatioista (Giddens 1990, 88–92; Weber 2009, 40–41). Toimijuutemme perustuu usein informaatioon, jota saamme muilta tahoilta. Tämä vähentää vapauttamme ja vastuutamme omasta toiminnastamme. Olemme käytännön elämässä riippuvaisia monesta itsemme ulkopuolisesta tahosta. Toisaalta on selvää, ettei jokaisella yksilöllä ole yhtäläistä poliittista valtaa, ja että olemme weberiläisessä mielessä jossain määrin yhteiskunnallisen kehityksen armoilla. Sosiologi Barry Barnes (2000, 93–98) on myös esittänyt, että nykypäivänä, vaikka toisin yleisesti puhutaan, henkilökohtaisen vastuun määrämme ei suinkaan ole lisääntynyt, vaan suuri osa sitä on siirretty instituutioille.

3.4 Vastuu yhteiskunnallisen ja yksilöllisen rationaalisuuden kontekstissa

Käytän siis luvuissa 3.1 ja 3.2 esiteltyjä makro- ja mikrotason käsitteitä aineistoni tarkastelussa. Toisaalta tutkin nuorten tapaa käsitellä ilmastonmuutosta toiminnan tyyppien valossa, toisaalta tarkastelen, miten rationalisoitumiskehitys ja rationaalisuudet ovat kietoutuneet ilmastonmuutoksen aiheen käsittelyyn yksilön kannalta. Tässä luvussa selvennän, miten ymmärrän näiden käsitteistöjen välisen suhteen, sekä yhdistän tarkasteluun aineiston käsittelyssä olennaisen vastuun elementin.

Kuten olen edellä todennut oman käsitykseni mukaan toiminnan tyypeissä ja rationaalisuuksissa on kyse toisistaan erotettavissa olevista asioista. Ensimmäinen kuvastaa inhimillistä toimintaa yksilöiden tasolla ja ideaalityyppisesti, toinen toiminnan tyypillisyyksiä sekä historiallista yhteiskunnan ja instituutioiden kehitystä. Silti, Weberin mukaan, myös toiminnan säännönmukaisuuksia on mahdollista selittää tarkkailemalla yksilöiden toimintaa. Hänelle toiminnan tyypillisyydet, jotka ovat sosiologisen tutkimuksen ydintä, selittyvät niille annettujen subjektiivisten merkitysten yhteneväisyyden vuoksi (Weber 1978, 29). Näitä säännönmukaisuuksia ovat esimerkiksi tavat ja konventiot sekä erilaiset rationaaliset prosessit, jotka muodostuvat tyypillisiksi. Tässä hän ei lienekään kaukana esimerkiksi juuri formaalin ja substantiaalisen rationaalisuuden ajatuksista. Esimerkkinä tällaisesta tyypillisestä rationaalisesta prosessista Weber käyttää toimintaa vapaiden markkinoiden piirissä. Tällaisessa ympäristössä päämäärarationaalisesti toimivat ihmiset päätyvät usein valitsemaan samat tehokkaimmat keinot ja toiminnantavat tavoitteisiin pääsemiseksi. (em. 29–30.) Kyseenalaiselta tosin vaikuttaa, toteutuuko tällaisessa toiminnassa päämäärarationaalisuuden orientaation vapaus, vai määrittävätkö markkinat toiminnan säännöt.

Vaikka kollektiiviset entiteetit vaikuttavat yksilön toimintaan asettamalla esimerkiksi lakeja ja normeja, mikään kollektiivi ei sen sijaan harjoita toimintaa, vaan siitä ovat vastuussa yksilöt (Weber

1978, 14). Tähän perustuen esimerkiksi myös formaali rationaalisuus, kuten vapaat markkinat edellä, olisi siis syntynyt yksilöiden toisiaan muistuttavien järkeilyjen tuloksena. Toisaalta taustalla vaikuttavat lisäksi muut sisäiset tekijät, kuten se minkälaisiin elämäntapoihin ihminen on taipuvainen. Näitä taipumuksia ovat Weberin (1989, 53) näkemyksessä historiallisesti muokanneet etupäässä uskonnot. Olisivatko uskonnot sitten Weberille edelleen yhtäaikaisten arvorationaalisten toimintojen muodostamia kokonaisuuksia olisi mielenkiintoinen kysymys.

Weberiä on kuitenkin, mielestäni oikeutetusti, kritisoitu siitä, ettei toiminnan ja rakenteen kuilu hänen teoriassaan täysin ylity (ks. esim. Heiskala 2004, 61–65; Barnes 2000, 83). Barry Barnes (2000, 83) kritisoi erityisesti Weberin näkemystä siitä, että yksittäisen yhteiskuntaluokan yhtenevä käytös voisi johtua yksilöiden yksityisesti laskelmoiduista rationaalisista pyrkimyksistä. Hänen mukaansa näin individualistinen teoria ei ota huomioon ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita. Ihmisten välinen kanssakäyminen vaikuttaa käytökseen yhtälailla kuin rationaaliset pyrkimyksetkin. (Em. 82, 85–86.) Vaikka Weber painottaakin, että sosiologian tulisi tutkia sosiaalista toimintaa, hänen omissa teoretisoinneissaan sillä ei aina tunnu olevan kovin vahva asema (em. 86).

Toiminnan ja rakenteen kuilusta kielii myös se, ettei Weber erityisesti systematisoinut rationaalisuuksien ja toiminnantyyppien välisiä suhteita. Monet hänen tuotannostaan kiinnostuneet tutkijat ovat kuitenkin tätä suhdetta pyrkineet selvittämään (ks. esim. Kalberg 1980, 1148–1149; Levine 1981, 11–14; Gronow 1988; Murphy 1994, 30–31). Usein rationaalisuuden tyypit nähdään jollain tavalla ankkuroituneiksi sosiaalisen toiminnan tyyppeihin. Erityisesti formaalilla rationaalisuudella sekä päämäärarationaalisella toiminnantyyppillä sekä substantiaalisella rationaalisuudella ja arvorationaalisella toiminnantyyppillä tuntuisi olevan yhteys. Substantiaalisen arvokokonaisuuden taustalla on arvorationaalisesti orientoituvaa sosiaalista toimintaa. Ja esimerkiksi Heiskalan (2004, 58) mukaan päämäärarationaalisuuden toiminnan lisääntyminen johtaa formaalin rationaalisuuden lisääntymiseen ja päinvastoin. Näin ei kuitenkaan aina tarvitse olla, esimerkiksi Weber (1978, 26) korosti, että myös arvopäämääriä voidaan tavoitella päämäärarationaalisella toiminnalla. Toisaalta voisi oikeastaan sanoa formaalien käytäntöjen määrittävän, miten yhteiskunnassa toimitaan päämäärarationaalisesti: eli kuinka pyritään esimerkiksi henkilökohtaiseen menestykseen tai vaurauteen. Toisaalta Weber (2009, 40) koki myös, että elämän yleinen intellektuaalistuminen lisää ihmisten taipumusta suunnitella toimintaansa päämäärarationaalisesti (Aro & Jokivuori 2010, 164).

Toisin kuin arvo- ja päämäärarationaalinen toiminta, ovat formaali ja substantiaalinen rationaalisuus, Weberin merkityksessä, toisistaan selvästi erillisiä asioita. Yhteiskunnan kasvaminen

ja toimintojen tehostamisen tarve ovat johtaneet formaalin rationaalisuuden lisääntymiseen. Intuitiivisesti tällainen kehitys tuntuisi edustavan joitakin arvoja, kuten taloudellisen kasvun arvostusta. Itse kuitenkin käsittän formaalin vastakkaisuuden arvopohdinnoille siten, etteivät tällaiset asiat Weberin merkityksellä olleet, esimerkiksi uskonnollisten arvojen kaltaisia, perimmäisiä arvoja. Formaalisuus on ennen kaikkea laskelmallisuutta, hallinnoitavuutta ja tehokkuutta, erityisesti talouden, hallinnon ja oikeusjärjestelmän, mutta myös muiden elämäntilojen piirissä. Se ei yksinään muodosta yhteiskuntaa, mutta on Weberille erillään arvokeskustelun piiristä. Siten myös kapitalismi voi Weberin (1980, 134–135) mukaan levätä ”mekaanisella pohjalla”. Se ei tarvitse enää tuekseen perimmäisiä arvoja. Jonkinlaisen substantiaalisen arvotyhjiön siis formaali rationaalisuus luo julkiseen elämään, ja ”perimmäiset ja ylevimmät arvot” ovat enää yksityisen elämän piiriin kuuluvia asioita (Weber 2009, 64–65).

Esimerkiksi formaalin rationaalisuuden rooli yhteiskunnassa ei liene yksioikoisuudessaan täysin uskottava. Nykyistä yhteiskuntaa ei ole mahdollista tiivistää vain tällaisen yhden teeman kuvaukseksi. En tutkielmassani pyrikään selvittämään millaisissa yhteiskunnallisissa mekanismeissa ja elämäntilanteissa formaalisuus esiintyy. Minua kiinnostaa kuitenkin rationalisointikehityksestä aiheutuvat ristiriidat ja se, miten yksilö voi mahdollisesti näihin rakenneongelmiin törmätä pohtiessaan omaa ilmastonmuutosvastuutaan. Abstraktimmat rationaalisuuksien käsitteet lisäksi linkittyvät konkreettisemmin yksilön toimintaa kuvaaviin sosiaalisen toiminnan orientaatioihin.

Olisi yksinkertaistavaa arvioida yksilöiden olevan täysin formaalin pakottavan rakenteen armoilla. Huomionarvoisena pidän kuitenkin sitä, että yksilön näkökulmasta jotkin yhteiskunnalliset rakenteet ja pitkälle formaaleihin sääntöihin perustuvat instituutiot, kuten esimerkiksi kapitalistinen talous, saattavat näyttäytyä pysyvinä asioiden tiloina, joihin yksilö ei kykene vaikuttamaan. Nämä arjessa staattisilta vaikuttavat järjestelmät enemmän tai vähemmän ohjaavat valtaosan ihmisistä elämää. En kuitenkaan halua esittää formaalirationaalista yhteiskuntaa epäinhimillisenä konemaisena prosessina, joka pyörii rattailaan ilman minkäänlaista yhteiskunnallista neuvottelua.

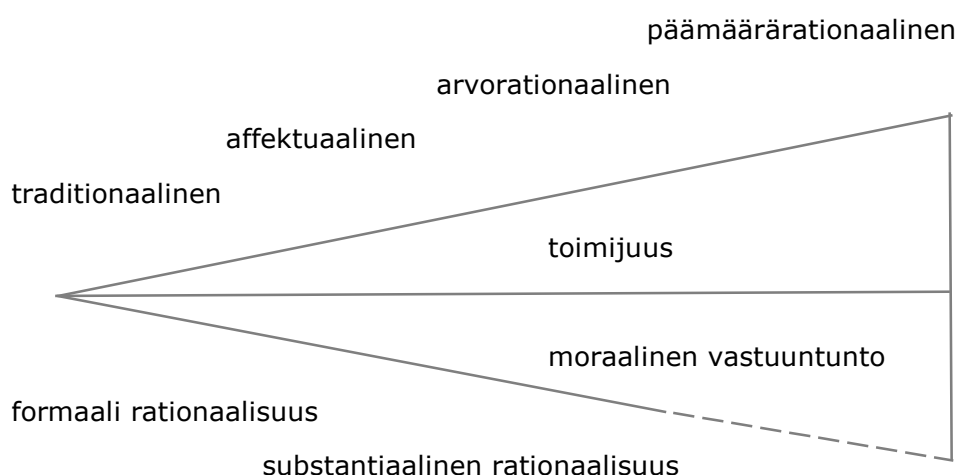
Synteesi kolmesta ulottuvuudesta

Kun keräämääni aineistoa tarkastelee sosiaalisen toiminnan tyyppien kautta, on mahdollista hahmottaa, miten erilaiset orientaatiot kytkeytyvät erilaisiin ilmastonmuutosvastuun näkemyksiin. Samalla voidaan tarkastella tuottaako esimerkiksi päämäärärationaalinen vai arvorationaalinen orientaatio enemmän toimijuutta ja henkilökohtaista vastuunottoa. Sosiaalinen toiminta suhteutuu myös ympäristöönsä, tai kuten luvussa 3.3 mainittiin, muihin vastuullisiin agentteihin. Siten yksi

pohdinnan arvoinen aihe on, millaiseen sosiaaliseen ympäristöön kulloinenkin vastuun argumentaatio suhteutuu. Lisäksi koitan yhdistää formaalin ja substantiaalisien rationaalisuuden abstraktimmat kehykset vastuun käsittelyyn. Kuten jo luvun 3 alussa totesin, Weberin esitys eri rationaalisuuksista ei ollut erityisen systemaattinen. Tässä on jo itsessään yksi syy, miksi aiheen käsittelyni edustaa vain yhtä tulkintaa Weberin teorioista. Lisäksi tutkielmani rajallinen laajuus luonnollisesti estää aiheen kaikkien puolien tyhjentävän käsittelyn.

Toiminnan säännönmukaisuuksia hahmottaessani käytän tutkielmassani myös vastuun käsitettä. Jaan luvussa 3.3 esitetyn mukaisesti vastuun yksilön kannalta toisaalta koettuun tai havaittuun toimijuuteen ja vaikutusmahdollisuuksiin, toisaalta tunteeseen velvollisuudesta tai moraalista vastuusta, jota yksilön tai ryhmän katsotaan olevan sidottu noudattamaan. Toimijuudella tarkoitan henkilön, ryhmän tai instituution tunnistamista intentionaaliseksi tapahtumien aiheuttajaksi ja syyksi, joka on vastuussa tapahtumista ja/tai sen seurauksista. Tällä vastuullisena pidetyllä taholla todennäköisesti on, tai uskotaan olevan, voimavaroja, joilla tekoja saadaan aikaiseksi.

Kuvio 1 esittää tiivistyksen näkemyksistäni koskien koetun toimijuuden ja moraalisen vastuuntunnon suhdetta sosiaalisen toiminnan tyyppien mukaiseen toimintaan sekä formaaliin ja substantiaalisien rationaalisuuden muotoon. Koetun toimijuuden ja vastuuntunnon vähäisemmässä päässä ovat traditionaalinen ja affektuaalinen toiminta. Näihin tyyppisiin ei liity juurikaan rationaalista harkintaa, vaan niitä toteutetaan tunteen vallassa ja perinteen sanelemana. Niihin voi

Kuvio 1. Eri sosiaalisen toiminnan tyyppien sekä formaalin ja substantiaalisien rationaalisuuden suhde toimijuuden ja moraalisen vastuuntunnon lisääntymiseen.

kuitenkin liittyä vaihtelevassa määrin itsereflektiota. Affektuaalinen on traditionaaliseen toiminnan tyyppiin verraten ajateltavissa toimijuudeltaan astetta korkeammaksi. Sen mukaisesti toimiva henkilö reagoi johonkin eteen tulevaan sosiaaliseen tilanteeseen, joskin pitkälti tunteen varassa. Toisin sanoen toimintaa eivät ohjaa samaan tapaan ennalta määrätty toiminnan kaavat, kuten traditionaalisessa toiminnan orientaatiossa.

Arvorationaalinen toiminta on suhteessa perimmäisiin arvopäämääriin, ja siten myös näiden rajoittamaa. Toisaalta sen suhde moraaliseen vastuuntuntoon on vahva, ja siihen liittyy tyypillisesti velvollisuuksia. Se on rationaalisen harkinnan värittämää, tietoista toimijuutta, johon voidaan pyrkiä myös ottaen käyttöön päämäärärationaalisia keinoja. Päämäärärationaalinen toiminta edustaa jonkinlaista vapauden ja rationaalisuuden huippua, puhtaan intentionaalista ja omat tavoitteensa määrittävää toimijuutta. Vastaavanlaiseen päätelmään on tullut Donald N. Levine (1981, 19). Hänen mukaansa nämä neljä toiminnantyyppiä muodostavat eräänlaisen hierarkian, joka perustuu toiminnan kasvavaan tarkoituksellisuuteen (”deliberateness”), toisin sanoen subjektiiviseen vapauteen ja päätöksentekoon. Katkoviiva moraalisen vastuun alla selittyy päämäärärationaalisen toiminnan suhteella arvoihin. Se itse ei, ideaalityyppisessä muodossaan, sisällä arvopohdintoja, mutta kylläkin ensimmäisen ja toisen kertaluvun seurausten laskelmointia. Siten päämäärärationaalisesti toimivan henkilön voi kyllä katsoa vastuulliseksi toimintansa seurauksista. Moraalisen ja koetun vastuun kannalta asia ei kuitenkaan ole näin. Subjektiivisesta näkökulmasta päämäärärationaalisesti toimiva henkilö ei sitoudu erityisiin arvorationaalsiin tai substantiaalsiin lähtökohtiin. Siten hän ei ole toimistaan moraalisesti vastuussa itsensä ulkopuoliselle yhteisölle, tai omatunnonleen. Toisaalta voidaan tietenkin kyseenalaistaa, voiko toiminnan orientaatiota, joka olisi kokonaan moraalisen vastuun ulkopuolella, olla edes olemassa. Ideaalityyppisessä muodossaan näin vaikuttaisi kuitenkin olevan.

Kuviosta pois jättämäni toiminnallisen vastuun rooli olisi sijoittua jonnekin päämäärärationaalisen ja arvorationaalisen toiminnan orientaation välimaastoon. Siinä on kyse omasta vaikutuspiiristä, niistä lähiympäristössä olevista asioista, joihin koetaan mahdolliseksi vaikuttaa. Siten se ei toisaalta moraalisen velvollisuuden kannalta ole erityisen ehdotonta, vaan siihen liittyy myös punnintaa mahdollisten lopputulosten, saavutettujen hyötyjen näkökulmasta.

Vaikka formaalilla rationaalisuudella on yhteys päämäärärationaaliseen toimintaan, on sen vaikutus suhteessa toimijuuteen oman käsitykseni mukaan hyvin erilainen. Toisaalta se ohjaa toimintaa kustannustehokkaisiin keinoihin, toisaalta sillä on mahdollisuus muodostua ihmisten elämää ohjaavaksi ja vapautta rajoittavaksi tyhjäksi toiminnaksi ilman perimmäistä merkitystä. Siten

formaalin rationaalisuuden yleistymisen johtaa inhimillisen vapauden kapenemiseen tai menettämiseen, ja lopulta vastakohdaksi, irrationaalisuudeksi. Kun yhteiskunta, ja esimerkiksi kapitalistinen talousjärjestelmä, rationalisoitumiskehityksen myötä alkaa toimia konemaisesti ja omalakisesti, myös vastuun kysymys vaikeutuu. (Ks. esim. Weber 1980, 134–135. Lisää Weberistä vapauskäsitteestä ks. Palonen 1999; Tijsterman & Overeem 2008). Kuviossa 1. formaali rationaalisuus kuvaa siis eräänlaista institutionalisoitunutta itseohjautuvaa kehitystä. Formaalien rajoittavien rakenteiden myötä koettu toimijuus ja moraalisen vastuuntunto heikkenevät.

Substantiaalinen rationaalisuus suhteutuu arvojen kokonaisuuteen. Siten sillä on myös vahvasti toimintaa määrittävää voimaa. Toiminta näyttäytyy intentionaalisenä ja moraalisen vastuuntunnon värittämänä, mutta sen vapauden astetta voi pitää rajallisena. Sen piirissä toimijuus suhteutuu arvokokonaisuuden määrittämiin velvollisuuksiin. Substantiaalisen rationaalisuuden ja arvorationaalisen toiminnantyyppien erottaminen ei ole erityisen yksinkertaista. Yhtenä jakona voisi ajatella, että siinä missä arvorationaalinen toiminta on esimerkiksi rituaalista perimmäisiin arvoihin suuntautuvaa toimintaa, edustaa substantiaalinen rationaalisuus jonkinlaista arvojen instituutiota. Näin ollen esimerkiksi syntien tunnustaminen olisi arvorationaalista toimintaa ja kirkko tai usko tätä toimintaa ylläpitävä substantiaalisten arvojen kokonaisuus. Tai toisaalta, arvorationaalinen toiminta kenties ”tyypillistyessään” muodostaa substantiaalisia rationaalisuuksia.

4. LUKIOLAISTEN KIRJOITUKSET AINEISTONA JA ANALYYSIN TOTEUTUS

Aineistoni kirjoitti keväällä 2010 luokka lukion toisen vuosikurssin opiskelijoita. Ennakko-oletukseni oli, että ilmastonmuutoksen julkisuushuippujen ajoittuminen vuoden 2005 jälkeiseen aikaan (ks. esim. Lyytimäki 2009, 537; Lever-Tracy 2008, 459; Neil 2009, 769) saisi erityisesti tänä aikana nuoruuttaan elävät ottamaan asian erityisellä tavalla omakseen, mahdollisesti jopa jonkinlaiseksi sukupolvikokemukseksi. Koska nuoret vielä toisinaan artikuloivat itsensä informaatioteknologioiden sukupolveksi (Mikkola 2002, 116.), arvelin heidän suhteensa ilmastonmuutoksen kaltaisiin, median esiin nostamiin ilmiöihin olevan läheinen.

Erityiset Eurobarometrit antoivat kuitenkin viitettä muusta: Kaikkien alle 55-vuotiaiden ikäryhmien kesken vallitsi lähes yhtäläinen huoli ilmastonmuutoksesta (Eurobarometri 2009, 14–15; Eurobarometri 2011, 12). Vuonna 2011 toteutetussa Eurobarometrissa 56 prosenttia 15–24-vuotiaista EU:n kansalaisista piti ilmastonmuutosta yhtenä maailmaa vakavimmin uhkaavista

ongelmista (em. 12). En lopulta kuitenkaan katsonut tarpeelliseksi korostaa juuri kirjoittajien nuoruutta tai nuorisotutkimuksen näkökulmia, vaan käsittelen kirjoituksia ennemminkin esimerkkeinä yksilöiden näkemyksistä.

Myös vuosina 2006, 2008 ja 2010 toteutetuissa Nuorisobarometreissa on sivuttu 15–29-vuotiaiden suomalaisnuorten suhtautumista ilmastonmuutokseen. Näissä ilmastonmuutos on ollut osana ”Kuinka paljon koet epävarmuutta tai turvattomuutta seuraavien asioiden takia?”-kysymystä. Vuonna 2006 erittäin tai melko paljon epävarmuutta ja turvattomuutta ilmastonmuutosta koskien ilmoitti tuntevansa 34 prosenttia vastaajista, vuonna 2008 40 prosenttia ja vuonna 2010 15 prosenttia. Ei paljon eikä vähän epävarmuutta ja turvattomuutta tunsu vuonna 2006 27 prosenttia, 2008 34 prosenttia ja 2010 26 prosenttia vastaajista. Vuonna 2010 jonkinasteista turvattomuutta tai epävarmuutta koki siis yhteensä 41 prosentti vastaajista, kun vastaava luku vuonna 2008 oli 74 prosenttia. Turvattomuuden kokemus oli siis selvästi vähentynyt kahteen aiempaan kyselyajankohtaan nähden. (Nuorisobarometri 2010, 85.) Toisaalta on huomioitava, että yleisesti epävarmuuden tunteet vähentyivät kysely kyselyltä kaikissa kohdissa, eivät ainoastaan ilmastonmuutoksen kohdalla (em. 86). Ylipäätään 37:ä kysytystä turvattomuutta tai epävarmuutta tuottavasta asiasta ilmastonmuutos oli vuonna 2010 sijalla 7, eli verrattain korkealla (em. 85). Lisäksi korkeimmalle sijalle vuonna 2010 ylsi ympäristön saastuminen ja neljännelle luonnonkatastrofit, joiden voisi perustella sivuavan samaa aihetta (em. 82). Kaiken kaikkiaan huolta siis ympäristöstä ja ilmastonmuutoksesta kyllä tunnettiin.

Epävarmuuden ja turvattomuuden kokemus on erilainen tapa lähestyä asiaa kuin esimerkiksi Eurobarometrien kysymyksenasettelu maailmaa vakavimmin uhkaavista ongelmista. Ensimmäisen voisikin sanoa olevan subjektiivisempi katsanto aiheeseen ja jälkimmäisen ulkokohtaisemmin maailmaa tarkasteleva. Siten, kun 56 prosenttia 19–24-vuotiaista EU:n kansalaisista piti ilmastonmuutosta vuonna 2011 yhtenä maailmaa vakavimmin uhkaavista asioista, ei se luonnollisestikaan ole yhteismitallinen, mutta ei myöskään varsinaisessa ristiriidassa, Nuorisobarometrin tulosten kanssa. Ilmastonmuutoksen on mahdollisesti vaikeampi mieltää olevan uhka ja turvattomuuden tuottaja oman elämän kannalta. Tähän voivat vaikuttaa esimerkiksi ilmiön ajalliselta tuntuva kaukaisuus, tai ilmastonmuutoksen arvioitujen vaikutusten kannalta, melko suotuisa maantieteellinen sijaintimme. Toisaalta on mahdotonta arvioida, minkälaisia nuorisobarometrin tulokset olisivat olleet vuonna 2011.

Tämän luvun tarkoitus on valottaa informanttieni opiskeluinstitutionaalista taustaa, aineistonkeruuta sekä käyttämäni analyysimenetelmää. Käsittely etenee siten, että ensimmäisessä alaluvussa otan

tarkasteluun lukiolaisten ”edustavuuden” oman ikäluokkansa äänenä, sekä kysymyksen siitä, minkälaisen taustan ilmastonmuutoksen ymmärtämiselle lukio opetussuunnitelmansa puolesta tarjoaa. Toinen alaluku esittelee tilanteen, jossa tutkielmaan osallistuneet tuottivat aineiston. Samoin kuin sen, minkälainen tuotettu aineisto oli muodoltaan. Kolmannessa alaluvussa 4.3 esittelen analysoinnissa käyttämäni sisällönanalyttisen käsittelytavan.

4.1 Lukiolaiset ikäluokassaan

Tilastokeskuksen mukaan peruskoulun yhdeksännen luokan päättäneistä vuonna 2010 50,4 prosenttia jatkoi opiskelua lukiokoulutuksessa. Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa vastaava määrä on 40,7 prosenttia. Luvut ovat viime vuosien ajan pysyneet lähellä samaa suhdetta, vajaan tai reilun 10 prosentin enemmistön mennessä lukioon. (SVT 2012.) Siten lukiolaisten näkemyksiä ei voi pitää aukottomasti koko ikäluokan näkemyksinä. Heidän koulutuksensa eroaa puolen samaa ikäluokkaa edustavien vastaavasta. Samoin eroavat edelleen ympäristöt eri lukioiden, kaveriporukoiden ja yksittäisten oppilaiden välillä. Onkin selvää, että tutkielmassani on kyse vain pienestä esimerkkitapauksesta, yhdestä joukosta nuoria, jotka keskenään jakavat joitain samoja institutionaalisen ja kulttuurisen ympäristön piirteitä.

Lukiokoulutuksen suorittaneista tyypillisesti lievä enemmistö on naisia (SVT 2009). Siten tämä jakauma eroaa koko ikäluokan vastaavasta. Omassa aineistossani tosin sukupuolet olivat tasaisemmin edustettuna. Aineistoni analyysissä valitsin kuitenkin jättää käsittelemättä sukupuolen mahdollisen vaikutuksen näkemysten yhtäläisyyksiin tai eroihin.

Omaan päätökseeni ottaa yhteyttä juuri lukioihin vaikutti muiden muassa seminaariryhmäläisen vinkki eräästä lukiosta, jossa oli aiemmin suhtauduttu positiivisesti opinnäytetyöntekijöihin. Lisäksi seminaarikeskusteluissa tuli puheeksi, että lukiolaisilla on mahdollisesti parempi rutiini tällaisten kirjoitustehtävien tekoon kuin esimerkiksi ammattikoulujen opiskelijoilla. Myös mahdollisuus ujuttaa aineiston kerääminen lukiokurssin ohjelmaan tuntui todennäköisemmältä. Jälkikäteen katsoen kirjoitettu aineisto tuntuu toimivalta ratkaisulta, toisaalta aineiston helpon käsiteltävyyden kannalta, toisaalta siksi, että esimerkiksi haastatteluun tai ryhmähaastatteluun verrattuna sosiaalinen paine esittää tietynlaisia vastauksia mahdollisesti hieman väheni.

Ilmastonmuutos lukion opetussuunnitelmassa

Lukio institutionaalisenä ympäristönä on velvoitettu tarjoamaan ilmastonmuutosaiheista opetusta ja keskustelua, sillä aiheen käsittely on kirjattu opetussuunnitelmaan. Siten aineistoni kirjoittajilla oli vähintäänkin hyvät mahdollisuudet olla muodostanut jonkinlainen näkemys ilmiöön liittyen.

Lukiossa opetetaan tietyn opetussuunnitelman mukaan, jonka sisältö määrittää, millaisia aiheita lukiolaiset opinnoissaan käsittelevät. Yksittäiset lukiot eivät voi jättää noudattamatta tai poiketa kyseisen valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteista. 1.8.2005 voimaan tullessa, keväällä 2010 käytössä olleessa, valtakunnallisessa Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 – julkaisussa, ilmastonmuutos saa kaksi erillistä mainintaa. Sen sijaan näkyvämmälle paikalle, opetuksen keskeisten sisältöjen alle, on julkaisussa kirjattu ympäristötietoisuus ja kestävän kehityksen aate. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 2, 15–16, 124, 127.)

Valtakunnallisen opetussuunnitelman lisäksi löytyy Tampereen kaupungilta oma opetussuunnitelmansa. Tähän edelleen pohjaa aineistoni tuottaneiden nuorten lukion opetussuunnitelma⁶ (hyväksytty 7.10.2004). Tampereen kaupungin opetussuunnitelmassa ympäristötietoisuudelle on annettu näkyvä rooli. Arvoperustassa mainitaan muun muassa, että lukion tulee korostaa kestävän kehityksen periaatteita ja antaa valmiuksia kohdata muuttuvan maailman haasteet. Lisäksi aktiivista jäsenyyttä kansalaisyhteiskunnassa peräänkuulutetaan (em. 7-8). Kestävää kehitystä määritellään seuraavasti:

Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuva jatkuva ja ohjattu yhteiskunnallinen muutos, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet. Kestävän kehityksen periaatteita pyritään toteuttamaan kaikessa toiminnassa, myös lukion oman ympäristöohjelman tai kestävän kehityksen ohjelman avulla. (Em. 111.)

Kestävän kehityksen teema on kirjattu erikseen muiden muassa biologian ja maantiedon oppiaineisiin, lisäksi se mainitaan esimerkiksi matematiikan, fysiikan, kemian, elämäntutkimustie-

⁶ Opetussuunnitelmasta ei löydy mainintaa lähdeluettelossa, koska en yksityisyydensuojan vuoksi katso aiheelliseksi tuoda ilmi lukion nimeä.

don, filosofian ja historian kohdalla (em. 98, 110, 87, 126, 133, 149, 156, 161). Yhteensä dokumentissa termi ”kestävä” erilaisine sanayhdistelmineen sai yli sata osumaa ja ”kestävä kehitys” 48. Sen sijaan termi ”ilmastonmuutos” mainitaan vain neljässä kohdassa: maantiedon pakollisen kurssin sisällössä, yhden syventävän ja kahden eri luonnontieteellisiä aineita yhdistävän soveltavan kurssin kohdalla (em. 113, 116, 230, 231). Tämän voi arvella liittyvän edellä mainittujen opetussuunnitelmien ikään. Vuonna 2010 valmistuneessa selvityksessä Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako, ilmastonmuutoksella on jo huomattavasti merkittävämpi rooli. Siten voidaankin spekuloida, että ilmastonmuutos mahdollisesti saa näkyvämmän roolin myös lukioden seuraavassa opetussuunnitelmassa. Tästä syystä sivuan lyhyesti perusopetusta koskevaa selvitystä.

Opetusministeriön teettämä selvitys pohjustaa uutta perusopetuksen opetussuunnitelmaa. Tässä selvityksessä kestäväällä kehityksellä on edelleen näkyvä rooli, mutta lisäksi ilmastonmuutos on erikseen huomioitu. Se esiintyy esimerkiksi toimintaympäristön keskeisiä muutoksia kuvaavassa alaluvussa (Perusopetus 2020, 2010, 9). Lisäksi kestävä kehityksen käsitteen rinnalle on nostettu uusi kestävä elämäntavan käsite (em. 28). Suunnitelmassa mainitaan myös, että yhteiskunnallisen osaamisen, osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja tulisi parantaa (em. 80). Kun kestävä kehityksen sijaan siirrytään puhumaan elämäntavasta ja vaikuttamisesta, voisi löyhästi spekuloida, että suunta olisi yksilön vastuuta korostava. Uudistuksen tavoitteissa sanotaan muun muassa seuraavaa:

Toisaalta huoli ilmastonmuutoksesta, luonnonvarojen riittävyydestä ja kestävästä tulevaisuudesta kasvaa ja ongelmien ratkaiseminen ja kestävä elämäntavan omaksuminen edellyttävät sekä luonnontieteellistä ymmärrystä ja osaamista että teknologian hyödyntämistä. [- -] Sekä oppilaiden oman elämän että yhteiskunnan kannalta vastuulliset valinnat ja kestävä elämäntapaan kasvaminen edellyttävät arvoihin, asenteisiin ja eettisiin kysymyksiin liittyvää pohdintaa. (Em. 80.) Koulu on avainasemassa kasvatettaessa uusia sukupolvia kestävä tulevaisuutta rakentavaan elämäntapaan. (Em. 30.)

Ilmastonmuutosjulkisuutta tutkineen Lyytimäen (2009, 540) mukaan ilmastonpuheen valtavirtaistuminen on tärkeässä asemassa muutoksen hillitsemisessä. Varsinkin politiikassa mediajulkisuuden rooli on korostunut. Jos julkisuutta ei ylläpidetä, päätöksentekijöiden kiinnostus ilmiöön laimenee. Kestävä kehityksen käsitteelle on Lyytimäen mukaan käynyt näin. Se on kyllä kirjattu toimintaohjelmiin ja strategioihin, mutta näistä ohjelmista myöhemmin käytännön toimiin siirtyminen on osoittautunut puutteelliseksi (vrt. Giddens 2009, 62). Siten on mahdollista, että luvussa 2 esitetty Lyytimäen (2009, 537) havainto ilmastouutisoinnin hiipumisesta johtaisi

ilmastonmuutoksen kohdalla samanlaiseen kohtaloon: pääsyyn valtavirtaistumisensa myötä ensin esimerkiksi opetussuunnitelmiin, mutta tämän jälkeen jämähtämiseen pelkkien kauniiden puheiden tasolle.

4.2. Aineisto ja sen keruu

Talvella 2010 otin yhteyttä joihinkin Tampereen lukioihin tarkoitukseni kerätä lukion toisen vuosikurssin opiskelijoiden kirjoituksia ilmastonmuutoksesta. Tuolloin en ollut täsmentänyt näkökulmaani koskemaan erityisesti käsityksiä ilmastonmuutosvastuusta. Sain eräästä lukiosta myönteisen vastauksen ja äidinkielen opettajan kanssa sovimme kevättalven aikana ajankohdan, jolloin aineistonkeruu järjestettäisiin. Kyseiseltä opettajalta sain lisäksi neuvoja siihen, kuinka oppilaita olisi hyvä ohjeistaa.

Kirjoitustehtävä toteutettiin 19.4.2010 äidinkielen tunnilla. Opiskelijat olivat kirjoitushetkellä iältään noin 16–17-vuotiaita. Aikaa kirjoittamiseen oli varattu maksimissaan 60 minuuttia. Annetusta ajasta opiskelijat käyttivät 15–60 minuuttia, valtaosan poistuessa 30 ja 40 minuutin välillä. Vastauksia sain yhteensä 28 kappaletta, pituudeltaan noin yhden liuskan mittaisia. Työskentely tapahtui tietokoneluokassa tekstinkäsittelyohjelmalla ja lopulliset versiot kirjoituksista sain tulosteina. Keräsin kirjoitukset nimettöminä suojatakseni toisaalta osallistujien yksityisyyttä, toisaalta henkilöiden tunnistaminen ei olisi tuonut tutkielmalleni lisäarvoa.

Aloitin kirjoitustilaisuuden kertomalla opiskelijoille tehtävän tarkoituksesta ja heidän yksityisyydensuojastaan. Lisäksi, sekä itseni että kurssin opettajan mielestä, johdatus aiheeseen oli tarpeen, jotta opiskelijat saisivat tuntuman antamaani melko abstraktiin otsikkoon ”Minä, maailma ja ilmastonmuutos”. Pidin lyhyen suullisen ohjeistuksen (ks. liite 1), jonka oli tarkoitus virittää ajatuksia ja helpottaa alkuun pääsyä. Tämän osuuden kävin läpi melko nopeassa tahdissa välttyäkseen saamasta vastauksia, jotka täysin toistaisivat antamiani aiheita. Jonkun kohdista kuitenkin opiskelijan pyynnöstä toistin. Lisäksi heijastin valkokankaalle suppeammat kirjoitusohjeet (ks. liite 2), jotka olivat opiskelijoiden nähtävillä koko kirjoitustehtävän ajan.

On selvää, että ohjeistus, aina otsikosta lähtien, osaltaan suuntasi sitä, millaisia vastauksista muodostui. Koetin kuitenkin välttää minkäänlaista arvottavaa puhetta sen puolesta, pitäisikö ilmastonmuutoksesta olla huolissaan tai ei, ja painotin, että olin nimenomaan kiinnostunut heidän omista ajatuksistaan ilmiön suhteen. Samasta syystä kehotin välttämään tiedonhakuja aiheesta. Jälkeenpäin ajatellen otsikointi (”Minä, *maailma* ja ilmastonmuutos”) saattoi vaikuttaa esimerkiksi

siihen, että kirjoituksissa esiintyi paljon pohdintaa muiden valtioiden roolista. Toisaalta vasta aineistoon perehdyttyäni valitsin pääasialliseksi aiheekseni vastuun teeman. Sen kiinnostavuus perustui puhtaasti sille, että kaikki osallistujat kirjoittivat teemasta ainakin jossain muodossa, vaikka en ollut tähän erityisesti ohjeistanut. Toki tämänkin käsittelyyn saattoi motivoida yksi suullisesti esittämistäni apukysymyksistä: ”Pitäisikö ilmastonmuutokselle tehdä jotain?”. Se ei kuitenkaan mielestäni yksinään selitä nuorten suurta kiinnostusta vastuun kysymykseen. Luonnollisesti toki päätökseni keskittyä nimenomaan tähän teemaan on myös suunnannut omaa katsettani siten, että kirjoitusten moninainen sisältö alkoi hahmottua minulle juuri vastuun kautta.

4.3 Sisällönanalyttinen menetelmä

Juha Hämäläinen (1987, 33) määrittelee laadullisen aineiston analysoinnin tarkoitukseksi selkeyden luomisen. Selkeyttäminen auttaa muodostamaan perusteltuja ja valideja johtopäätöksiä aineiston sisältämästä informaatiosta. Muotoa tiivistetään kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Tiivistämisen tarkoitus on myös tuottaa lisää informaatiota.

Sisällönanalyysiä voi luonnehtia aineiston pelkistämiseksi ja ryhmittelyksi, sekä ala-, ylä- ja yhdistävien kategorioiden luomiseksi. Sisällönanalyysillä tutkittavasta ilmiöstä pyritään samaan kuvaus tiivistetyssä muodossa (Kyingäs & Vanhanen 1999 sit. Tuomi & Sarajärvi 2009, 102–103). Analysoinnin tarkoituksena on mielekkään, selkeän ja yhtenäisen informaation luominen (Eskola & Suoranta 1998, 138). Aineiston käsittely on loogista päättelyä ja tulkintaa, jossa aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudeksi loogiseksi kokonaisuudeksi (Hämäläinen 1987, 34–36). Sen avulla tutkitaan tekstin merkityksiä, ei esimerkiksi sitä miten merkityksiä tuotetaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104). Tutkija pyrkii ymmärtämään tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan (em. 113). Tämän lisäksi tuomalla aineiston analyysiin edellä esittämäni teoriataustan, pyrin selittämään sitä, millaisia toiminnan orientaatioita käyttäen ja millaista yhteiskunnallista taustaa vasten ajatuksia ilmastonmuutosvastuusta jäsennetään (ks. em. 46–47).

Jari Eskolan (2001, 136–137) mukaan analyysin suhde teoriaan voidaan jakaa seuraaviin luokkiin: aineistolähtöinen, teoriasidonnainen ja teorialähtöinen. Aineistolähtöisessä analyysissä teoria pyritään konstruoimaan aineistosta. Sinänsä puhtaan aineistolähtöisyyden ideaaliin voi suhtautua varauksella, jokaisella tulkintojen tekijällä on joitain ennakkotietoja maailmasta, jotka vaikuttavat valitun tulkinnan taustalla (ks. esim. Eskola & Suoranta 153; Tuomi & Sarajärvi 2009, 96). Teoriasidonnaisessa analyysissä sen sijaan tehdään teoreettisia kytkentöjä aineistoa tarkasteltaessa.

Analyysiä ei kuitenkaan suoraan pohjata teoriaan. Teorialähtöisessä tavassa lähdetään teoriasta, johon palataan empiriassa käynnin jälkeen.

Omaa analyysiäni voisi luonnehtia teoriasidonnaiseksi: Tekemäni luokittelut eivät pohjaa teorioihin, vaan ne ovat muodostettu sen mukaan, mikä aineistossa on vaikuttanut kiinnostavimmalta ja oleellisimmalta. Vaikka analyysiyksiköt valitaan aineistosta, toimivat luvuissa 1, 2 ja 3 esittelemäni taustateoriat ja käsitteet samalla apuna analyysin etenemisessä. Analyysin ei siis ole tarkoitus varsinaisesti testata aiempaa tietoa, vaan aukoa uusia ajatusuria. Jonkin verran olen soveltanut tarkastelussa myös aineistolähtöistä tapaa, sillä tutkielmani teoriaosuus on muovautunut yhtä matkaa aineiston analyysin kanssa. Samoin itse tutkimuskysymyksen näkökulma on tarkentunut analyysin edetessä. Lisäksi tekemäni jaottelut ja esiin nostamani sitaatit eivät perustu pelkästään tekniseen työskentelyyn aineiston parissa. Niihin sisältyy olennaisesti se, mihin omalla huomiollani on taipumus kiinnittyä ja millaista päättelyä oma mieleni seuraa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.)

Sekä aineistolähtöinen ja teoriasidonnainen sisällönanalyysi etenevät lähtökohdiltaan aineiston ehdoilla (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117). Aineiston analyysi voidaan Matthew Milesin ja Michael Hubermanin (1994, 10–12) mukaan jakaa kolmeen osaan: 1) aineiston redusointiin eli pelkistämiseen, 2) aineiston esittämiseen, eli järjestämiseen esimerkiksi taulukoimalla, 3) johtopäätöksiin, jossa aineiston kuvailusta edetään perusteltuihin tulkintoihin. Analyysin vaiheet seuraavat jossain määrin toinen toistaan, mutta myös limittyvät monessa kohtaa. Esimerkiksi ennen kuin johtopäätökset ovat hahmoteltu, ei lopullisia kuvaajia ole välttämättä mahdollista muodostaa. Kuvaajat ja aineiston reduktio taas edelleen vaikuttavat toisiinsa, aineiston keskeistä sisältöä on kenties edelleen mahdollista rajata.

Pelkistämisessä karsitaan aineistosta tutkimukselle epäolennainen pois (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109). Tutkielmassani en keskity niinkään niihin kohtiin lukiolaisten kirjoituksissa, joissa he esittelevät asialähteisiin perustuvaa tietämystään ilmastonmuutoksesta, vaan näistä muodostettuihin omiin näkemyksiin ja kokemuksiin. Analyysini siis pohjaa johdannossa esitellyn tutkimuskysymyksen kannalta olennaisiin sisältöihin. Toisaalta prosessi ei ole näin suoraviivainen, vaan, kuten jo edellä totesin, analyysi on edetessään muokannut kysymyksen lopulliseen muotoonsa. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (em. 110) mukaan analyysiyksikkö tulee määrittää ennen analyysin aloittamista. Se voi olla esimerkiksi yksittäinen sana, tai kokonainen lause. Valitsin itse lauseiden ja virkkeiden käytön, jotta sisällöt olisivat suhteellisen lyhyitä, mutta samalla kokonaisii ajatuksia sisältäviä.

Tämän jälkeen aineistosta voi siirtyä etsimään samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia, joista muodostetaan alaluokkia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112). Vaihetta voi nimittää tematisoinniksi tai teemoitteluksi, jolloin aineisto pyritään ryhmittelemään teemoittain. Samalla pyritään jäljittämään erityisesti tutkimuksen kannalta olennaisia sisältöjä. (Eskola & Suoranta 1998, 175–176.) Oma jaotteluni pohjaa samankaltaisuuksien etsintään. En pyri siis käsittelemään esimerkiksi eri yksilöiden tapoja suhtautua ilmastonmuutokseen, vaan tarkoitukseni on selvittää aineistoa yhdistäviä keskustelulinjoja.

Aineiston järjestämisessä käytin tausta-ajatuksena Tuomen ja Sarajärven (2009, 110) mallia ylä-, ala- ja pääluokkien muodostamisesta. Käytännössä etenin siten, että luin nuorten kirjoitukset huolellisesti läpi pariin kertaan, numeroin ne satunnaisessa järjestyksessä (näitä järjestysnumeroita käytän suorien sitaattien perässä) ja merkitsin alustavasti ylös toistuvia teemoja. Tämän jälkeen kävin tarkempaan perkaamistyöhön värikynien ja muistilappujen avulla. Alleviivasin kaikki tekstit virke virkkeeltä käyttäen eri teemojen, eli alaluokkien, kohdalla eri värejä. Annoin näille luokille nimiä ja kirjasin ne muistilapuille. Lisäsin lapuille kirjoitusten numerot, jotta onnistuisin jäljittämään kuhunkin teemaan liittyvät sitaatit ja teemaan kuuluvien kirjoitusten lukumäärät. Tämän jälkeen ryhmittelin muistilappu-alaluokkia teemojen samankaltaisuuden, tai yhteenliittävyyden perusteella omiksi isommiksi joukoikseen. Tein myös erilaisia aputaulukoita ja ideakarttoja siitä, mitkä teemat voisivat loogisesti linkittyä yhteen. Hämäläisen (1987, 35) mukaan juuri tämä yhteenkuulualta näyttävien asioiden yhdistely ja ryhmittely toimii pohjana tutkimuskohteen perusrakenteen esittämiselle yleiskäsitteiden avulla.

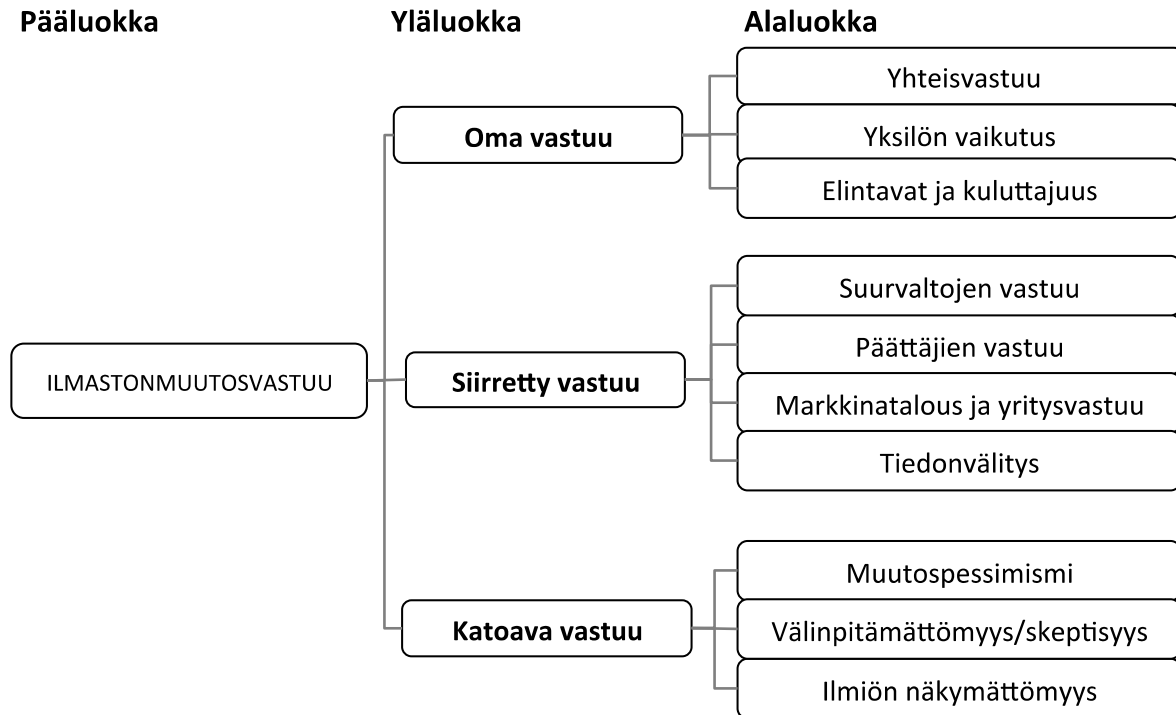
Ensimmäinen yhtenäinen kokonaisuus, jonka muotoilin, sisälsi yhden pääluokan sekä useita yläluokkia. Analyysin edetessä karsin kuitenkin yläluokkien määrää, keskittyen niihin, jotka käsittelivät ilmastonmuutosvastuun teemaa. Lopulta jäljellä jäi kolme yläluokkaa (ks. kuvio 2), jotka kuvaavat koko aineistoa. Eli toisin sanoen, jokaisen yläluokan aihepiiristä löytyi mainintoja kaikkien kirjoittajien teksteistä. Lähtökohtani olikin keskittyä teksteissä mahdollisimman usein toistuviin teemoihin. Toisin kuin teemoista muodostamani yläluokat, alaluokat eivät kuitenkaan kaikissa kohdissa täydellisesti kata koko aineistoa. Tällaisten alaluokkien muodostamista on mahdollista myös kritisoida. Esimerkiksi Pertti Alasuutarin (2011, 38–43) näkemykset laadullisesta tutkimuksesta edustavat tällaista tiukkaa linjaa. Hän on esittänyt laadullisen tutkimuksen tehtäväksi poikkeuksetta koko aineistoon pätevän säännön etsimisen ja muotoilemisen. Tällainen kyllä aineistostani löytyy, se on vastuukysymyksen keskeisyys kirjoituksissa.

Alasuutari (2011, 38) toteaa, että kaikki selvitettävään asiaan kuuluviksi katsotut seikat tulee kyetä selvittämään siten, että ne eivät ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa. Katsoisinkin, että näiltä osin oma analyysini noudattaa Alasuutarinkin ihanteita, muodostamieni luokkien esittämät näkökulmat eivät sulje toisiaan pois. Lisäksi niitä kaikkia yhdistää edelleen ilmastonmuutosvastuun pääluokka. Aiheen mahdollisimman monipuolisen käsittelyn kannalta katsoin kuitenkin, että myös ”vajaaksi” jäävillä alaluokilla on annettavaa analyysiin. Nämä luokat eivät ole poikkeuksia, jotka rikkoisivat kokonaisuuden säännönmukaisuuden. Ilmastovastuun yhdistävää teemaa vain käsitellään monipuolisesti ja nämä erilaiset luokat ovat tämän keskustelun erilaisia ilmentymiä. Luokat eivät myöskään ole siinä merkityksessä toisensa poissulkevia, että esimerkiksi muutos pessimismi poistaisi yksilön vaikutusmahdollisuuksien esiintymisen tekstissä.

Aineiston käsittely ei saisi jäädä pelkkään tematisoinnin nimissä tapahtuneen sitaattikokoelman muodostamiseksi. Tällaista ei varsinaiseksi analyysiksi voi vielä nimittää. (Eskola & Suoranta 1998, 176.) Kun tutkimuksen kannalta olennainen tieto on erotettu, aineiston alkuperäisistä kielellisistä ilmauksista edetään teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Tarkoituksena on luoda kokonaisuuksia, joissa aineiston yksityiskohdat saavat merkityksensä tuon kokonaisuuden osina. Tuloksissa esitetään empiirisestä aineistosta muodostettu malli, käsitejärjestelmä, käsitteet tai aineistoa kuvaavat teemat. (Hämäläinen 1987, 26, 42–43; Tuomi & Sarajärvi 2009, 111, 113, 117.) Omat tulokseni tiivistyvät tällaiseksi malliksi kuviossa 2. Sisältöä tämän rangen ympärille antavat seuraavat alaluvut, joissa yhdistän luokkien käsittelyyn edellä esitetyt teoreettiset käsitteet.

Analyysin päälinjat

Analyysissäni luokittelin aineiston siis yhteen pääluokkaan, kolmeen yläluokkaan, sekä näiden alaluokkiin. Ilmastonmuutosvastuun pääluokka sisältää laajan kirjon erilaisia nuorten esiintuomia ajatuksia. Kaikkia kirjoituksia yhdisti näkökulmien moninaisuus. Siten yksikään niistä ei sijoitu vain yhteen ylä- tai alaluokista, vaan sisältää niistä useampia. Lisäksi luokat ovat osin päällekkäisiä ja saman virkkeen sisällä voi olla kahteenkin luokkaan sijoittuvaa sisältöä. Toisaalta yksittäisten henkilöiden ajatukset eivät noudata aina loogisesti johdonmukaista linjaa. Esimerkiksi ristiriitaisilta kuulostavat siirretyn, oman ja katoavan vastuun yläluokat esiintyivät kirjoituksissa rinnakkain. Ilmastonmuutos on siis yhtä aikaa minun, heidän ja ei kenenkään vastuu.

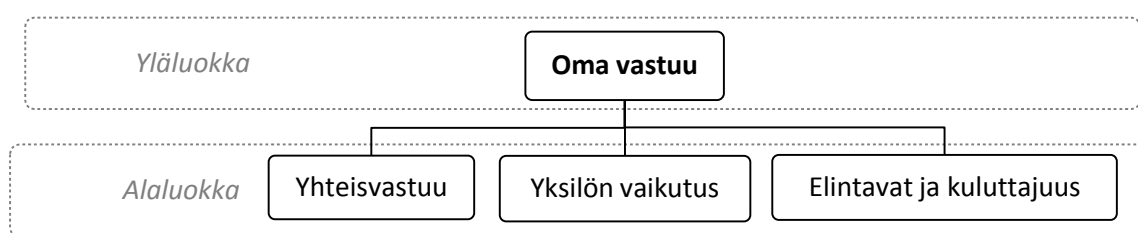
Kuvio 2. Ilmastonmuutosvastuun kaikki luokat.

Olen siis jakanut ilmastonmuutosvastuun luokan kuvion 2 mukaisesti siirrettyyn vastuun, oman vastuun ja katoavan vastuun yläluokkiin. Seuraavissa luvuissa 5, 6 ja 7 esittelen luokkien sisältöjä ja liitän ne samalla edellisissä luvuissa esittelemääni taustateoriaan. Luokista ensimmäisenä, luvussa 5, käyn läpi lukiolaisten omaa vastuuntuntoa ilmastonmuutoksesta, sekä esimerkiksi elämäntavoille ja kulutukselle annettua roolia. Luvussa 6 käsiteltävä, siirrettyyn vastuun nimeämäni luokka, esittelee lukiolaisten käsityksen valtioiden johdon, talouden sekä tiedonvälityksen vastuusta ilmastonmuutoskysymyksessä. Katoavan vastuun luokan kirjoitukset sen sijaan kiinnittävät huomiota yksilöiden voimattomuuden tunteisiin sekä muutospessimistisiin arvioihin. Luokka keskustelee samalla myös siirretyn vastuun näkemysten kanssa, sillä nämä negatiiviset näkemykset olivat usein yhteydessä vastuunsiirtoon muille tahoille. Luvussa 8 käsitelen koko teen yhteenvedon koko ilmastonmuutosvastuun temasta ja arvioin kriittisesti analyysiäni.

5. OMA KORSI KEKOON

Yläluokkaan oma vastuu kuuluu teemoja, joissa käsiteltiin yksilön vastuuta sekä yksilön roolia osana suurempaa kokonaisuutta. Kuvion 3 mukaisesti oman vastuun alaluokiksi määritin teksteissä

toistuneiden yhteisvastuun, yksilön vaikutuksen sekä elintapojen ja kuluttajuuden teemat. Yhteisvastuun ajatuksissa kirjoittajat peilasivat omaa rooliaan muihin vastuullisina pidettyihin agentteihin. Yksilön vastuussa oli kyse siitä, uskoiko kirjoittaja yksilön vaikutusmahdollisuuksiin, ja siten edelleen yksilön toiminnalliseen vastuuseen. Elintapojen ja kuluttajuuden luokka tarkastelee taas niitä konkreettisia toimia, joita kirjoittajat kertoivat toteuttavansa, tai nimesivät mahdollisiksi vaikutuskeinoiksi. Käsittelen näitä eri alaluokkia kuvion mukaisessa järjestyksessä siten, että alaluku 5.1 käsittelee yhteisvastuuta, 5.2 yksilön vaikutusta ja 5.3 elintapoja ja kuluttajuutta.

Kuvio 3. Oman vastuun luokat.

Osaltaan näiden aihepiirien pohtiminen kirjoituksissa todennäköisesti kumpusi suullisesti esittämistäni apukysymyksistä (ks. liite 1): ”Miten ilmastonmuutos vaikuttaa sinun tai muiden elämään?” sekä ”Pitäisikö sille tehdä jotain?”. Vastauksiin saattoi myös liittyä halua esittää itsensä hyvässä valossa ja kelpollisena kansalaisena. Anonymiteetti ja rehellisyyden painotus ohjeistuksessa (ks. liitteet 1 ja 2) ovat kuitenkin mahdollisesti tätä puolta vastauksissa lieventäneet. Omasta vastuusta kerrottaessa puhuttiinkin rehellisen oloisesti esimerkiksi ristiriitaisista ajatuksista ja oman viitseliäisyyden puutteesta. Toisaalta vastausten todenmukaisuuden miettiminen ei ole niinkään tärkeää kuin pohtia, mitä ja mistä puheet tällaisenaan kertovat.

Oman vastuun luokassa käy hyvin ilmi, miten ilmastonmuutos on kietoutunut syntynsä ja ratkaisujensa suhteen länsimaiseen elämäntapaan. Kirjoittajien esiintuomat ilmastoteot olivat arkipäiväisiä käytännön toimia ja niiden muokkaamista. Samalla side elämäntapaan vaikutti tekevän ihmisistä tasapäistävästi syyllisiä eli vastuullisia ilmastonmuutoksesta. Tätä vastuuta kirjoittajien näkemyksissä horjuttivat korkeintaan suurvallat tai muut ”isommat tahot”. Silloin kun vastuu ymmärrettiin moraaliseksi, velvoitti se sen sijaan ihmistä henkilökohtaisesti.

Kirjoituksista löytyi yhtäläinen oletus substantiaalisesta päämäärästä, joka on ilmastonmuutoksen hidastaminen tai pysäyttäminen. Toimiminen näiden arvojen puolesta vaikutti jo jossain määrin vakiintuneen normatiiviseksi. Tällaiset puheet todennäköisesti myös toisintavat erilaisista institutionaalisista ja medialähteistä opittuja arvoja. Samoin selvästikin erilaisten keinojen, kuten

kierrättämisen ja energiansäästämisen, tuntemus oli omaksuttu jostakin ulkoapäin. Yhtä kaikki, näitä keinoja tunnettiin yleisesti ja usein niitä myös henkilökohtaisesti pyrittiin toteuttamaan.

Yhteiseen substantiaaliseen päämäärään pyrkimiseksi siis käytettiin erilaisia keinoja, jotka ilmensivät erilaisia sosiaalisten orientaatioiden tyyppejä. Variaation toisessa ääripäässä, yksilön vaikutuksen ja elintapojen tasolla, teot saattoivat olla jopa rituaalisessa suhteessa keinoihin ja arvopäämääriin, tekoja niiden arvon itsensä takia. Sen sijaan yhteisvastuullisesti päämäärään nähtiin mahdolliseksi pyrkiä myös päämäärärationaalisin keinoin.

Jos yksilön teoilla olisi konkreettista vaikutusta ilmastonmuutokseen, olisi loogista sanoa yksilön olevan ilmiöstä vastuussa. Osa vastuun käsittelyn ongelmaa lienee kuitenkin tekojen vaikutusten kumuloituvuus (ks. esim. Lybäck 2002, 230–231 Murphy 1994, 14, Laakso 2002, 266–269), jonka myötä todellinen vaikuttavuus vaatisi kaikkien yhtäaikaista panosta. Yksilön päämäärärationaalinen toiminta ilmastonmuutoksen estämiseksi saattaa näyttäytyä absurdiina ollessaan mitätön tavoiteltuun vaikutukseen nähden. Toisaalta tekojen syy-yhteyksiä ja seurauksia ei ole yksinkertaista havaita. Vaikka yhteys esimerkiksi yksityisautoilun ja ilmaston lämpenemisen välillä onkin tieteellisesti todistettu, ei tämä kausaliteetti ole arkihavaintojen ulottuvilla. Samoin esimerkiksi hyöty hyvistä teoista ei varsinaisesti lankea yksittäisille ihmisille, vaan käytännöllisesti katsoen kaikille (sikäli kun kukaan ei hyödy ilmastonmuutoksesta).

Vaikka tietoa ilmastonmuutoksen torjumis- tai hillintäkeinoista pidettiinkin usein moraalisesti velvoittavana, se ei kuitenkaan aina aikaansaanut muutosta omissa toimissa. Esimerkiksi elintapojen muuttamista saattoivat estää laiskuus ja mukavuudenhalu tai yksinkertaisesti se, että jokaisessa teossa on vaikea ottaa ilmastonmuutosta huomioon. Toisaalta myös muiden henkilöiden havaittu vastuuttomuus saattoi vähentää omaa vastuullisuuden tunnetta.

Toisin kuin yksittäisillä teoilla, niiden kumuloituvalla vaikutuksella voi olla konkreettista merkitystä. Siten yhteisvastuu teoriassa tarjosi konkreettisen mahdollisuuden taistella ilmastonmuutosta vastaan. Silti yhteisvastuun luokassa toimijuus tuntui jäävän ideaaliselle tasolle. Yhteinen toimijuus oli ihanne, jota toivottiin, mutta konkreettisen yhteistyön kuvauksia ei kirjoituksista löytynyt. Siten merkkejä esimerkiksi nuorten politisoitumisesta tai järjestäytymisestä asian tiimoilta ei juurikaan näkynyt.

Kun tarkastelee kokonaisuutena yläluokkaa oma vastuu, näyttää selkeältä, ettei ilmastonmuutoksen hillitsemiseen suhtauduttu kirjoituksissa erityisen radikaalein tai vallankumouksellisin aattein. Ilmiön hillintään käytetyt keinot olivat yksityisiä käytännön valintoja. Kyse oli lähinnä

arkipäiväisestä kuluttamisesta tai pienistä elämäntapavalinnoista, yksityistyneestä vastuusta. Teot tapahtuivat lähinnä muusta elämästä eriytyneessä yksityiselämän ja kodin piirissä. Kirjoituksissa mainittujen keinojen yhteneväisyys saattaa kertoa myös jonkinlaisesta elämäntavan ”rautahäkistä”, valinnanvapauden ja oikeiden vaihtoehtojen puutteesta. Esimerkiksi kuluttaminen, jota juuri kukaan meistä ei voi käytännössä välttää, näyttäytyi ilmastonmuutoksen kannalta puhtaasti negatiivisena asiana.

5.1 Yhteisen vastuun ideaali

Yhteisvastuun alaluokan olen koonnut niistä katkelmista, joissa oma ja muiden aktiivinen toimijuus nähtiin osana suurempaa kokonaisuutta. Luokkaan kuuluu erilaisia mainintoja yhteisöistä, joita saattoivat olla esimerkiksi oma taloyhtiö tai vaille tarkennusta jäävät ”ihmiset” ja ”me”. Kaksi jälkimmäistä voivat käytännössä viitata hyvin vaihteleviin joukkoihin, aina omasta lähipiiristä koko ihmiskuntaan. Yhteisvastuullisten kirjoitusten perusväittäjä oli, että kun kaikki omassa elämässään ottavat joitain pieniä ilmastoystävällisiä asioita huomioon, kasvaa kokonaisuudesta suurempi positiivinen vaikutus. Samanaikaisesti yhteisestä, ja käytännössä yhdessä tuotetusta, ongelmasta katsottiin kaikki vastuullisiksi. Tämän alaluokan teksteissä kirjoittajat käsittelivät omaa vastuutaan sekä osana yhteistä vastuuta että suhteessa muihin vastuullisina pidettyihin vertaisiin.

Kyse on periaatteesta. Olen yhtä lailla vastuussa ympäristöstä kuin on Shellin pomokin. [-] Jos en ole itse valmis kiinnittämään huomiota valintoihini, en voi osoitella ketään muutakaan. (21)

Edellisessä sitaatissa vastuu esiintyy periaatteellisena kysymyksenä. Jokainen yksilö on yhtälailla moraalisesti vastuussa ilmastonmuutoksesta ja velvollinen toimimaan sen mukaisesti. Moraalisen vastuuntunnon luonteeseen kuuluu, ettei vastuuta ole mahdollista siirtää toiselle, edes Shellin pomolle, vaikka tämän voisikin arvioida olevan masinoimassa suurempaa ilmastotuhhoa kuin monen muun yksilön. Esimerkissä vastuuntunto pohjasi siis arvoihin ja moraaliin. Arvorationaalisen toiminnan orientaatio sopiikin hyvin kuvaamaan kirjoittajien yhteisvastuun ajatuksia. Se on myös Weberin merkityksessä juuri sosiaalista toimintaa suhteutuessaan odotuksiin muiden toiminnasta.

Usein yhteisvastuun ajatusten taustalla tunnuttiin oletettavan yhteinen substantiaalinen päämäärä, joka velvoittaa kaikkia tällaiseen arvorationaaliseen toimintaan. Päämäärinä mainittiin esimerkiksi köyhempien valtioiden auttaminen, lumisten talvien säilyttäminen sekä jääkarhujen selviytyminen. Osin pelkkä ilmiön olemassaolo riitti perusteeksi sille, että asialle pitäisi tehdä jotain. Siten yhteisvastuun taustalla saattoivat olla solidaarisuuden ja luontoarvojen lisäksi epämääräinen huoli ja

turvattomuuden tunne, joka jäi tarkemmin sanallistamatta. Asettelu oli kuitenkin selkeä, ilmastonmuutos on ilmiö, jota vastaan täytyy toimia. Toisaalta arvorationaalisen toiminnan syynä mainittiin myös yleinen elinolosuhteiden säilyttäminen. Tällaista tavoitetta ei ehkä voikaan suoraan luokitella arvo- tai hyötypäämääräksi. Esimerkiksi itselle tai suomalaisille koituvista mahdollisista taloudellisesti hyödyistä tai haitoista ei kukaan kuitenkaan maininnut.

Vaikka toiminnan tavoite olisikin arvorationaalisesti orientoitunut, jos keinoja siihen pääsemiseksi mainittiin, olivat nämä puhtaan päämäärärationaalisia. Tällaisia olivat käytännön asiat, joihin yksilöillä on omassa arjessaan kohtuullisella tavalla pääsy, eli jotka ovat oman toiminnallisen vastuun piirissä. Juuri jokapäiväisen elämän pienet teot ja niiden kumuloituvat vaikutukset korostuivat kirjoituksissa. Samalla tämä osoittaa, että kirjoittajien mielissä ilmastonmuutos kytkeytyikin syvästi elämäntapaamme.

Ilmastonmuutos on ainakin minussa saanut aikaan sen, että kiinnitän enemmän huomiota siihen miten elän ja kulutan. En ole mitenkään erityisen ilmastoaktivisti, joka mieltäisi kaikissa tekemisissään ilmastoa, mutta yritän joillakin pienillä asioilla ”kantaa oman korteni kekoon”, kuten esimerkiksi kierrättämällä, säästämällä sähköä ja käyttämällä julkisia liikennevälineitä. (3)

Edenin (1993, 1751) mukaan henkilön kokema oma vastuu suhteutuu muihin vastuullisiin agentteihin. Siten arvorationaalisuuden ohella toinen tapa tarkastella yhteisvastuuta onkin ottaa lähtökohdaksi juuri sen vertaileva piirre. Tällöin henkilö kokee olevansa vastuullinen vain siinä määrin kuin muutkin ovat. Toisessa ääripäässä kyse voikin arvorationaalisen orientaation sijaan olla oman vastuun häivyttämisestä: kirjoittaja voi olla vastuussa vain niin paljon tai vähän kuin kuka tahansa muukin. Siten siinä, missä moraalinen vastuu oli ehdotonta, tekevät tällainen vertailu ja päämäärärationaaliset laskelmat asiasta käytännöllisemmän kysymyksen.

Tavallisesti yhteisvastuun näkemykset kytkeytyivät positiivisiin yksilön mahdollisuuksiin. Luokkina yhteisvastuu ja yksilön vaikutus olivat usein toisiaan täydentäviä, eivät toisiaan poissulkevia. Yhteisvastuun näkemyksissä omalla toiminnalla oli merkitystä erityisesti silloin kun muiden toiminta oli samansuuntaista. Vaikka muiden toiminta ei vaikuta henkilön valinnanvapauteen, oli tunne oman toiminnan vaikuttavuudesta sidoksissa siihen. Kirjoittajat arvelivat, että jos kaikki ottaisivat elämässään jotain pieniä asioita huomioon, positiivinen kokonaisvaikutus kasvaisi. Siten ympäristövaikutukset voivat myös positiivisessa mielessä kumuloitua.

Myös poliittinen päätöksenteko esiintyi osana yhteisvastuuta. Aina odotukset eivät kuitenkaan olleet puhtaan optimistisia. Muutospesimismiä aiheuttivat huolet erilaisista ulkoisista esteistä, jotka

vesittävät yhteisvastuuta. Tällaisia vastavoimia olivat esimerkiksi suurvallat tai saastuttava teollisuus. Näistä näkemyksistä kerron enemmän luvuissa 6 ja 7.

Vaikka yhteisvastuun ajatukset suhteutuivat odotuksiin ja havaintoihin toisten toiminnasta, se ei luokkana koostu konkreettisista tiiviin yhteistyön kuvauksista. Luokan näkemyksiä voisi kuvailla ennemminkin normatiivisiksi toiveiksi. Yhteisen tekemisen ihanne pohjasi vaikutusten kertautumiseen, jolloin jokaisen osallistumisella *olisi* kokonaisuutena suuri vaikutus. Konditionaali esiintyi usein tämän luokan näkemyksessä.

Haluaisin pitää huolta maapallostamme, ja haluaisin muidenkin tekevän niin. (13)

Weberin (1978, 40–41) termein voisi todeta useimmissa kirjoituksissa olleen kyse paremminkin assosiatiivisesta kuin yhteisöllisestä suhteesta. Muihin osapuoliin ei ollut henkilökohtaista tunnesidettä traditionaalisista tai affektuaalisista syistä, vaan suhde oli arvo- ja päämäärarationaalisten odotusten ohjaama. Toisin sanoen kyse oli jonkinlaisesta molemminpuolisten intressien ohjaamasta sopimuksesta, ja oletuksesta että molemmat osapuolet täyttävät toistensa odotukset. Monen kirjoittajan mukaan sekä itsen että muiden pitäisi tehdä ilmastolle myönteisiä asioita, koska ongelma on kaikille yhteinen. Vastuun katsottiin kuuluvan siis yhtäläisesti kaikille, mutta varsinaista yhdistävää vaikutusta sillä ei ollut.

Voidaan myös pohtia, mistä vastuun tuntemukset tai puheet kumpusivat. On todennäköistä, että niissä osin toistuivat esimerkiksi poliittisessa keskustelussa, mediassa tai opetussuunnitelmissa esiintyvät ihanteet. Siten voidaankin arvioida, että ”kaikkien tulisi tehdä jotain” -teesin perustelemattomuus saattaa liittyä siihen, että osin tämä totuus oli omaksuttu ulkoa päin. Lisäksi saatettiin jopa sanoa suoraan asennemuutoksen edellytyksen olevan, että ohjaus oikeaan suuntaan tulee ulkopuoliselta taholta.

Kyse on vain siitä, saadaanko ihmiset muuttamaan asenteitaan oikeaan suuntaan ajoissa [- -] (27)

Riskejä ja vastuuta käsittelevässä artikkelissaan Bickerstaff ym. (2008, 1318) toteavat heidän tutkimukseensa osallistuneiden keskuudessa olleen yleistä, että ilmastonmuutosvastuusta puhuttaessa esiintyi toimijana yksikön ensimmäistä persoonaa (”I”) useammin sana ”me” (”we”). Artikkelin kirjoittajat pohtivat, että tällaisessa puheessa voisi heijastua valtionhallinnon yritykset muokata väestön toimintaa. Samalla puheet eivät kuitenkaan olleet yhteydessä henkilöiden käyttäytymisen muuttumiseen. Havaintoa voisi siis pitää samansuuntaisena kuin omaani puheen ”ideaalisesta” luonteesta (vs. konkreettinen yhteistyö). Samalla on arvioitu, että tämän

kaltaisella yhteisvastuulla voi olla passivoiva vaikutus. Esimerkiksi Murphyn (1994, 49–50) näkemys on, että jaettaessa vastuu ympäristöstä koskemaan tasapäisesti kaikkia, on lopputulos helposti se, ettei mikään taho ota asiasta konkreettista vastuuta. Näin on hänen mukaan käynyt esimerkiksi kestävän kehityksen kaltaisen ihanteen tapauksessa.

Onko lopulta kyseessä vain ulkopuolelta suunnattu yhteisvastuun paine, jonka henkilö on sisäistänyt, tai normatiivinen diskurssi, jota kirjoittajat ovat oppineet toistamaan? Tällöin myös oletettu substantiaaalinen arvopohja olisi julkisen keskustelun, politiikan ja instituutioiden tuottama käsitys. Vaikka näin olisi, tämä itsessään ei tee kirjoittajien vastuuntunnosta epäaidompaa. Se kuitenkin mahdollisesti selittää juuri sen, miksi esimerkiksi erilaista ryhmien toimijuutta ei kuvailla. Kyse on yksityistyneestä vastuuntunnosta.

Löytämieni yhteisvastuun näkemysten muotojen voisi sanoa olleen kaukana esimerkiksi poliittisten liikkeiden tai tiiviiden ryhmien aktiivisuudesta. Yksityiselämässä toteuttavista pienistä muutoksista puhuttiin, mutta ei esimerkiksi elämäntavan täydellisestä uudelleenmuotoilusta tai jonkinlaisesti kulttuurivallankumouksesta. Siten pienillä asioilla vaikuttaminen oli lähinnä vastuun yksityistymistä ja kytkemistä maailmankokonaisuuteen. Näiden tekojen katsottiin olevan yhteydessä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja maailmanpolitiikkaan, mutta niiden käytännöllinen muutosvoima oli lähinnä omien arkielämän valintojen tasolla. Voisi myös arvioida, että ilmastonmuutosjulkisuuden kohtalaisen yleisyyden sekä ilmastoystävällisyyden orastavan normatiivisuuden (vrt. Lybäck 2002, 220–221) vuoksi kirjoittajilla ei ollutkaan varsinaista järjestäytymisen tarvetta. Toisin sanoen, sinänsä ilmastonmuutoksen hillitsemistä toivottiin, mutta siinä asenne ei ehkä poikkeakaan valtavirrasta. Sen sijaan konkreettinen toteutus ja yhteisöllinen tai yhteinen toimijuus uupuivat. (Vrt. Birckerstaff ym. 2008, 1319; Cantell & Larna 2006; Lybäck 2002, 220–221.)

5.2 Yksilön mahdollisuudet vaikuttaa

Ei ole yllättävää, ettei kukaan kirjoittajista ajatellut ilmastonmuutoksen ratkeavan yksittäisen ihmisen panoksen myötä. Kuten yhteisvastuussakin, kiinnittyi puhe myös yksilön vaikutusmahdollisuuksien tapauksessa kumuloituihin vaikutuksiin sekä siihen, miten jokaisen pitäisi ymmärtää oma merkityksensä yhteisessä projektissa. Omien tekojen tarkkailulla ja muuttamisella saatettiin kuitenkin nähdä olevan aidosti positiivinen vaikutus. Eräs kirjoittaja näki parhaana mahdollisuutena sijoittamisen tällaiseen positiiviseen näkökantaan. Toisin sanoen, vaikka varmuuksia ei voi antaa, se ei ollut pätevä syy tekemättömyyteen. Kyse oli siis moraalisen vastuuntunnosta.

Yleinen mielipide tuntuu kuitenkin olevan, että eihän yksittäisen henkilön toimet vielä mitään paranna. [- -] Voihan olla, että ihmisten toimilla ei ole enää mitään väliä, ja että maapallo on jo ”menetetty tapaus”. Toivotaan ja uskotaan, että ilmastonmuutoksen pysäyttäminen on omissa käsissämme. Jokaisen pitäisi olla siitä huolissaan oman itsensä takia, ei siksi että media painostaa muuttamaan ihmisten tapoja. (5)

Mielenkiintoista lainauksessa on viimeisen lauseen päämäärärationaalinen orientaatio. Kirjoittajan mukaan jokaisen henkilökohtaista hyötyä palvelee olla huolissaan ilmastonmuutoksesta. Tämä oli joukossa harvinaisuus, tyypillisempää oli puhua esimerkiksi yhteisestä taistelusta, johon yksilöiden pitää osallistua, tai jokaisen teon puhtaan itseisarvoisesta tärkeydestä. Kuten yhteisvastuussa, myös yksilön vaikutuksen luokan kirjoituksissa oli siis tyypillistä vedota arvorationaaliin päämääriin.

Lisäksi oman vaikutuspiirin ja toiminnallisen vastuun merkitys korostuivat. Voimavaroja punnitessa kirjoittajien mukaan ihmisten kannatti huolehtia asioista, jotka kuuluvat omaan elämänpiiriin, vaikka ongelma muutoin onkin paljon laajempi. Siten vastuu nähtiin jälleen yksityistyneenä.

Suurimpia ongelmia ilmastonmuutoksen pysäyttämisessä ovat suurien valtioiden päästöjen vähentäminen, sillä päästöjen suuri vähentäminen mitä luultavammin vaikuttaisi suoraan talouteen, mistä tulisi uusia ongelmia. [- -] Suurin apuhan tähänkin asiaan, on yksilöiden oman tekemisen seuraaminen ja näin jos kaikki alkaisivat kiinnittämään tähän asiaan huomiota vaikuttaisi se suuremmassa näkökulmassa ja mahdollisuus saada ilmastonmuutos kuriin kasvaisi. Eli huolehditaan omasta tekemisestämme tarkemmin niin ilmastonmuutoskin saadaan kuriin. (17)

Siirretystä vastuusta kirjoittaminen ei aina ollut ristiriidassa yksilön vastuun kanssa. Tällöin nämä vastuut näyttäytyivät asian eri puolina, eikä esimerkiksi suurvaltojen heikko panos aina kumonnut yksilöiden roolia.

Vaikka uskonkin, että monet suurvallat Yhdysvaltojen tavoin tuottavat enemmän kasvihuonepäästöjä kiihdyttäen ilmastonmuutosta, kuin kukaan ihminen pienen elämänsä aikana, olen varma, että yksilöillä on väliä. Jokainen yksilö on tärkeä osa kokonaisuutta [- -] (1)

Toisaalta kirjoituksissa oli myös sisäistä ristiriitaisuutta. Jotkut kirjoittajista olivat yksilönvastuusta puhuessaan taipuvaisia samalla tuntemaan voimattomuutta. Voimattomuuteen liittyi toisaalta ajatuksia ilmastonmuutoksen laajuudesta, toisaalta pettymystä siihen, miten sen hillitsemistä on

maailmanlaajuisesti pystytty toteuttamaan. Esiin tuli lisäksi käsityksiä, joiden mukaan yhteiskunta ei tule vastaan ihmisten ilmastoystävällisissä pyrkimyksissä.

Tiedonvälityksen roolista löytyi mainintoja lähes kaikissa kirjoituksissa. Tässä alaluokassa se suhteutui kirjoittajien näkemyksiin henkilökohtaisesta vastuusta. Henkilön, jolla on tietoa ilmastonmuutoksesta, katsottiin pystyvän ottamaan enemmän vastuuta ilmiöstä. Tieto itsessään siis näyttäytyy jonkinlaisena voimavarana. Tietämys luo normatiivisen paineen vastuunottoon, vaikka ilmastonmuutoksen todelliset ”syylliset” olisivat jossain muualla.

Me nuoret olemme se sukupolvi jonka päälle tämä vastuu tulee kaatumaan. Ehkä emme vielä ole syyllisiä, mutta olemme ne, joiden odotetaan tekevän parannus. Ennen kaikkea olemme kaikista eniten tietoisia ja koulutettuja tämän aiheen tiimoilta. (21)

On mahdollista, kuten edellisessä alaluvussa 5.1 esitin, että tiedonvälitys on myös iskostanut kirjoittajiin tiettyjä normitettuja puhetapoja. Onkin mahdollista pohtia, voisiko juuri tiedonvälitys olla osasyllinen niihin sisäisiin ristiriitoihin ja ambivalensseihin, joita kirjoituksissa esiintyi. Lukiolaisille ja muille ihmisille saatetaan olettaa tai antaa esimerkiksi oppilaitoksen taholta tai julkisessa keskustelussa rooli henkilöinä, joilla on valtaa, vapautta ja voimavaroja vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Tämä olisi kuitenkin ristiriidassa todellisuuden kanssa, jossa vain kumuloituvilla vaikutuksilla on konkreettista merkitystä.

Edellisen lainauksen toteamus ”emme vielä ole syyllisiä” nostaa esiin myös ilmastonmuutoksen sidoksen elämäntapaamme. Kirjoittaja olettaa, että hän ja ikäpolvensa tulevat yhtä lailla olemaan syyllisiä ilmastonmuutokseen ajan myötä. Samalla tuleekin hyvin esille eräänlainen rakenteellinen syyllisyys, joka koskettaa lähes jokaista ihmiskunnan jäsentä. Jatkaessaan edellisten sukupolvien elämäntyyliä, tulevat kirjoittajat itsekkin edistämään ilmastonmuutosta. Yksinkertaistaen: formaali, substantiaalisille arvoille vieras, yhteiskuntakehitys ohjaa elämäämme. Ritzerin (2008, 25) sanoin Weber katsoi, että formaalin rationaalisuuden aikana ihminen voi käyttää institutionalisoituja sääntöjä neuvomaan, miten hänen tulee toimia. Siten ihmisille jää vain vähän valinnanvaraa, miten päästä haluttuun lopputulokseen. Formaalityön rationaalisessa systeemissä lähes kaikkien on tehtävä sama optimaalinen valinta. Tällöin ihmisten valinnanvapaus kaventuu, koska järjestelmä ohjaa valitsemaan ”oikean” tavan (Ritzer 2008, 25). Näin muodostuu jonkinlainen elämäntavan rautahäkki. Tällaisia tapoja voivat olla esimerkiksi erilaiset ilmastoja kuormittavat elämäntapavalinnat, joita yhteiskunta edistää. Toisaalta olisi yksioikoista sanoa kaiken johtuvan vain formaalista

rationaalisuudesta, lisäksi on olemassa erilaisia vähemmän ilmastoystävällisiä kulttuurisia arvotuksia, kuten vaikkapa omakotitaloasuminen.

5.3 Elintavat ja kuluttajuus

Elintavat olivat laajasti keskustelua herättänyt aihepiiri. Osaltaan tähän keskusteluun mahdollisesti kannusti suullisesti esittämäni apukysymys: ”Miten ilmastonmuutos vaikuttaa sinun tai muiden elämään?” (ks. liite 1). Luokan kirjoituksissa oli kyse erityisesti toiminnallisesta vastuusta: yksilön ulottuvilla olevista, oman elämän piirissä tarjoutuvista valinnoista ja keinoista.

Luokkaa yhdisti erityisesti tieto erilaisista tavoista toimia ilmastoystävällisesti. Itsellä ja muilla ihmisillä mainittiin olevan tietoa sekä ilmastonmuutoksesta, että siitä, mitä sen estämiseksi olisi tehtävissä. Tieto saattoi motivoida näihin tekoihin, mutta ei poikkeuksetta. Esimerkiksi ristiriitaisiksi koetut tiedot ilmastonmuutoksesta saattoivat esiintyä perusteena sille, ettei ilmastotekoihin ryhdytty. Myös moraalisesta ristiriidasta oman tietämyksen ja käyttäytymisen välillä mainittiin. Tässä onkin huomioitava muotoilemani kuvion 1 eräs heikkous: Moraalisen vastuun ja toimijuuden kasvu eivät aina ole yhteydessä toisiinsa. Ellei sitten moraalisen vastuun ”aitoutta” mitata sillä, että henkilö toimii sen mukaisesti. Ympäristöongelmat kuitenkin ovat klassisesti asioita, joissa teot eivät vastaa ilmaistuja moraalikäsityksiä (ks. esim. Cantell & Larna 2006; Lybäck 2002).

Ilmastonmuutostietämyksestä kertoi konkreettisesti se, että kirjoittajat osasivat luetella erilaisia käytännön toimia, joilla ilmiöön on mahdollista vaikuttaa. Erityisen paljon mainintoja saivat julkisen liikenteen suosiminen ja autoilun välttäminen, jätteiden lajittelu ja kierrättäminen sekä sähkön ja veden säästäminen. Myös vuoden 2011 erityisessä Eurobarometrissä (2011, 4) erityisesti kierrätys ja jätteiden lajittelu nousivat eurooppalaisten keskuudessa yleisimmäksi tavaksi vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Tutkimukseen vastanneista 66 prosenttia ilmoitti toteuttavansa näitä toimia.

Yhteisvastuun luvussa 5.1 mainitsin ilmastonmuutoksen hillintään käytettyjen keinojen olevan päämäärärationaalisia. Näitä mainintoja värittivät konditionaalit ja toiveet siitä, että kaikki alkaisivat toimia saman ihanteen mukaisesti. Sen sijaan, kun kirjoittajat puhuivat elämäntavoistaan ja omasta aktiivisesta toiminnastaan, vaikutti kyseessä olevan paremminkin arvorationaalinen toiminta. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, ettei yksilön toiminnalla itsessään, verrattuna yhteisvastuun kumuloituviiin vaikutuksiin, nähdä olevan suurta konkreettista merkitystä. Teoista ei myöskään seuraa välitöntä hyötyä yksilölle eivätkä ne edistä hänen tavoitteitaan. Esimerkiksi

jätteitä lajittelemalla tai käyttämällä joukkoliikennettä kirjoittaja saattoi kuitenkin mainita tekevänsä ilmastolle ”edes jotain pientä hyvää”. Toiminta olikin, Heiskalan (2004, 54) termein, jossain määrin jopa rituaalisessa suhteessa käytettyihin keinoihin. Keinot ovat itsetarkoituksellisia ja sopivat yhteen päämäärän kanssa. Toiminnan suorista päämääristä ei siis kirjoitettu, vaan erilaisia tekoja, kuten kierrättämistä, luettiin itseisarvoisina hyvinä asioina. Siten voidaan ajatella, että niihin motivoi ja velvoitti suoraan taustalla oleva substantiaaalinen päämäärä, ilmastonmuutoksen pysäyttäminen (joskin edelleen voidaan toki spekuloida, voiko ilmastonmuutoksen pysäyttämisen olettaa puhtaan substantiaaliseksi päämääräksi). Ilmastonmuutosta olikin siis mahdollista huomioida omassa toiminnassa siksi, että se koettiin moraaliseksi vastuuksi, vaikka seuraukset eivät olisikaan suoria tai näkyviä. Siten myöskään muiden vastuullisten toiminnalla ei ollut suoranaista vaikutusta tähän henkilökohtaiseen vastuuseen. Toiminnan vaikuttavuutta mitattiin enemminkin omana moraalisenä hyvinvointina.

Jokainen voisi mielestäni ehkäistä ilmastonmuutosta omalla kohdallaan lajittelemalla roskat, kierrättämällä, säästämällä hieman sähköä sammuttamalla valot huoneista, joissa ei olla ja viettää vähemmän aikaa suihkussa. Näin minä pyrin itse tekemään ja tunnen sillä tavoin tekeväni edes pientä hyvää ilmastonmuutoksen ehkäisemiseksi. (11)

Arvorationaaliseen orientaatioon viittasi edelleen se, ettei vastuun siirto muille tahoille poistanut oman vastuun roolia. Siten esimerkiksi suurvaltojen tehottomuudella ilmastopolitiikassa ei ollut vaikutusta henkilöiden omaan toimintaan. Edes yleisesti kyynisempi asenne ihmiskunnan kykyyn hillitä ilmastonmuutosta ei aina selittänyt omaa yrittämistä tai sen puutetta. Oma rooli saatettiin nähdä vain pienenä tekona, mutta silti tekemisen arvoisena.

Osa kirjoittajista mainitsi, ettei ilmastonmuutos ole juuri vaikuttanut elintapoihin, mutta esimerkiksi valoja silti sammuteltiin ja joukkoliikennettä suosittiin. Joissain tapauksissa näitä myönteisiksi koettuja tapoja oli siis omaksuttu, vaikka omaa ilmastonmuutoksesta välittämistä pidettiin vähäisenä. Tällaista puhetapaa voisi mahdollisesti selittää se, että joistain ilmasto- ja ympäristöystävällisiksi katsotuista teoista on tullut jossain määrin normatiivisia, ei niinkään itsenäisen harkinnan pohjalta valittuja. Siten substantiaaalisen päämäärään ohella selitys hyvälle teoille saattoi olla yleisesti hyvänä pidetyn käytännön toteuttaminen. Samoin normatiivisuuden myötä myös sosiaalinen paine niiden tekemiseen saattoi kasvaa, samoin kuin mahdollisesti halu niiden tekemisestä raportoida.

En ole koskaan ollut erityisen kiinnostunut ilmastonmuutoksesta. En ruoanlajittelusta enkä veden säästämisestä. Matkustan paljon myös pitkiä matkoja lentokoneella. Asenteeni on ollut aina: ”Ihan sama, en mää jaksa” [- -] Jokapäiväisessä elämässä en kuitenkaan juuri vaikuta. Toki, käytän päivittäin joukkoliikennettä, sammutan valot huoneista ja käytän energialamppuja. (10)

Aina ilmastoystävällisten toimien tunteminen ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että kirjoittajat itse olisivat niihin sitoutuneet. Siten pelkkä keinojen tunteminen ja voimavarat niiden toteuttamiseen eivät aina implikoineet käytännön toimintaa. Toisin kuin edellä, esimerkiksi siirretty vastuu saattoi myös johtaa oman vastuun heikkenemiseen. Kiinan ja Yhdysvaltojen suuria päästöjä syytettiin siitä, ettei omia elämäntapoja edes kannattanut muuttaa. Tämän vastuuntunnon puutteen voikin nähdä suoraan liittyvän tunteeseen oman toiminnan vaikuttavuuden vähyydestä. Siten päätelmä johti samaan suuntaan kuin muut tämän luokan ja yksilön vastuu arviot, omaa toiminnallista vastuuta oli mahdollista perustella arvorationaalisella orientaatiolla, mutta päämäärärationaalisesti se ei vaikuttanut järkevältä. Toisaalta esimerkiksi oman tietämyksen vähäisyys aiheesta vähensi omaa motivaatiota vaikuttamiseen. Näitä aiheita käsittelen tarkemmin luvuissa 6. ja 7.

Lisäksi mukavuussyyt saattoivat vaikuttaa esimerkiksi autoilun valintaan ilmastoystävällisyyden ohitse.

Itsekin kyllä kuljen päivittäin kouluun bussilla, mutta voin vakuuttaa, että jos minulla olisi mahdollisuus käyttää omaa autoa, sen tekisin sen kummempia miettimättä, saisinhan silloin nukkua paljon pidempään eikä tarvisi kärsiä epäystävällisistä bussikuskeista ja ahtaista ja sottaista linja-autoista. / Jotta suomalaiset saisi huomioimaan ympäristöään, siitä pitäisi tehdä niin helppoa kuin mahdollista. Julkisen liikenteen pitäisi todella kulkea kaikkialle ja tarpeeksi usein, jotta se olisi vartenotettava vaihtoehto henkilöautolle. [- -] Kaikki edelliset ovat olleet rehellisiä mielipiteitani. Ne eivät kuitenkaan ole sitä, mitä toivoisin asioiden olevan. Haluaisin pitää huolta maapallostam- me ja haluaisin mudenkin tekvän niin. Totuus kuitenkin on, että yhteiskunnan on tultava siinä vastaan helpottamalla ympäristötekoja ja tekemällä siitä taloudellisesti ja mukavuuden kannalta kannattavaa. (13)

Lainauksessa oma etu, vaivattomuus ja toisaalta autoilla liikkumisen nopeus näyttäytyvät ympäristöystävällisyyttä mielekkäämpinä vaihtoehtoina. Kirjoittaja vetoaa siis päämäärärationaali- suuteen, näkemys perustuu käytännöllisimpien keinojen punnintaan. Lopulta hän kuitenkin toteaa, ettei tilanne ole ideaalinen, ja olisi suotavaa, että maapallostasta välitettäisiin enemmän. Tässä tapahtuu vastuunsiirto valtiolle, ilmastotekojen tekemistä pitäisi helpottaa. Toisin sanoen, valtion

pitäisi ottaa vastuu siitä, että kohti substantiaalista päämäärää olisi päämäärärationaalisempaa toimia. Substantiaalisena päämääränä ilmastonmuutos ja maapallon tulevaisuus näyttäytyivät kuitenkin tärkeämpinä.

Suoraa, itseä hyödyttävää päämäärärationaalisuutta vaikutti siis olevan hankalaa kytkeä ilmastoystävällisiin tekoihin, pikemminkin niiden tekeminen näyttäytyi kirjoittajille ylimääräisenä vaivana. Näinhän ei suinkaan objektiivisesti arvioiden tarvitsisi asian olla: esimerkiksi bussilla kulkeminen tarkoittaa, ettei itse tarvitse keskittyä ajamiseen, ja pyörällä saattaa päästä liikkumaan jopa nopeammin ja kohentaa samalla kuntoa. Mahdollisesti jollain tavalla päämäärärationaalisiksi siis mieltyivätkin asiat, joihin on totuttu, tai asiat, joilla on lisäksi jonkinlaista symbolista arvoa. Esimerkiksi ajokortin saaminen ja autolla ajaminen symboloivat nuorille täysi-ikäisyyttä ja vapautta. Siten kenties omasta autosta haaveilevien toiveisiin sisältyi jonkinlaista traditionaalista ja affektuaalista orientaatiota.

Moni kirjoittaja myös mainitsi, ettei yhdessä orientaatiossa ollut mahdollista pitäytyä systemaattisesti. Tällöin omaa arvorationaalista toimintaa saatettiin vähätellä. Puhuttiin esimerkiksi "omatunnon hellimisestä" pienillä teoilla, jota automaattisesti seuraa välinpitämättömyys, kun esimerkiksi kiinnostava uusi tuote tulee kaupassa vastaan.

Tällaiset näkemykset todennäköisesti vastaavat monen muunkin arkikokemusta. Jopa silloin kun huolta ja kiinnostusta aiheeseen on, voi jatkuvasti sen ehdoilla eläminen tuntua vaikealta tai mahdottomalta. Tätä voikin verrata Weberin (1980, 134–135) ajatuksiin elämäntavan pakottavuudesta. Emme voi täysin irtaantua ulkoisen maailman ehdoista, jotka taas harvoin ohjaavat ilmastonmuutoksen hillinnän kannalta myönteiseen suuntaan. Tästä poikkeuksena lienee juuri jätteiden lajittelu tai esimerkiksi erilaisten ekologisten tuotteiden markkinointi. Kuluttaminen onkin yksi asia, jossa ihmiset konkreettisesti voivat käyttää jonkinasteista järjestelmän piirissä tapahtuvaa valinnanvapautta, ainakin siinä määrin, kun hyödykkeiden hinta ei sitä rajoita. Aineistossa kukaan ei kuitenkaan maininnut vaikuttavansa positiivisessa mielessä ilmastonmuutokseen kulutusvalinnoillaan.

Kuluttamista koskevissa puheissa viitattiin sekä energian että muiden hyödykkeiden ja tuotteiden kuluttamiseen. Näille näkemyksille oli yhteistä kuluttamisen kokeminen ongelmalliseksi. Kulutustapoja arvioitiin sekä henkilökohtaisella tasolla että laajempänä ilmiönä. Yleisellä tasolla toivottiin asennemuutosta kuluttamisen ja materian palvontaan. Yksilötasolla moni piti tärkeänä kulutustapojen muuttamista ympäristöystävällisempään suuntaan. Toisaalta tällaiset toiveet eivät

tuntuneet aina realistisilta, eikä omaa kulutusta välttämättä vähentänyt ilmastonmuutoksen tiedostaminen.

Erityisesti shoppailun maininnoista paistoi usein esiin moraalinen ristiriita: Henkilö saattoi pitää ostelua itsekkäänä, mutta samalla mielihyvää tuottavana toimintana. Siten esimerkiksi vaatteiden ostamisessa tuotteiden houkuttelevuus ajoi paremman tiedon ohi. Tässä voidaankin puhua ambivalentista suhtautumisesta kuluttamiseen. Sosiologiselta kannalta ambivalenssi on sosiaalisesti syntynyttä. Sitä voi kuvata esimerkiksi roolien, arvojen, ideologioiden tai velvollisuuksien vastakkaisuudeksi, jotka vetävät meitä eri suuntiin. (Carolan 2010, 312.) Esimerkiksi pukeutumiseen liittyy erityisiä kulttuurisia merkityksiä ja paineita, joiden vaatteet vaikuttaisivat johtavaan ympäristöarvoille vastakkaiseen suuntaan. Työhaastatteluun, juhlatilaisuuteen ja uimarannalle vaaditaan kaikkiin erilaiset asusteet. Toisaalta ihmisiä houkuttaa (liika)kuluttamiseen muodin luomat paineet sekä se, että kulutusvalintojemme oletetaan jopa kertovan jotain meistä henkilöinä. (Ks. esim. Bauman 2003, 254–265.) Voisikin sanoa, että elämme jonkinlaisessa sisältä tai ulkoa iskostetussa kulutuskierroksessa, joka ei ole linjassa hyvien ilmastotekojen vaatimuksen kanssa. Eräs kirjoittaja kaavailikin, että turhien hyödykkeiden myynti tulisi ehkä lailla kieltää. Näin poistuisi samalla sekä mahdollisuus että paine näitä tuotteita ostaa.

Se, asettuuko kuluttajuus päämäärärationaalisen, arvorationaalisen vai peräti affektuaalisen toiminnan piiriin vaihtelee varmasti tilanteen ja kokijan mukaan. Aineistossa kuluttaminen ilmensi kyllä toimijuutta, mutta sikäli jos toiminta oli arvorationaalista, ei sillä vaikuttanut olevan perimmäistä substantiaalista arvoa tai arvokokonaisuutta, johon se tähtäsi. Ennemmin taustalla vaikuttivat sosiaalinen menestymisen tai mielihyvän tavoitteet. Kirjoittajille kuluttaminen olikin ympäristöarvojen kannalta ainoastaan väärin. Siten vastuunottaminen siitä oli vaikeaa, sillä ainoalta vastuulliselta teolta vaikuttaisi kuluttamisen lopettaminen.

Murphy (1994, 35–37) arvioi modernin yhteiskuntajärjestelmän kuluttamisen kulttuureineen syntyneen pitkälti vastakkaisena luontoarvoille. Sen menestys on perustunut käytännössä luonnon hyödynnettävyyden ajatukseen. Markkinat ovat rakentuneet siten, että esimerkiksi ilmaston saastuttamisesta on tullut taloudellisesti järkevää (Murphy 2009, 25). Murphy (1994, 34) lainaa Martin Albrowta (1987) argumentoidessaan rationalisoitumisen voimistuneen sitten Weberin aikojen (ks. myös Ritzer 2004, 42). Samalla tämä on tarkoittanut irrationaalisuuden lisääntymistä. Yhä useammat ihmiset ovat jumissa rationaalisissa järjestelmissä joita he eivät ymmärrä. Samalla nuo järjestelmät tuottavat aina suurempia, hallitsemattomampia ja epätoivottavampia seurauksia. Kuluttajina meidän oletetaan tavoittelevan lyhytnäköistä materiaalista hyvää. Toisaalta

samanaikaisesti tietoisuus ilmastonmuutoksesta ja muista ympäristöongelmista on levinnyt, samoin kuin käsitys tavallisten ihmisten ja elämäntapamme roolista suhteessa niihin. Siten lähtökohdiltaan yhteiskunnallisen ongelma saattaa siirtyä ihmisen sisäiseksi ambivalenssiksi, jolloin se mahdollisesti johtaa itsesyytöksiin. Baumanin (2003, 254–255) mukaan myös erityinen kuluttaja-asette yksityistää asioita niin, ettei niitä pidetä julkisina. Se myös yksilöllistää vastuut niin, ettei niiden katsota olevan sosiaalisia. Samalla siis moraalinen vastuu kulutuksen seurauksista yksityistyy.

Me elämme kuluttaja yhteiskunnassa. Tarjolla on toinen toistaan hienompia vempaimia joiden on tarkoitus tehdä elämästämme helpompaa ja nautittavampaa. Me haluamme elämästämme helpompaa ja nautittavaa ja luulemme näiden asioiden niitä helpottavan. [- -] Tietoa aiheesta on, mutta silti ostamme muovisen jalkojen hieronta laitteen. Laite toimii ja jaksaa kiinnostaa meitä vain rajoitetun ajan, jonka jälkeen se heitetään pois ja se on jätettä. Kuluttajan tietoisuus on herännyt, mutta valintojen muuttaminen onkin ihan toinen juttu. (9)

Weberin termein voisi löyhästi arvioida kyseessä olevan formaalin järjestyksen ja substantiaalistien arvojen ristiriidan: kirjoittajien elämäntapamallit eivät kohdanneet sen kanssa, mikä tuntui oikealta, tai vastaisi perimmäisiä arvoja. Weberin (1980, 134–135; 2009, 64–65) mukaan juuri kapitalistinen elämäntapa on välinpitämätön substantiaalisille lähtökohdille. Toisaalta, on kenties liiallista olettaa, että luontoarvot olisivat yhtä kuin kaikkien ihmisten perimmäiset arvot, monessa kirjoituksessa näin kuitenkin vaikutti olevan. Silti, kokonaista kulttuuririippuvaista elämäntyyliä oli kirjoittajista vaikean, ellei mahdottoman, tuntuista lähteä muuttamaan.

Yhteiskunnan rationalisoituminen ja formaalin korostuminen johtavat myös esimerkiksi hinnan nousemiseen arviointikriteereistä tärkeimmäksi, samoin tuotteiden määrää suositaan ylitse niiden laadun (ks. esim. Ritzer 2009, 79). Lisäksi tehostuminen tekee kulutuksesta aina vain yksinkertaisempaa. Ostoksilla käynti ei enää vaadi kuin Internet-selaimen avaamisen. (vrt. Ritzer 2009, 63–78.) Seuraavassa lainauksessa kirjoittaja korostaa juuri hinnan ja helppouden kriteereitä kuluttamisessa:

Tiedän, että jätän suunnattoman ekologisen jalanjäljen käyttäytymiselläni. Haluanko pienentää sitä? Toki, jos minun ei tarvitse juurikaan panostaa. Jos ekologisesti tuotetun ruoan hinta on kalliimpi kuin ei-ekologisen, valitsen halvemman. [- -] Mistään voimisesta ei ole kyse, vaan silkasta halusta. On helpompi käyttäytyä samalla tavalla kuin aina ennenkin, katsottiin sen nykyään ekologiseksi tai ei. (10)

Ritzer (2004, 23, 27) tunnetaan McDonaldisaation käsitteestään, jota hän käyttää lähes rinnasteisena Weberin rationalisoitumisen ajatukselle. McDonaldisaatio viittaa prosessiin, jossa pikaruokaketjun periaatteet, tehokkuus, kalkyloitavuus, ennustettavuus ja kontrollit, alkavat dominoida yhä useampia yhteiskunnan osa-alueita (em. 1-2, 11–14.). Ritzerin mukaan yhteiskunnan rationalisoituminen tuottaa jatkuvasti lisää irrationaalisuuksia. McDonaldisaation voidaan nähdä johtavan omiksi vastakohdiksi: epätehokkuuteen, ennustamattomuuteen, epälaskennallisuuteen ja kontrollin menettämiseen. (Em. 26, 141–146.) Esimerkiksi vaatteiden halpatuotanto sopii näihin ajatuksiin hyvin: Koska vaatteita saadaan tuotettua tehokkaasti, suuria määriä, suhteellisen tasalaatuisena ja kontrolloidusti, voidaan edelleen kuluttajille tarjota ostopäätöstä helpottamaan halpaa hintaa. Silti nykyään monet tuotannon haittapuolet, työläisten huonoista oloista ja tuotteiden huonosta laadusta aina ilmastolle haitallisiin vaikutuksiin, ovat useimpien tiedossa. Rationaalinen ja tehokas tuotanto siis johtaa vastakohdiksi, irrationaalsiin seurauksiin, mutta näihin ongelmiin reagoiminen päätyykin ketjun viimeisen lenkin eli kuluttajan valinnaksi.

Sitä paitsi, miksi minulla pitäisi olla yhtä huono omatunto kuin esimerkiksi Lähi-idän öljypohatoilla? Tuskin kukaan voi verrata harmitonta shoppailua lapsityövoimaa käyttävillä ketjuilla vesistöjen teollisuusmyrkyillä saastuttamiseen. [- -] Itsekkyuteni voisi siis olla perusteltua, mutta ei se ole. (21)

Tässä kirjoittaja arvioi, ettei selitys suuremmista pahantekijöistä kuitenkaan riittänyt poistamaan yksityistä vastuuta. Edes tekojen välittyneisyys, minkä usein katsotaan lieventävän henkilön kokemaa vastuuntuntoa, ei tuntunut tätä päätelmää horjuttavan. Moraalinen vastuu ja kuluttaminen näyttäytyivät toisilleen vastakkaisina.

Yhteenveto

Kirjoittajilla oli tietoa erilaisista keinoista vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Se, käyttivätkö kirjoittajat näitä keinoja omassa elämässään, oli usein sidoksissa moraalisen vastuun kokemiseen. Silloin kun ilmastonmuutos nähtiin substantiaalisena päämääränä, koettiin kierrättämisen kaltaiset teot henkilökohtaiseksi velvollisuudeksi. Jos asiaa sen sijaan arvioitiin päämäärärationaalisesti, eivät pelkkä tiedostaminen tai keinojen tuntemus välttämättä johtaneet henkilökohtaisiin tekoihin. Päämäärärationaalinen orientaatio ei tuntunut sopivan myöskään välineeksi substantiaaliseen päämäärään pyrittäessä. Tämä johtuu mahdollisesti siitä, ettei yhden ihmisen oman elämän piirissä tapahtuvilla ilmastoteoilla ole suoraa vaikutusta itse torjuttavaan ilmiöön. Siten yksilönäkökulmasta arvopohja vaikutti tekojen ainoalta järkevältä motivoijalta, ja sitä kohti pyrittiin arvorationaalisin keinoin. Toisaalta, kuten aina ilmastonmuutoksen ollessa kyseessä, voidaan kysyä, onko

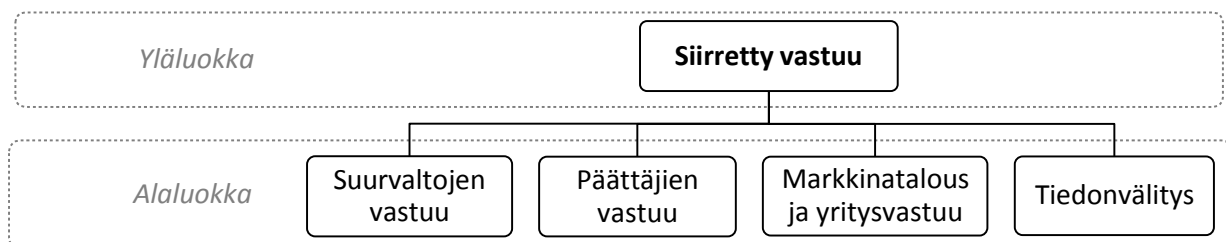
ilmastonmuutosta vastaan taistelu arvokysymys, itsenäilytyksen kysymys tai esimerkiksi uhkan ja pelotteen vuoksi toimimista.

Teksteissä oli havaittavissa ilmastoystävällisten tekojen normatiivisuutta. Joukossa oli myös näkemyksiä, joissa toivottiin ilmastotekojen institutionaalista tai yhteiskunnallista helpottamista. Samalla mahdollisesti arvolähtökohdat voisivatkin lähestyä myös päämäärärationalisuutta, jolloin mukavuuskyt kenties menettäisivät merkitystään ilmastotekojen tekemättömyyden perusteena.

Muista elämäntavoista erillinen keskustelunsa oli kuluttajuus, jonka kirjoittajat kokivat hyvin ambivalentisti. Sitä koskeva vastuu jossain määrin hyväksyttiin omaksi, mutta samalla tämä vastuun yksityistyminen johti ristiriitaiseen tilanteeseen, koska rakennesyistä kuluttamisen täydellinen lopettaminen olisi käytännössä mahdotonta.

6. GLOBAALI SIIRRETTY VASTUU

Nimeämällä yläluokan siirretyksi vastuuksi pyrin valottamaan sitä, millainen vaikutus muiden agenttien vastuulla on yksilön kokemalle vastuulle. Jos kirjoittaja esimerkiksi koki poliittisella johdolla olevan parhaat voimavarat käytössään, saattoi hän katsoa toimintavelvollisuuden kuuluvan ensisijaisesti tälle taholle. Toisaalta taas markkinoiden ja yritysten kaltaiset abstraktit kokonaisuudet ja tahot näyttäytyivät helposti jonkinlaisina ilmastonmuutossyillisinä, eli siten yksilöä enemmän vastuullisina. Oma vastuu ei väistämättä samalla lakannut olemasta, mutta vertailussa sen merkitys pieneni.

Kuvio 4. Siirretyn vastuun luokat.

Kuviossa 4 esitän siirretyn vastuun jaottelun. Tämän yläluokan neljä alaluokkaa ovat: suurvaltojen vastuu, päättäjien vastuu, markkinatalous ja yritysvastuu sekä tiedonvälitys. Samankaltaista vastuunjakoa esiintyi myös edellä mainitussa Eurobarometrissa (2011, 20), jossa kysyttiin, minkä

tahon EU:ssa pitäisi ryhtyä toimiin ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tutkimuksessa suomalaisista 40 prosenttia⁷ antoi vastuuta kansallisille hallituksille, 33 prosenttia Euroopan Unionille sekä 46 prosenttia bisnekselle ja teollisuudelle. Omavastuun osuus oli muiden eurooppalaisten näkemyksiin nähden verrattain korkea, 39 prosenttia (korkeampaan lukuun ylsi vain Ruotsi 45 prosentilla). Esimerkiksi vastaajien oma ja Suomen poliittisten päättäjien vastuu näyttäytyivät siis lähes yhtä suurina.

Vastuunsiirto saattoi tarkoittaa vastuun artikuloimista toiselle taholle silloinkin kuin sen voisi katsoa kuuluvaksi itselle. Jokainen ihminen on esimerkiksi osa ilmastonmuutoksen tuottamista kuluttajuuden näkökulmasta, mutta jos henkilö koki markkinatalouden määrittävän tällaisen elämäntavan puolestaan, oli vastuun kysymys loogista mieltää talousjärjestelmästä lähtöisin olevaksi ongelmaksi. Kirjoittajat siirsivätkin vastuun, tai osavastuun, elämäntavan ongelmallisuudesta esimerkiksi instituutioille ja sitä ylläpitäville rakenteille. Kyse ei kuitenkaan ollut oman vastuun katoamisesta, vaan vastuun jakamisesta. Samalla tämä vastuun jakaminen oli mahdollisesti eräänlaista neuvottelua tai pohdintaa itsen, minun aineistonkerääjänä tai vaikkapa tunnetun tiedon kanssa.

Myös ilmastonmuutoksen globaalius tuotiin kyseisen luokkaan sijoittamissani kirjoituksissa vahvasti esiin. Tähän lienee vaikuttanut ilmastonmuutoksen luonne globaalina ongelmana: eli, että ilmastonmuutosta tuotetaan globaalisti, sen vaikutukset tullaan tuntemaan globaalisti, siitä myös tehdään globaalisti järjestäytynyttä politiikkaa ja tutkimusta. Lisäksi kirjoittajia ohjasi tämän huomioimiseen, myös antamani otsikointi ”Minä, maailma ja ilmastonmuutos”. Vastuullisina tahoina pidettiin valtioita ja päättäjiä eri puolilta maapalloa, sekä sellaisia maailmanlaajuisia ilmiöitä kuin markkinataloutta ja liiketoimintaa.

Kolmessa seuraavassa alaluvussa tarkastelen kirjoittajien näkemyksiä suurvaltojen, päättäjien ja yritysten vastuusta, sekä sitä neuvottelua, jota näiden tahojen ja oman vastuun välillä käytiin. Näitä lukuja kuvaa enimmäkseen kirjoittajien uskonpuute siihen, että vastuulliset tahot tekisivät voitavansa. Kaikkien näiden aloitekyvyttömyydestä, konkreettisten toimien puutteesta, ajattelemattomuudesta ja itsekkyydestä löytyi mainintoja. Toisaalta nuoret mainitsivat myös, että näissä tahoissa *olisi* suurin toivo ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Ne esiintyvät siis

⁷ Tutkimukseen vastanneiden oli mahdollista valita useampi vaihtoehto.

samanaikaisesti sekä suurimpana uhkana että hukattuna mahdollisuutena. Päättävällän lisäksi siirrettyssä vastuussa oli kyse esikuvista. Jos päävastuullisina pidetyt esikuvat eivät toimi oikein, tuntui se samalla vähentävän kirjoittajien omaa vastuuta. Samalla se teki näkyväksi omien voimavarojen puutteen ja aiheutti voimattomuuden tunnetta. Siirretyn vastuun luokkaan sisällytetyt ajatukset olivatkin monessa tapauksessa yhteydessä myös katoavan vastuun ajatuksiin (ks. luku 7).

Toimijuudesta ja vastuusta kirjoittanut Barry Barnes (2000, 92–97) esittää, että yhteiskunnassamme on tyypillistä juuri vastuunsiirto instituutioille. Siten yksilöllä olisikin itse asiassa nykypäivänä huomattavan vähän vastuuta. Yksilön kannalta ilmastonmuutoksen ongelma näyttäytyisikin juuri instituutioiden epäluotettavuutena, ei niinkään oman vastuullisuuden pohdintana. Lähtökohdaltaan vastakkaisen näkemyksen aiheesta esittää Beck (ks. esim. 1995, 20–22, 27–29; 1996, 98; 2001, 9), jonka mukaan elämme organisoidun vastuuvapauden järjestelmässä, jossa yhteiskunnallinen vastuu katoaa tai sysätään takaisin yksilölle. Tästä ilmastonmuutoksen kohdalla seuraa melko luonnollisesti ambivalenssia ilmiön ollessa suhteessa yksilön voimavaroihin aivan eri kokoluokassa. Sekä Barnesin että Beckin päätelmät näyttäisivät siis johtavan ilmastonmuutoskysymyksessä samaan suuntaan: epäluottamukseen ja hämmennykseen. Toisaalta yksilöt eivät voi vastata ilmastonmuutoksesta, toisaalta instituutiot eivät näytä siihen kykenevän.

Erona luvun 6 ensimmäisissä alaluvuissa käsiteltäviin suurvaltoihin ja poliittisiin päättäjiin, vaikutti alaluvussa 6.3 eriteltävä markkinatalous kirjoittajille hankalammin hahmotettavalta ”viholliselta”. Sen toisinaan moraalittomalta vaikuttavaa toimintalogiikkaa oli helppo kritisoida, mutta samalla talouden kaltainen asia ei helposti henkilöitynyt tahoksi, jota syyllistää tai jolle siirtää vastuuta. Yksittäisiä yrityksiä voitiin osoittaa sormella, mutta ongelmia tuotti jonkinlainen abstrakti ”rahan valta”.

Luvussa 6.4 tarkastelun kohteena on tiedonvälitys, josta ovat vastuussa media, oppilaitokset sekä välillisesti erilaiset asiantuntijatahot. Toisin kuin esimerkiksi päättäjien toiminta, on tiedonvälitys enemmänkin välillistä, kuin suoraan ilmastonmuutokseen vaikuttavaa toimintaa. Tietoisuuden lisääminen ja totuuden kertominen näyttäytyivät kuitenkin myös poliittisena vaikuttamisena ja tiedotuksen velvollisuutena. Lisäksi tiedonvälityksen ja oman vastuullisuuden väliltä löytyi yhteyksiä, joita olen tuonut esiin jo luvussa viisi. Esimerkiksi liialliseksi koettu tiedon syöttäminen oli vaarassa vieraannuttaa ilmiöstä ja sen merkitykselliseksi kokemisesta. Toisaalta taas kaikkea toiminnallista vastuuta edeltää riittävä tiedon saanti, sillä ilmastonmuutos on tyypiesimerkki ilmiöstä, jonka luonnontieteellisistä perusteista vain erilaisilla professioilla on tietoa (vrt. Weber 2009, 40).

6.1 Saamattomat suurvallat

Kirjoittajien näkemys suurvaltojen vastuunotosta ei ollut imarteleva. Tyytymättömyyttä herätti ristiriita, jonka katsottiin vallitsevan näille tahoille mielletyn vastuun ja tekojen välillä. Suurvallat nähtiin ilmastonmuutoksen tärkeimpinä aiheuttajina, mutta samanaikaisesti tahoina, jotka joko eivät halua vaikuttaa asiaan, eivät ota koko ilmiötä tosissaan, eivät ymmärrä sen vakavuutta tai eivät ole kykeneviä esimerkiksi hyväksymään taloudellisia tappioita, joita ilmastonmuutoksen hillitseminen tuottaisi.

Suurvaltojen luokassa esiintyy sellaisia valtioita kuin Yhdysvallat ja Kiina, mutta myös Venäjän ja Intian osuus tuotiin esiin. Osa nimittää näitä juuri termillä ”suurvalta”, mutta joukossa oli lisäksi kirjoituksia, joissa kyseisistä valtioista puhuttiin vain esimerkiksi teollisina tai taloudellisina mahteina. Mainitut valtiot ovat maailman suurimpia kasvihuonekaasupäästöjen tuottajia (World Resources Institute 2013). Päästömittauksissa listan kolmatta sijaa pitää Euroopan unioni. On kiinnostavaa, ettei EU:n roolia kuitenkaan mainita teksteissä. Tämä saattaisi selittyä esimerkiksi sillä, etteivät kirjoittajat kokeneet sitä samanlaisena yhtenäisenä entiteettinä kuin edellä mainittuja valtioita. Eurooppalaisia ei esimerkiksi kuvailla kansakuntana, jolla on yhteisiä piirteitä, tai Euroopasta ei puhuta yksikkönä, joka saastuttaa. Toisaalta on mahdollista, että suurvaltojen esiintyessä esimerkiksi vastavoimana ja vertailukohtana omille mahdollisuuksille vaikuttaa, on ne helpompi ymmärtää tahoina, joihin ei itse maantieteellisesti kuulu. Voidaan myös ajatella, että lähellä olevia ongelmia on yksinkertaisesti vaikeampaa hahmottaa.

Monissa kirjoituksissa suurvaltoja personoitiin, eli niille annettiin erilaisia yksilöille kuuluvia piirteitä. Niillä mainittiin olevan haluja ja niiden koettiin tekevän tekoja. Tällaisina toimijoina suurvalloilla saatettiin viitata koko valtioon, johon kuuluvat esimerkiksi poliittinen johto, talouselämä sekä valtion kansalaiset. Välillä vain yhden valtiollisen osa-alueen rooli painottui. Esimerkiksi valtion tekemistä päätöksistä puhuttaessa on luonnollista olettaa, että puhutaan poliittisesta johdosta. Toisaalta saatettiin syyttää yhtä kansakuntaa, kuten ”autoiluun rakastuneita” Yhdysvaltoja.

Suurvallat vaikuttivat kirjoittajista toisaalta haluttomilta muutokseen, toisaalta huomioitiin myös rakenteellinen kyvyttömyys siihen. Silloin kuin kirjoittajien arvioivat suurvaltojen toimintaan ikään kuin nämä olisivat päämäärärationaalisia toimijoita, arveltiin taloudellisten intressien olevan niin vahvasti etusijalla, ettei ilmastonmuutoksen torjuntaan sen vuoksi ryhdytä. Siellä missä suurvallat esiintyivät juuri taloudellisena mahtina, näyttäytyi ilmastonmuutoksen hillintä substantiaalisena

päämääränä, jota moderni talousjärjestelmä formaaleine voitontavoitteineen ei pysty tavoittelemaan. Weberiläiseen tapaan nämä näyttäytyivätkin toisilleen vastakkaisina ja yhteen sovittamattomina rationaalisuuden muotoina.

Suurimpia ongelmia ilmastonmuutoksen pysäyttämässä ovat suurien valtioiden päästöjen vähentäminen, sillä päästöjen suuri vähentäminen mitä luultavimmin vaikuttaisi suoraan talouteen, mistä tulisi uusia ongelmia. (17)

Oman ja suurvaltojen vastuun välillä käytiin neuvottelua ja vertailua. Kun näiden voimavarat asetettiin rinnakkain omien kanssa, vaikuttivat omat vaikutusmahdollisuudet pieniltä. Yhden ihmisen rooli kapenee jättimäisten ja kumuloituvien vaikutusten rinnalla. Suurvaltojen tekemättömyys tuotti turhautumista. Verrattuna näiden asemaan yksilöllä vaikutti olevan huomattavasti vähemmän toimijuutta, eli vapautta, valtaa ja voimavaroja vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Myös ilmiön globaaliksi mieltäminen sai ongelman karkaamaan omasta välittömästä vaikutuspiiristä, jolloin ihmiset ”tuolla jossain” tuntuivat tekevän omat hyvät yritykset tyhjiksi. Vaikka suurvallat eivät suoraan kavennakaan kirjoittajien toimijuutta, saavat ne yksilön toimet vaikuttamaan pieniltä. Esimerkiksi teollisuuden päästöjen muodossa suurvaltojen teot mitätöivät yksilön tekoja. Pessimistisimpiä arvioita, eli niitä joissa suurvaltojen rooli tuntui tekevän tyhjäksi kaikki omat teot, väritti jossain määrin affektuaalinen suhtautuminen ja tunnesanaston käyttö.

Ennemmin Kiinan ja muiden teollisuusmaiden päätökset ovat olennaisempia ilmastonmuutoksen ehkäisemisessä, eikä ilman niiden suostumusta saada mitään positiivista aikaan. Siihen saakka, kun sielä tuprutellaan miljoonia kiloja skeidaa vuodessa ilmakehään, en muuta omia kulutustapoja mihinkään suuntaan. (19)

Tässä esimerkissä suurvaltojen rooli ei muuta sitä tosiasiaa, että yksilölle tarjoutuu valintoja omissa kulutusvalinnoissa, mutta niiden tekeminen ei vaikuta joko relevantilta tai reilulta. Jos taho, jolla on huomattavasti enemmän vastuuta ja vaikutusmahdollisuuksia, on välinpitämätön, ei yksilöltä voi odottaa enempää. Siten kirjoittajan reaktio ”miksi tekisin mitään” ei selity mahdollisesti niinkään vastuuntunnon katoamisena, vaan affektuaalisen uhmakkaana reaktiona ”vastustajan” musertavuuteen. Siten oma valinnanvapaus tai toimijuus ei lakkaa olemasta, mutta ei tunnu enää murehtimisen arvoiselta. Omien tekojen moraalisuus tai moraalittomuus ei vaikuta merkitykselliseltä tällaisissa oloissa.

Suurvaltojen roolin merkittävyys ei kuitenkaan johtanut yksilön moraalisen vastuun ja vaikutuksen katoamiseen, jos vertailua ei käyty näiden osapuolien voimien suhteesta. Kun omaa roolia ei edes

koetettu pistää rinnakkain suurvaltojen konkreettisten vaikutusmahdollisuuksien kanssa, kirjoittajat saattoivatkin järkeillä yksilöllä olevan merkitystä. Tällöin todettiin, että vaikka suurvaltojen vastuuton toiminta aiheuttaakin suurempaa tuhoa kuin yksilö koko elämänsä aikana, ei tämä poista yksilön vastuuta. Näyttäisikin siltä, että silloin kuin asiaa käsiteltiin tunnepitoisemmin, herätti suurvaltojen kohtuuttomuus ahdistusta ja ärtymystä, mutta lopulta arvo- tai päämäärärationaaliseen järkeilyyn pohjaten, oma vaikutusmahdollisuus ja toimijuus kuitenkin säilyivät ennallaan. Seuraavassa esimerkissä kirjoittaja (1) käyttää kahta erilaista vertailua eri kohdissa kirjoitustaan.

...tunne siitä, että yhden ihmisen teot eivät vaikuta ilmastonmuutokseen. Mitä sitten, jos asetankin kodin sisälämpötilan paria astetta alemmaksi, Yhdysvaltojen jättiläistehtaat mitätöivät tekoni joka ainoa sekunti satakertaisesti. [- -] Vaikka uskonkin, että monet suurvallat Yhdysvaltojen tavoin tuottavat enemmän kasvihuonepäästöjä kiihdyttäen ilmastonmuutosta, kuin kukaan ihminen pienen elämänsä aikana, olen varma, että yksilöllä on väliä. Jokainen yksilö on tärkeä osa kokonaisuutta.
(1)

Mielestäni suurin vastuu on Kiinan ja Usan tapaisilla suurilla teollisuusvaltioilla ja niiden päästöjen rajoittamiselle. [- -] mutta myös tavalliset ihmiset voivat omilla valinnoillaan vaikuttaa.
(27)

6.2 Politikointi ja konkreettisen muutoksen kaipuu

Päättäjien vastuun alaluokkaan olen sijoittanut joukon erilaisia mainintoja esimerkiksi maailmanpäättäjistä, isommista tahoista, poliitikoista, yhteiskunnasta, valtioiden päämiehistä, teollisuusvaltioista ja poliittisista päätöksistä. Luokan nimi, päättäjien vastuu, korostaa sitä valta-asetelmaa, jonka kirjoittajat kuvailivat suhteessa näihin tahoihin: päättäjillä on voimavarat ja päätösvalta ratkaisevien ilmastotekojen suhteen. Usein asetelma tuotiin ilmi negatiivisessa mielessä, päättäjien ponnettomuutena tarttua ilmastotekoihin.

Kirjoituksissa esiintyneet päättäjät olivat sekä kansallisia että kansainvälisiä valtaapitäviä. Ilmiönä tuntuu luonnolliselta, että vastuuta demokratiassa annetaan niille, joille valtaa on luovutettu. Teksteissä ei kuitenkaan nimetty yhtään konkreettista henkilöä, ministeriötä, kansainvälistä yhteistyöjärjestöä, virastoa tai edes virkaa. Tämä voi toisaalta johtua siitä, etteivät ilmastopoliittinen päätöksenteko ole kirjoittajille kovin tuttua, toisaalta mahdollisesti siitä, että vastuu nähtiin hajautuneena eri päättävillä tahoille.

Luokkaa yhdisti muutoksen toive. Se, että muutosta pidettiin ilmastonmuutoksen oloissa välttämättömänä tarkoittaa samalla, ettei saastuttavalle elämäntavalle tai yhteiskuntajärjestykselle nähty mahdollisuutta säilyä ennallaan. Poliittisilla päätöksillä ja sopimuksilla toivottiin olevan erityisesti konkreettisia vaikutuksia, vastineita käytännön toiminnaissa. Tämä korostui negatiivisissa kommentteissa, joissa todettiin juuri käytännön toteutuksen uupuvan ilmastopolitiikasta.

Kokouksista ja sopimuksista huolimatta ilmastonmuutoksen jälkipyykissä on epäonnistuttu. Nyky-yhteiskunnassa vaadittaisiin suoranainen kulttuurinmuutos, jotta jotain merkittävää saataisiin aikaan. Mietinkin usein millä perusteella sopimuksia kirjoitetaan ja löytyykö niille vastinetta tosielämästä. (18)

Toisaalta tavoitteiden toteutumista vaikeutti poliitikkojen ja ”tavallisen kansan” välinen etäisyys.

Pelkät uutisissa tilaa saaneet ilmastokonferenssit eivät saa mitään aikaan, koska ne ovat niin kaukana tavallista kansaa. (13)

Päättäjien toimintaan suhtauduttiin jonkinlaisella ehdottomuudella. He voivat tehdä joko oikeita tai vääriä päätöksiä, onnistua tai epäonnistua ilmastonmuutoksen käsittelyssä. Arvorationaaliselta kannalta vaihtoehdot näyttäytyivät siis kirjoittajille selvinä. Mielenkiintoista onkin, miten he selittivät sen, ettei näin mustavalkoinen asetelma näyttäydy päättäjien toiminnassa yhtä suoraviivaisena. Selitykset vaihtelivat aina poliitikkojen välinpitämättömyydestä avoimeksi jäävään ihmettelyyn. Lisäksi, samoin kuin suurvaltojen vastuun yhteydessä, yksi selitys löydettiin taloudellisten menetysten pelosta ja valtioiden kilpailun kulttuurista. Eli samalla siis päämäärärationaalisten tavoitteiden vaikeasta yhdistettävyydestä ilmastotavoitteisiin.

Kyse on siitä [- -] riittääkö poliitikoilla kantti lopettaa niiden [fossiilisten polttoaineiden] käyttö. Vastakkain ovat lyhytnäköinen taloudellisen edun tavoittelu ja saavutetuista eduista kiinni pitäminen ja toisaalta koko ihmiskunnan ja maapallon tulevaisuus. (27)

Tässä voidaan ajatella, ettei laskettavissa oleva taloudellinen voitto suhteudu suurempaan substantiaaliseen arvoon eli ihmiskunnan ja maapallon turvattuun tulevaisuuteen. Samalla tilanteessa on nähtävissä formaalin sisäisenä irrationaalisuus, jossa taloudellisen hyödyn ensisijaisuus ja vaikutusten rajallinen laskelmointi edistävät pitkällä tähtäimellä omaa tuhoaan. Siten, vaikka kirjoittajat saattoivat moittia poliitikkoja esimerkiksi ilmastonmuutoksen tuottamien vaarojen vähättelystä, nähtiin taustalla myös lainauksessa mainitun kaltaisia rakenteita, jotka kaventavat päättäjien päätäntävaltaa. Samalla se, mitä nuoret nimittivät näiden tahojen

välinpitämättömyydeksi tai rohkeudenpuutteeksi, voi osin selittyä järjestyksen sisään rakennetulla kyvyttömyydellä ottaa huomioon arvopohjaisia toimenpiteitä.

Bickerstaff ym. (2008, 1322) ovat omassa fokusryhmätutkimuksessaan todenneet ilmastonmuutoksen olevan ilmiö, jota pidettiin erityisesti valtiollisten laitosten vastuuna. Heidän johtopäätöksensä oli, että ihmiset toivovat, että instituutiot näyttäisivät positiivista esimerkkiä tällaisissa asioissa (em. 1326–1327). Myös omassa aineistossani mainittiin esimerkin antamisesta ja siitä, että yhteiskunnan on tultava vastaan tekemällä ympäristöystävälliset teot kansalaisille helpommiksi. Toisaalta positiivisten, konkreettisten esimerkkien puuttuminen aiheutti turhautuneita kommentteja, joissa affektuaalisessa hengessä poliitikoista annettiin sellaisia arvioita kuin ”ei heitä oikeasti kiinnosta” tai ”eivät ota asiaa tosissaan”. Huonoa esimerkkiä ei kuitenkaan yleensä rinnastettu omien vaikutusmahdollisuuksien kanssa. Siten voidaan arvioida, että toisin kuin kyseisen artikkelin aineistossa, omassani poliittisen johdon rooli ei kytkeytynyt kokemukseen oman toimijuuden heikkoudesta (ks. Bickerstaff ym. 2008, 1322).

Mikä sitten selittäisi pettymyksen poliitikkoihin? Yksi kirjoituksissa suoraan esille tuotu selitys oli, että poliitikot eivät jaa kansalaisten yleistä substantiaalista arvomaailmaa, eivätkä näin ollen tee tarvittavia poliittisia päätöksiä. Samanlaista vastuunpakoilua epäilivät myös Bickerstaffin ym. (2008, 1323–1324) haastateltavat. Toinen kirjoittajien esiintuoma syy oli erilaisten sopimusten abstraktisuus, jotka eivät näy konkreettisina toimina ihmisten elämässä tai yhteiskunnassa. Toisaalta pettymys ja epäluottamus saattoivat kummuta suuremmasta artikuloimatta jäävästä kontekstista, siitä että ilmastonmuutos on ilmiönä kyseenalaistanut yhteiskuntamallimme ja elämäntapamme. Eli myös poliittinen johtomme on tullut ”yllätetyksi” ja osoittanut samalla voimattomuutensa tämän yhteiskuntakehityksen sivutuotteen vuoksi, eikä voi siten nauttia luottamustamme. Sakankaltaisia ajatuksia esittää Beck (1999, 139), jonka mukaan riskiyhteiskunta on karannut kansallisvaltioiden riskinhallintajärjestelmien ulottumattomiin. Kirjoittajien näkemykset muistuttivat myös Weberin (1980, 134–135) ajatuksia yhteiskunnan muutoskyvyttömyydestä ja modernin länsimaisen yhteiskunnan itsetuhosta.

Ilmastokokoukset olivat kirjoittajille yksi päättäjien vastuullisuuden punnitsemispaikka. Kokoukset kuitenkin tuntuivat näyttäytyvän suorastaan vitsinä ja poliittisena pelinä. Tällaiset arviot mahdollisesti pohjasivat esimerkiksi Kööpenhaminan kaltaisten ilmastokokousten laihoihin tuloksiin, ja siihen, että kokouksia uutisoidaan pettymyksiksi. Ajallisesti Kööpenhaminan kokous ajoittui aineiston keräämishetkeä edeltäneeseen talveen ja siitä uutisoitiin tuolloin runsaasti.

Siksi onkin mukavaa pitää ilmastokokouksia ja lennätellä sinne joukon poliitikkoja puhumaan tyhjää ja olemaan päättämättä yhtään mistään mitään. (6)

6.3 Markkinatalouden ja arvojen ristiriita

Markkinatalouden ja yritys vastuun alaluokkaan sijoittuvissa kirjoituksissa vastakkain asettuivat teollisuuden ja markkinatalouden taloudelliseen voittoon tähtäävä toiminta ja ilmastonmuutoksen hillitseminen. Nämä intressit nähtiin toisilleen pitkälti vastakkaisina, joskin toisinaan myös positiivista kehitystä ja mahdollisuuksia talouden saralla nähtiin. Talouden mahdollisuus ympäristöystävällisyyteen kytkeytyi kirjoituksissa kuitenkin edelleen voitontavoitteluun, ympäristöystävällisyyden tuotteistamiseen ja esimerkiksi edullisten energiamuotojen kehittämiseen.

Moni kirjoittajista esitti näkemyksen siitä, että raha ohjaa maailman tapahtumia. Esimerkiksi päästöjen vähentämiselle nähtiin suurimpana esteenä taloudellisten menetysten pelko. Pahimmillaan talousjärjestelmä suorastaan määritteli, mitä ilmastonmuutokselle on tehtävissä.

Suurimpia ongelmia ilmastonmuutoksen pysäyttämisessä ovat suurien valtioiden päästöjen vähentäminen, sillä päästöjen suuri vähentäminen mitä luultavammin vaikuttaisi suoraan talouteen, mistä tulisi uusia ongelmia. (17)

Voidaan sanoa, että näissä kirjoituksissa nähtiin talouden rakenteellisesti estävän ilmastotoimia. Talous vaikutti formaalin taipumattomalta uudelleenmäärittelyyn, perustuessaan lähtökohdiltaan vain taloudellisen hyödyn maksimoitiin. Sen voi myös nähdä Weberin merkityksessä omana sfäärinä, joka on kyvytön huomioimaan piirinsä ulkopuolisia näkökulmia (Gronow 1988, 320; Aro & Jokivuori 2010, 146; Weber 1989, 138–139). Vaikka siis voitontavoitteluun tähtäävä toiminta olisi saastuttavaa ja siten ilmastonmuutosta edistävää, ei se samalla talouden sfääristä katsottuna ole välttämättä vastuussa tästä intressiensä ulkoisesta toiminnasta. Myös kilpailu liittyy olennaisesti rahan valta-asemaan, kirjoittajat esimerkiksi arvelivat päättäjissä herättävän pelkoa alakynteen jääminen valtiona ja kansantaloutena.

Taloudellisen edun tavoittelun nähtiin esimerkiksi teollisuudessa keskittyvän lyhytnäköisiin päämääriin. Lähitulevaisuuteen kiinnittyvien taloudellisen menestyksen tavoitteiden katsottiin aiheuttavan ongelmia pidemmän aikavälin ilmastotavoitteiden kannalta. Lisäksi globalistumisen myötä tuotanto ja sen tuottamat haitat edelleen kasvavat (ks. esim. Ritzer 2009, 164–165; Bello 2008). Esimerkiksi halpatuotanto ulkomailla nähtiin vain ongelman, eli vastuun (ja saasteiden),

siirtona maantieteellisesti itsestä kauemmaksi. Tällaisesta voitontavoittelusta seurasi myös ilmeinen substantiaaalinen arvoriistiriita. Nuorten synkissä arvioissa yritysten motiiveista, raha nousi itseisarvoiseen asemaan. Esimerkiksi Weberin (1978, 86, 138–139) merkityksessä tämä olisi mahdottomuus, rahatalous edusti hänelle puhdasta formaaliutta. Kirjoittajien näkemyksissä raha karrikoidusti syrjäytti perimmäiset arvot.

Erityisesti ne yritykset, jotka säästävät kustannuksissa muuttamalla maihin, joissa päästömahdollisuudet ovat suuremmat, tulisi miettiä, onko säästö todella niin valtava. Sitä paitsi, kun heidän hintansa nousevat, myös kuluttajat kuluttavat vähemmän. Ketjureaktiona tämä olisi vihreää, mutta tänä päivänä puhuttaessa vihreästä, monelle mieleen tulee ensimmäisenä kahiseva raha. (10)

Myös tiede ja teknologia linkittyivät markkinatalouden ilmastovaikutuksiin. Uusia ympäristöystävällisempiä tuotteita ja energiamuotoja kehitetään etsittäessä ratkaisuja liiketaloudellisten intressien ja ilmastointressien yhdistämiseen. Kirjoittajat eivät kuitenkaan suhtautuneet näihin mahdollisuuksiin aina optimistisesti, yrityksiä epäiltiin viherpesusta sekä tutkimustulosten valikoivasta käytöstä. Näin heidän mukaansa maailmassa, jossa ”taika on kadonnut” (ks. Weber 2009, 40–41) voitiin valita selitys, johon uskotaan.

Uusien energialähteiden tekemiseen ja kehittämiseen ei panosteta tarpeeksi johtuen juuri maailmaa pyörittävästä rahasta. [- -] Erityisesti USA:sta löytyy myös tutkijoita, joiden mielestä ihmisellä ei ole vaikutusta meneillään olevaan ilmastomuutokseen, ja monet yritykset perustavatkin näiden tutkijoiden mielipiteelle ratkaisunsa olla muuttamatta omia toimintatapojaan vihreämmiksi. (4)

Selvässä vähemmistössä olivat puhtaan kehitysoptimistiset ajatukset, joissa taloudellisen vaurastumisen nähtiin tuottavan ratkaisu ilmasto-ongelmiin.

Kehittyvä yhteiskunta tarvitsee saastuttavia teollisuusmaita joidenka seurauksena teknologia ja tiede kehittyvät ja ihmiskunta vaurastuu. Niiden avulla saadaan ennen pitkää korjauskeinoja maapallomme ilmakehälle ja muutenkin sen ilmastolle. (19)

Toisaalta taloudellisen toiminnan nähtiin olevan vahvasti sidoksissa kuluttajuuteen, josta vastuu lankeaa selvemmin yksilön osaksi. Kuluttajien roolin, tai syyllisyyden, katsottiin vaihtelevan aina ongelman alkulähteestä vain vähäiseen vaikutukseen. Useimmiten kuluttajien katsottiin kuitenkin olevan jossain määrin markkinatalouden armoilla ja ohjailtavissa (vrt. Urry 2013, 10), mikä siis samalla tulkintani mukaan vähentää kirjoittajien toimijuutta. Lisäksi, koska olemme kaikki lähes väistämättä kuluttajia, tapahtuvat päämäärä- ja arvorationaalisetkin valinnat jossain määrin

valmiiksi määritellyissä kulutuskulttuurin puitteissa. Ritzer on kehittänyt ”globalisaatio”-termin, joka viittaa valtioiden ja yritysten imperialistisiin, kaupallisiin pyrkimyksiin. Se johtaa maailmaa tasapäistävään, yhdenmukaistavaan suuntaan ja siten toisaalta edelleen kaventaa kulutusvalintojen mahdollisuuksia. (Ritzer 2009, 167–168, 184; vrt. Weber 1989, 43.)

Kirjoittajien näkemyksissä talouden toimintalogiikka siis näyttäytyi vastakkaisena ilmastotavoitteille. Silloin kun ilmastotoimet nähtiin talouden piirissä mahdollisiksi, tapahtuivat nämä markkinatalouden omalla logiikalla, esimerkiksi tekemällä uusiutuvasta energiasta taloudellisesti ”houkutteleva vaihtoehto” fossiilisille polttoaineille. Siten talouden voi katsoa näyttäytyneen kirjoittajille jonkinlaisena väistämättömänä entiteettinä tai weberiläisenä rautahäkinä, joka ohjaa paitsi yksilöiden myös instituutioiden toimintaa (Weber 1980, 134). Näiden käsitysten kanssa yhteen sopii myös Weber näkemys, jonka mukaan kapitalismin kehitys on karannut ihmisten kontrollista eläen omalakista ihmisten tahdosta tai arvoista riippumatonta elämäänsä (ks. esim. Weber 1980, 134; Weber 1989, 121).

6.4 Tiedonvälityksen rooli

Tiedonvälitys oli yksi aineistossa eniten esiintyneistä teemoista. Luokan nimellä viitataan toisaalta tiedotusvälineiden toimintaan, mutta myös asiantuntijatietoon ja oppilaitosten jakamaan tietoon. Keskusteluun näiden roolista on todennäköisesti motivoinut yksi aineistonkirjoittamistilanteessa suullisesti esittämistäni apukysymyksiä: ”Miten koet yleisen puheen ja keskustelun aiheesta ilmastonmuutos?”. Toisaalta aiheen yleisyys selittyy muillakin tavoin: Lukuun ottamatta muiden kanssa vuorovaikutuksessa opittua, ovat erilaiset mediat pääasiallinen tapa saada tietoa ilmastonmuutoksesta. Kirjoituksissa tiedonvälitys kietoutui siirretyn vastuun teemaan. Esimerkiksi koettu tiedon oikeellisuus tai runsaus saattoivat vaikuttaa siihen, miten ilmastonmuutoksen vakavuus tai oma vastuu koettiin. Sen erottaa oman vastuun piiristä lisäksi se, ettei omasta aktiivisesta tiedonetsinnästä niinkään kirjoitettu, vaan tiedon ilmaistiin tulevan jostain ulkoa päin.

Osalle kirjoittajista tiedotuksen rooli näyttäytyi positiivisena ja tärkeänä ihmisten tietoisuuden lisäämisessä. Toisaalta luokan arviot sisälsivät myös kriittisiä sävyjä esimerkiksi tiedon liiallisen tuputtamisen suhteen. Lisäksi saatujen tietojen koettiin usein olevan vajavaisia ja perusteiltaan epävarmoja.

Kirjoituksia yhdisti näkemys ilmastonmuutosjulkisuuden runsaudesta. Samalla kirjoittajat tiedostivat aiheen julkisuuden lisääntyneen. Mahdollisesti vastauksena apukysymykseeni ”Onko

tässä jotain erityistä nuoren näkökulmasta?”, osa jopa kuvaili oman sukupolvensa eläneen koko elämänsä ilmastonmuutoskeskustelun ympäröimänä. Näissä arvioissa tiedon ilmastonmuutoksesta, ilmastoystävällisen asenteen ja ympäristöystävällisten elämäntapojen katsottiin iskostuneen omaan elämään lapsuudesta lähtien.

Runsas julkisuus näyttäytyi osalle kirjoittajista positiivisena asiana. Tällaisten näkemysten mukaan tiedonvälitys auttaa ihmisiä tulemaan tietoisemmiksi oman toimintansa vaikutuksista sekä mahdollisesti jopa muuttamaan elämäntapojaan tämän seurauksena. Näin tiedolla oli siis mahdollisuus auttaa ihmisiä ottamaan vastuuta omasta elämästään.

Mielestäni ihmisiä pitäisi informoida paremmin ja kertoa heille todellinen tilanne, että he ymmärtäisivät asian vakavuuden, ja tekisivät jotain sen eteen. (14)

Olen tyytyväinen, että media on niin paljon informoinut ihmisiä ilmastonmuutoksesta, vaikka joidenkin mielestä media pelottelee ihmisiä. Mielestäni tämän avulla ihmiset saadaan heräämään ja huomaamaan, kuten itseni kohdalla, kuinka paljon rasiimme maapalloa teoillamme. (2)

Toisaalta osaa kirjoittajista huoletti, ettei pelkällä tiedonvälityksellä välttämättä ole konkreettisia vaikutuksia. Kuten jo edellisessä luvussa toin esiin, tiedostamisen siirtymistä moraaliseksi toiminnaksi ei nähty itsestäänselvytenä. Jos esimerkiksi henkilön arvomaailma pysyy muuttumattomana, ei tiedonsaanti sinällään implikoinut toiminnallisen vastuun ottamista. Lisäksi, kuten seuraavassa aineistositaatissa esitetään, ulkoa päin ohjailtu muutos saattoi tuntua pakotetulta.

Olen silti tyytyväinen, että ilmastonmuutos on otettu puheeksi. Ilman sitä ihmiset eivät ehkä vieläkään olisi selvillä siitä, kuinka turmiollista heidän käyttäytymisensä onkaan. Ihmisiin ei kuitenkaan näytä tehoavan liiallinen tiedon tuputtaminen ja neuvot siitä, miten elämää tulisi elää. Tunne siitä, että itse hallitsee itseään ja itse päättää tekemisistään vie lopulta voiton. [- -] Mutta haluavatko ihmiset todella vaivata päätänsä kun pelkällä tietämisellä ei saada tuloksia aikaan? (18)

Tiedon ja toiminnan ongelman lisäksi edellisessä lainauksessa tulee esiin useissa kirjoituksissa toistunut liiallisen julkisuuden ongelma. Julkisuuden runsaus saattoi ärsyttää ja vaikuttaa tiedon pakkosyötöltä. Toisinaan kirjoittajat mainitsivat myös julkisuuden arkipäiväistävän ilmiötä liiaksi. Ilmastonmuutoksen muuttuminen ”kliseeksi” oli vaarassa banalisoida sen merkityksen ja vieraannuttaa kirjoittajat aiheesta.

Ilmastonmuutos on 2000-luvun vakavimpia uhkia koko ihmiskunnalle ja maapallolle. Se on totisesti tullut selväksi viime vuosien aikana median välityksellä. Ei taida löytyä viikkoa, jolloin uutisissa ei aiheesta olisi puhetta. Mielestäni asiasta puhutaan jopa liikaa. Siitä on tullut niin jokapäiväinen asia, klisee, että siitä puhuminen ei enää ravistele ketään. (13)

Kun puheet ilmastonmuutoksesta muutama vuosi sitten tulivat esille, se herätti minussa enemmänkin mielenkiintoa ja otinkin asiasta selvää jonkin verran. Nykyään kuitenkin asenteeni ovat hieman muuttuneet, ja puheet ilmastonmuutoksesta eivät aiheuta enää suurta reaktiota, vaan siitä on ikään kuin tullut arkipäivää. (3)

Tällaisten ajatusten valossa esimerkiksi Mazurin (1998, 459) ja Lyytimäen (2009, 538) näkemykset toiston voimasta ympäristöasioiden edistämisessä eivät vaikuta aukottoman päteviltä. Kirjoittajien esittämien näkemysten kaltaisia analyysejä esittävät myös Nathan Yong ja Eric Dugas (2011, 17) arvioidessaan ilmastonmuutoksen uutisointia kanadalaisessa printtimediassa. Yongin ja Dugasin mukaansa laaja julkisuus on johtanut siihen, että ilmiö on muodostunut osaksi hyväksyttyä asioiden tilaa sen sijaan, että näkyvyys saisi aikaan esimerkiksi poliittista liikehdintää. On kuitenkin kyseenalaista, yhdistyykö aineistossani liiallisen julkisuuden kokemus kirjoittajien oman vastuuntunnon tai toiminnallisen vastuun vähenemiseen. Esimerkiksi hyvistä ilmastoteoista saatettiin raportoida, vaikka asiasta jauhaminen jo kyllästytti.

Jotkut kirjoittajat yhdistävät liiallisen julkisuuden asian paisutteluun. Heille tilanne näyttäytyi vouhottamisena ja ylimääräisen hysterian luomisena.

Suuri kohu asiasta, josta ei ole varmaa tietoa, mitä tulee tapahtumaan. ”Tiedemiesten” tai ainakin aamulehden lähteiden mukaan, asiasta ollaan hyvinkin erimieltä, mikä on aiheuttanut ilmastonmuutoksen ja mitä se on. (7)

Kuten edellisessä lainauksessa, esiintyi vastauksissa muutoinkin epävarmuutta siitä, mikä julkisuudesta tai tutkimustiedosta lopulta on luotettavaa. Toisinaan tämä johti kirjoittajat toivomaan, että asiasta saisi varmaa yksiselitteistä tietoa. Ritzerin (2009, 97) mukaan ennustettavuus on yksi rationalisoidun yhteiskunnan päämääriä. Siten ilmastonmuutos jo luonteeltaan sotii tätä ideaalia vastaan. Kirjoituksissa saatettiinkin todeta, ettei välttämättä edes tutkijoiden näkemyksiin ollut luottamista ilmastonmuutoksen vaikean ennustettavuuden vuoksi. Lopullista totuutta ei kenties ollutkaan mahdollista löytää, voidaan luoda ainoastaan jonkinlainen kokonaiskuva. Näin median rooli ei ollut olla totuudenkertoja, vaan vastuu tiedon jäsentelystä siirtyy yksilölle. Siten, jos formaalin rationaalisuuden oloissa tiedon keräämisen tai tuottamisen taakka poistuukin yksilöltä,

täytyy totuuksien väliltä edelleen valita. Jos verrataan esimerkiksi Weberin näkemyksiin aikansa jonkinasteisesta asiantuntijauskosta (ks. esim. Weber 2009, 40–41), ei nykypäivän medioiden käyttäjä kenties suhtaudu asiantuntijatietoon vastaavan kaltaisella luottamuksella. Myös Bauman (1991, 238–245) on esittänyt, että postmoderni aika edellyttää tiedollisen ambivalenssin kanssa toimeen tulemistä. Meidän on opittava elämään parantumattoman moniselitteisessä maailmassa.

Olen kuullut uutisissa, että ilmaston lämpeneminen on hidastumassa ja palaamassa takaisin normaalille tasolle. En ole kyllä varma onko tämä totta ja sitä on varmaankin aika vaikea tutkia ja selvittää onko ilmasto todellakin viilenemässä lopullisesti. (8)

Toisaalta tällaiset näkemykset eivät välttämättä poistaneet toivetta, että tilanteesta olisi löydettävissä objektiivisesti totuudenmukaista tietoa. Weberin (2009, 41) mukaan rationalisoituminen ja sen myötä intellektuaalistuminen ja järkipäistymisen merkitsivät sitä, että ihminen tietää tai uskoo voivansa halutessaan saada kaiken tarvittavan tiedon. Ja koska arvaamattomat vaikutukset voidaan näin rajata ulos, voi kaikkea periaatteessa hallita laskelmallisesti. Erilaiset ympäristöongelmat, kuten juuri ilmastonmuutos, ovat kuitenkin todistaneet, ettei tällainen kokonaishallinta ole mahdollista, laskelmiin liittyy erilaisia riskejä ja tuntemattomia tekijöitä (ks. esim. Suhonen 1994, 17; Beck 1996, 32). Aineistossani tällaisiin hallinnan haaveisiin suhtauduttiinkin realistisesti puhumalla ilmastonmuutoksen hillinnästä, ei täydellisestä poistamisesta. Nuoret eivät myöskään sijoittaneet juurikaan toivoaan esimerkiksi teknologiseen kehitykseen, vaikka toisin olisi kenties voinut olettaa (ks. esim. Lybäck 2002, 233). Kuitenkaan usko ekspertintietoon, siihen, että joku muu on perillä vallitsevista olosuhteista ja poistaa siten yksilöltä vastuun tuntea ne (Weber 2009, 40), ei suinkaan kokonaan ollut kirjoituksista väistynyt. Tällöin vastuu tiedottamisesta edelsi omaa vastuuta ryhtyä ilmastotoimiin.

Mielestäni ihmisiä pitäisi informoida paremmin ja kertoa heille todellinen tilanne, että he ymmärtäisivät asian vakavuuden ja tekisivät jotain sen eteen. (14)

Koska olen saanut tähän mennessä hyvin ristiriitaista tietoa, en ole ainakaan vielä muuttamassa elämäntapojani mihinkään suuntaan. Aion jatkaa elämäni samaan malliin, kunnes minulle esitetään sellaista tietoa ilmastonmuutoksesta joka pystytään täysin todistamaan. (15)

Yhtenä tiedotukseen liittyvänä ongelmana pidettiin sitä, ettei tietoisuuden levittämisen välttämättä nähty vaikuttavan positiivisesti poliittisiin päättäjiin. Välillä ärtyminen julkisuuteen liittyikin juuri siihen, että uskottiin, etteivät pelkät puheet kuitenkaan johda mihinkään todelliseen muutokseen. Siten politiikkojen mahdollisesti nähtiin käyttävän väärin julkisuutta ja samalla julkisuuden

ylläpitävän tilaa, jossa näennäisesti tehdään asioita. Yongin ja Dugasin (2011, 20–21) mukaan ilmastouutisoinnille on tyypillistä sen keskittyminen politiikkaan ja talouselämään. Samalla se, ettei itse ilmiöstä ja sen vaikutuksista niinkään jaeta tietoa, vähentää heidän mukaansa ihmisten aktiivisuutta asian suhteen. Tällaiset asiat voisivat oman aineistonikin kohdalla osaltaan selittää sitä, että vaikka julkisuuden koettiin olevan runsasta, tietojen vajavaisuutta ilmiöstä saatettiin valitella. Siten se myös mahdollisesti voisi vähentää kirjoittajien omaa toiminnallisen vastuun ottoa. Joissain kirjoituksissa otettiin myös kantaa, että koulun tulisi paikata tätä aukkoa tiedotuksessa.

Minun mielestäni myös meille koululaisille voisi puhua asiasta enemmän, sillä ainakin kaikki minun tietoni niin kuin aikaisemmin mainitsin ovat uutisista ja lehdistä. (17)

Olen keskustellut ystäväieni kanssa aiheesta hyvinkin paljon ja minusta tuntuu, että heillä ei ole paljon tietoa ilmastonmuutosta aiheuttavista riskeistä. Kuulun myös itsekin tähän ryhmään. Siis kouluihin enemmän opetusta ilmastonmuutoksen vaaroista ja sitä aiheuttavista riskeistä. (24)

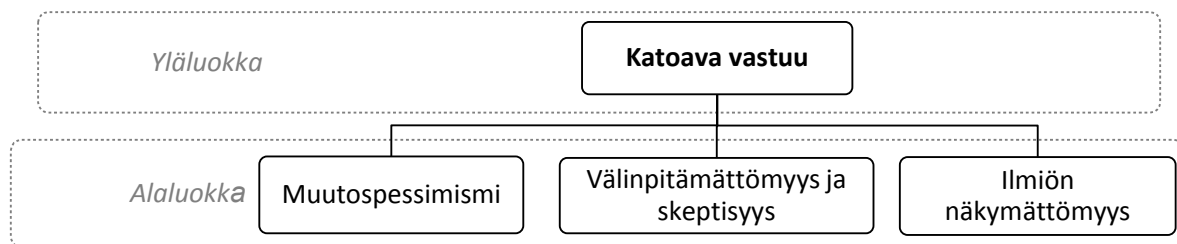
Weberin (2009, 64–65) mukaan modernin rationalisoitumisen myötä yhteiskunnallisesta julkisuudesta katosivat perimmäiset arvot. Myös aineistoani on mahdollista tulkita samaan tapaan. Nuorten kirjoituksissa esimerkiksi poliitikot eivät näyttäytyneet niinkään arvojohtajina vaan sopimusten allekirjoittajina ja budjettien laatijoina. Myöskään varsinaisesta julkisuudessa tapahtuvasta arvokeskustelusta ei mainittu.

Kun tarkastellaan siirretyn vastuun luokkaa kokonaisuutena, voidaan arvioida kirjoittajien näkemysten olleen kriittisiä vallitsevaa tilannetta kohtaan. Poliittisessa päättämisessä esimerkiksi nähtiin tehottomuutta tarttua ilmastonmuutoksen ongelmaan. Tällaisia näkemyksiä saattoivat tukea tai synnyttää myös median kriittiset asenteet, kuten esimerkiksi ilmastoneuvottelujen uutisoiminen epäonnistuneiksi. Siten on mahdollista, että media ylläpitää jonkinasteista julkista arvokeskustelua tai substantiaalista arvojärjestelmää, tuomitessaan ilmastotoimet riittämättömiksi.

7. VAIN PISARA MERESSÄ

Yläluokkaan katoava vastuu olen koonnut teemoja, joissa kirjoittajien vastuun kokemus heikkeni tai menetti merkitystään. Kuviossa 5 esitetyt kolme alaluokkaa muutospessimismi, välinpitämättömyys ja skeptisyys sekä ilmiön näkymättömyys käsittelevät tätä aihetta eri kanteilta. Selityksiä katoavalle vastuulle löytyi politiikan toimimattomuudesta, ihmisten viitseliäisyyden puutteesta, ilmastonmuu-

toksen massiivisesta mittakaavasta sekä sen asteittaisesta ja näkymättömästä luonteesta. Lisäksi joukosta löytyi mainintoja, joissa todettiin, ettei koko asia henkilökohtaisesti juurikaan liikuttanut.

Kuvio 5. Katoava vastuu.

Yksi katoavan vastuun luokkaan kokoamissani kirjoituksissa toistunut teema oli voimattomuus, omien voimavarojen puute. Samalla omia vaikutusmahdollisuuksia vähensi muiden tahojen tehottomuus tai välinpitämättömyys. Kuten edellisissäkin luvuissa, tässäkin jonkinlainen elämäntavan pakottavuus leimasi kirjoituksia. Vaikka kirjoittajat tunsivatkin syyllisyyttä, vaikutti samalla vaikealta elää toisin. Nykyisessä yhteiskuntajärjestyksessä täydellisen ilmastoystävällisesti eläminen vaatisi jatkuvia ”henkilökohtaisia uhrauksia”. Joskus kirjoittajan olikin helpompi vain todeta, ettei syyllisyyttä kerta kaikkiaan jaksaa tuntea sen hyödyttömyyden vuoksi.

Weberillä (1987, 1402–1403) oli huoli, että sosiaalisen elämän byrokratisoituminen saattaisi kaventaa ihmisten vapautta. Kuten oman vastuun luokassa, tuntui myös katoavan vastuun yläluokassa vastuu yksityistyvän, mutta tällä kertaa ongelmalähtöisesti. Yksilön tulisi ottaa vastuuta, mutta samalla se vaikutti turhalta tai mahdottomalta. Beckin (2001) mukaan elämme organisoidun vastuuvapauden järjestelmässä, riskiyhteiskunnassa. Instituutiot tiedostavat tämän katastrofin todellisuuden ja samanaikaisesti kieltävät sen olemassaolon. Vaarojen alkuperä on teollisessa, teknologisessa, tieteellisessä ja taloudellisessa kehityksessä (Beck 1990, 239), mutta vastuu näiden tuottamista ongelmista siirretään tavalliselle väestölle heidän henkilökohtaiseksi vastuukseksi. Kenties osin tällaisten kehitysten vuoksi, aineiston kirjoittajat siis tunsivat olevansa samanaikaisesti sekä vastuullisia että kykenemättömiä tuota vastuuta kantamaan. Toisaalta toivotut poliittiset ja energiataloudelliset muutokset antavat odottaa itseään, ja siten myös hyvän esimerkin puute saattoi tuntua lannistavilta (vrt. Bickerstaff ym. 2008, 1322–1324).

Kirjoituksissa esiintyi usein sisäistä ristiriitaisuutta vastuun ilmausten suhteen. Suoraviivaisten vastausten vähäisyyden voi tulkita osoitukseksi siitä, että kirjoittajat olivat pohtineet asiaa monipuolisesti eri kannoilla. Toisaalta varmastikin aiheen suora kiinnittyminen koko länsimaiseen yhteiskuntajärjestelmään ja elämäntapaan tekee siitä erityisen hankalan ongelman käsitellä.

Lukuun 7.1 sisällyttämiäni muutospessimistisiä ajatuksia leimasi käsitys omasta ja muiden voimattomuudesta taistella ilmastonmuutosta vastaan. Voimavarojen puuttuessa vastuu tuntui katoavan yksilöltä. Samalla pessimismiiä lisäsi se, etteivät vastuuta tuntuneet ottavan muutkaan tahot.

Välinpitämättömissä ja skeptisissä asenteissa koko vastuun jakamisen relevanttius haastettiin. Tässä luokassa vastuun kokemusta vähensi sekä voimattomuuden tunne että tiedollinen epävarmuus ilmastonmuutoksesta: kun mistään ei ole lopullista varmuutta, skeptisyys ja oman toiminnan turhuuden tuntemukset lisääntyvät. Välinpitämättömyyttä lisäsivät myös pettymys muihin tahoihin sekä asian kaukaisuus omasta arjesta. Näitä näkemyksiä käsittelen alaluvussa 7.2.

Alaluvussa 7.3 tarkastelen aineistosta erottelemiani ajatuksia ilmiön näkymättömyydestä. Kirjoittajat arvioivat näkymättömyyden tuottavan ihmisille vaikeuksia ottaa ilmastonmuutoksen vaikutuksia vakavasti. Tällöin jonkinlainen kriisi tai mullistus näyttäytyi asiana, joka voisi saada todellisen muutoksen aikaan. Toisaalta kirjoittajat eivät juurikaan maininneet, että näkymättömyydellä olisi ollut vaikutusta omiin toimiin tai vastuun kokemisen määrään. Näin ei käynyt yksiselitteisesti muissakaan katoavan vastuun alaluokissa. Vain harvoin koettu vastuu siis absoluuttisesti katosi.

7.1 Muutospessimismi ja yksilön voimattomuus

Muutospessimismin luokkaa kuvaa vastaajien epäusko siihen, että todellisia ilmastonmuutoksen vastaisia toimia saataisiin aikaan. Pessimismiin kytkeytyi toistuvasti kirjoittajilla tunne omasta voimattomuudesta sekä vastuun siirto muille tahoille.

Kuten jo siirretyn vastuun luokkaa käsittelevässä luvussa 6 toin esiin, vastuuta siirrettiin sellaisille tahoille kuten suurvallat sekä poliittiset ja taloudelliset päättäjät. Pessimismin luokassa nämä tahot, joilla koetaan olevan eniten voimavaroja, vaikuttivat ylivoimaisilta, ilmastoasioista välinpitämättömiltä, vastavoimilta. Esimerkiksi teollisuusmaat ja ”jättiläistehtaat” saivat aktiivisen toimijan piirteitä. Kirjoittajien mukaan niiden toiminnan logiikkaan ei kuulunut huomioda itsensä ulkopuolisia tahoja, ainoastaan omia etujaan. Toisaalta ilmaston kannalta positiiviset yritykset nähtiin toisinaan pelkkinä päättäjien ”kauniina puheina” ilman todellista konkreettista vaikutusta.

Myöskään tiede ja tiedonvälitys eivät tuntuneet tarjoavan kirjoittajille toivoa. On mahdollista, että aiheesta saatu tieto ei luonut uskoa siihen, että ilmastonmuutokselle olisi paljoakaan tehtävissä

poliittisella tai yksityiselämän tasolla. Lisäksi mainintoja ilmastonmuutoksen hillinnästä tai hallitsemisesta teknologisten keksintöjen avulla ei juurikaan esiintynyt. Joissain tapauksissa ilmastonmuutostietoisuus näyttäytyi kirjoittajille ambivalentissa valossa, kun ilmastoasioiden tuntemus ei lisännyt ihmisten vastuunottoa ilmiöstä.

Jokainen tietää, miten omalta osaltaan ehkäisee ilmastonmuutosta, mutta on eri asia, noudattaako niitä itse. [- -] Minusta tuntuu, että etenkin lukioikäiset ja hiukan vanhemmat ihmiset ovat piittaamattomia käyttäytymään luonnon kannalta ”terveellisesti” ja kaikilla on ”ei kukaan mukaan, niin miksi minäkään” asenne. (24)

Vastuun siirto, ja vertailu muihin vastuullisiin agentteihin, johti myös henkilökohtaisen vastuun kokemuksen vähenemiseen. Tähän vaikutti esimerkiksi juuri instituutioiden ja päättäjien huono esimerkki, mutta myös muiden ihmisten (näennäinen) välinpitämättömyys (vrt. Birkerstaff ym. 2008, 1328). Toisaalta osa vastaajista siirsi vastuun suoraan näille muille tahoille. Tällöin omaa tekemättömyyttä voitiin selittää esimerkiksi sillä, että oma vastuullisuus katoaa, jos esimerkiksi johtavat tahotkaan eivät ole valmiita muutokseen.

Myös se, että maailman kauppaa ja taloutta johtavat valtiot eivät juuri ota kantaa aiheeseen, esimerkkinä Kiina ja Yhdysvallat, ei tunnu kovinkaan rohkaisevalta, sillä välillä tuntuu, etteivät tällaisen pienen ihmisen teot juurikaan vaikuta, jos isommat tahot elävät miten tahtovat, ajattelematta ollenkaan muita ihmisiä. (3)

Oma toimijuus oli siis vaarassa kadota, jos suuremmat vastavoimat näyttäytyivät välinpitämättöminä ilmastonmuutoksen hillitsemisen suhteen. Oman elämän piirissä oleviin keinoihin oli yhä mahdollista tarttua, mutta siihen oli vaikea motivoitua päämäärärationaalisesti. Voimavarat, joita yksilöllä oli käytössä, eivät vaikuttaneet merkittävilta verrattaessa niitä USA:n ja Kiinan vastaaviin. Myös moraalisen vastuun tunne oli vaarassa heiketä voimavarojen puutteen vuoksi. Tällöin olisi toki mahdollista spekuloida, voiko kyseessä olla ”aito” substantiaalinen päämäärä ja moraalinen velvollisuuden tunne, jos tekojen vaikuttavuutta pidetään niiden onnistumisen mittarina. Kuten edellä luvussa 5.3 esitin, niin sanottuihin hyvinä pidettyihin tekoihin eivät johtaneet päämäärärationaaliset kalkyytit vaan usko tekojen moraaliseen oikeellisuuteen.

Toisaalta on muistettava ilmastonmuutoksen erityisluonne globaalina ongelmana. Sen kokoluokka ja vaikea hallittavuus eivät suinkaan ole pelkkiä yksilön tekosyitä ja selityksiä. Taustalta löytyi aitoa turhautumista omaan voimattomuuteen. Ilmastonmuutosta ja ambivalenssia käsittelevässä artikkelissaan Michael Carolan (2010, 317) toteaa ambivalenssin usein syntyvän ristiriidasta sen

välillä, mitä ihmiset halusivat tehdä ilmaston hyväksi ja mitä he tulkitsivat pystyvänsä tekemään. Tätä Carolan nimittää rakennesyntyiseksi ambivalenssiksi. Rakennesyntyisen ambivalenssin käsite sopiikin hyvin yhteen Weberin ajatusten kanssa (ks. luku 2). (Formaali)rationaalinen järjestelmä johtaa sisäiseen irrationaalisuuteen alkaessaan näyttäytyä vastavoimana ihmisen toimille.

Käsitys voimavaroista ja suhteesta muihin agentteihin määrittävät toiminnallisen vastuun kokemusta. Pessimismin luokassa oma toiminnallinen vastuu näyttäytyi turhana pienenä puuhasteluna omassa elämän piirissä, vailla todellista vaikuttavuutta. Tätä voimattomuuden tunnetta lisäsivät paitsi koetut ulkoiset vastustajat, myös kumulatiivisuuden ongelma. Yksittäisen ihmisen teko ei ratkaise ilmastonmuutosta, siihen tarvitaan massojen voimaa. Siten yhteisvastuun luokassa 5.1 voimavarana näyttäytynyt yhteisvaikutus kääntyi vastakohdakseen.

Tekemättöminä emme kuitenkaan voi vain levätä, vaan meidän pitää jokaisen kantaa kortemme kekoon. Tuskin se vaatisi keneltäkään suuria uhrauksia, ennemminkin jokainen voisi kiinnittää yhteen tiettyyn asiaan elämässään huomiota ja auttaa omalla panoksellaan tässä globaalissa ongelmassa. Itse voisin kiinnittää huomiota turhien valojen sammuttamiseen, kun niitä ei tarvita. Jos jokainen ajattelisi tällä tavalla, yhdessä sillä olisi jo paljon vaikutusta. Yleinen mielipide tuntuu kuitenkin olevan, että eihän yksittäisen henkilön toimet vielä mitään paranna. (5)

Siten suhteessa sekä institutionaalisiin tahoihin, että muihin kanssaihmiin, päämäärärationaliselta kannalta esimerkiksi kierrättämisen kaltaiset teot saattoivat vaikuttaa tyhjiltä teoilta tekojen itsensä vuoksi. Tällaiset teot vaikuttavat häviävän pieniltä tavoiteltuun päämääränsä verrattuna. Siten esimerkiksi kierrättämisen rituaalisuuteen oli mahdollista ottaa kaksi vastakkaista näkökulmaa riippuen siitä, oliko teon perustelu substantiaalinen tai päämäärärationalinen. Moraaliselta kannalta teko oli oikein sen itseisarvoisuuden vuoksi. Kyynisimmissä arvioissa se sen sijaan näyttäytyi lähinnä hyvän omatunnon ostamisena.

Esimerkiksi Bickerstaff ym. (2008, 1318) artikkelissa käykin ilmi, että paradoksaalisesti, vaikka heidän tutkimukseensa osallistuneet uskoivat yksilöiden kontribuoivan ilmastonmuutoksen ongelmaan, eivät he juurikaan uskoneet oman toimintansa merkityksellisyyteen ongelman ratkaisussa. Toisaalta moraalista vastuuntunnetta saattoi häivyttää juuri tämä jaettu syyllisyys. Omat ”huonot teot” eivät kenties vaikuttaneet erityisen pahoilta niiden ollessa osa massan toimintaa. Niiden muuttaminen ei muuttaisi samaisen massan, tai koko yhteiskunnan, toimintaa. Tavallaan kyse on siis jälleen rakennesyntyisestä ambivalenssista. Yksittäinen ihminen ymmärtää kyllä ilmastonmuutoksen syntymekanismin, mutta ei kykene systemaattisesti vastustamaan

ilmastonmuutosta, joka on rakennesyntyinen ongelma. Ilmastonmuutos, joka on tuotettu yhteiskunnan modernisoituessa, laajenee samalla, kun yhteiskunta jatkaa edelleen luontoa vahingoittavia tapojaan. Weberiläisin termein byrokratia korvaa ihmisen oman harkinnan antamalla ohjeet, säännökset ja rakenteet ihmisten toiminnalle (ks. esim. Bauman 2003, 165–166; Aro & Jokivuori 160; Weber 1978, 225–226, Weber 1978b, 988). Ihmisistä tulee organisaatioiden tai elämäntapojen robottimaisia osasia. (Ks. esim. Ritzer 2004, 27; Weber 1980, 134–135.) Yksittäisenä esimerkkinä autoilusta luopumista ei koettu realistiseksi sen ”välttämättömyyden” vuoksi. Laajemmassa katsannossa samanlainen jumiutuneisuus kuvasti koko nyky-yhteiskuntaa:

En jaksa käsittää, miksi siitä pitää jauhaa niin usein ja paljon, vaikka emme voikaan estää sitä millään keinoilla, vain hidastamaan pienissä määrin, sillä nyky-yhteiskuntamme ei selviä merkittävän suurilla tapojen muutoksilla, jotka auttaisivat ilmastonmuutosta. Annettaisiinko asian olla...? (28)

On kuitenkin huomioitava, etteivät yksilön voimattomuudesta tai muutospessimismistä kirjoittaneet kaikissa tapauksissa olleet sitä mieltä, ettei yksilö voi toiminnallaan ja elintavoillaan vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Mukana oli kirjoituksia, joissa nämä molemmat keskenään ristiriitaisilta vaikuttavat näkemykset esiintyivät. Siten pessimismi ei aina johtanut henkilökohtaiseen passivoitumiseen. Näitä sisäisesti ristiriitaisilta vaikuttavia näkemyksiä yhdisti pessimismin affektuaalinen värityneisyys. Kirjoituksissa esimerkiksi voimattomuuden ilmaistiin nimenomaan tunteena. Siten nämä ilmaukset ehkä puhtaimmin edustavatkin pessimismιά asenteena. Niitä erottaa tiukasta realismista asenteellinen suhtautuminen, asiat *tuntuvat* ylitsepääsemättömiltä.

Toisaalta ilmastonmuutoksen vaikutukset kauhistuttavat, mutta toisaalta ne tuntuvat väistämättömiltä. Yhden tavallisen ihmisen tuntuu olevan mahdotonta vaikuttaa konkreettisesti mihinkään niin suureen kuin ilmastokysymyksiin. (13)

Toisaalta affektuaalis-pessimistiset arviot eivät aina tarkoittaneet sitä, että kirjoitus olisi ollut läpeensä pessimismin värittämä. Joskus juuri arvo- tai päämäärärationalisempi arvio tilanteesta oli optimistisempi. Siten edes pessimismi ei aina johtanut vastuun täydelliseen katoamiseen.

Ilmastonmuutoksen taustalla nähtiin myös yleisesti erilaisia inhimillisiä heikkouksia. Näistä yksi oli oman edun tavoittelu.

Ihmisten tulisi vähentää tuhlausta ja laskea piirun verran omaa elintasoaan, jotta kaikilla olisi asiat paremmin. Vai olisiko sittenkään? Harmikseni olen huomannut, kuinka yhä useamman

onnellisuus on sidoksissa materiaan ja omaisuuteen. Kukapa loppujen lopuksi luopuisi omasta edustaan toisen edun vuoksi. (18)

Siten muutospessimismi näyttäytyi myös pettymyksenä ihmisten kykyyn välittää. Sekä oma että muiden kyky tehdä positiivisia muutoksia arvioitiin alhaiseksi. Lisäksi epäiltiin, että ongelma piilee ihmisten yleisessä kiinnostuksen puutteessa koko ilmastomuutoksen aiheeseen. Tai todettiin, etteivät ihmiset arjen ongelmiansa keskellä jaksakaan kantaa huolta tällaisista asioista. Mainittiin myös, että tietoisuus aiheesta ei aina implikoi oikeasuuntaista toimintaa. Siten tietoisuus, vaikka onkin toimijuuden yksi edellytys, ei näyttänyt riittävän sitä vielä itsessään tuottamaan. Arvioissa ihminen esiintyi hetkeen kiinnittyneenä, kyvyttömänä ja haluttomana tarkastelemaan tekojensa pidemmälle ulottuvia vaikutuksia.

Erityisen syyllisiltä joidenkin mielestä vaikuttivat pohjoisamerikkalaiset ihmiset. Heidän ylenmääräinen autoilunsa vaikutti tekevän tyhjiksi esimerkiksi suomalaisten yritykset vähentää päästöjä. Absurdia tasa-arvoa olikin, että jos yhdysvaltalaiset eivät vähennä autoilua, ei muidenkaan sitä tarvitse tai kannata tehdä. Näissä arvioissa toisten agenttien vastuuttomuus siis teki oman vastuun tyhjäksi. Samoin se muuttui päämäärärationaalisesti kannattamattomaksi. Tällaisiin ihmisyyden pessimistisiin arvioihin sisältyi myös näkökulma, jonka mukaan ihmiset tarvitsevat ylhäältä ohjattua kontrollia. Katinka Lybäck (2002, 228–229) on pohtinut sitä, mikseivät myönteiset ympäristöasenteet realisoidu vastuulliseksi toiminnaksi ympäristön puolesta. Hän jäljittää perimmäisen syyn yksilön ja kollektiivisen edun väliseen ristiriitaan, jolloin omakohtaiset välittömät hyödyt ajavat usein muiden edelle. Tämä saattaisi johtua esimerkiksi reiluusarvioista, joita ihmiset laskevat. Ihmisillä voi olla huoli panosten ja uhrausten epäoikeudenmukaisesta jakautumisesta, toisin sanoen ”miksi minä, jos ei tuokaan?”. Tällöin assosiatiivista sosiaalista suhdetta (ks. Weber 1978, 40–41) ei siis muodostu.

Mielestäni ainut keino saada ihmiset ympäri maailmaa mukaan ympäristöystävälliseen toimintaan on alkaa rajoittaa ihmisten toimintaa sakoilla ja vankeudella. Tämä vaihtoehto tuskin on koskaan mahdollista, puhumattakaan sen järkevyydestä. (25)

Siten, vaikka olen edellä esittänyt formaalin rationaalisuuden tai yhteiskuntajärjestelmän määrittävyyden kaventavan ihmisten vapautta, löytyi tälle siis aineistosta hyvin vastakkaisiltakin vaikuttavia näkemyksiä. Muut ihmiset saattoivat näyttäytyä kirjoittajille itsekkyydessään suorastaan liian vapaina, liian kykenevinä toteuttamaan omia halujaan päämäärärationaalisin keinoin. Myös Bickerstaff ym. (2008, 1319–1320) kirjoittavat artikkelissaan, että ihmisten yleinen itsekkyy-

nähtiin ongelmallisena ilmastonmuutoksen suhteen. Heidän haastateltaviensa joukossa tämän nähtiin johtuvan kulttuurillisesta muutoksesta, joka on tehnyt individualistisista tarpeista yhä hyväksytympiä ja samalla romuttanut yhteistä vastuunottoa. Toisaalta niin näiden haastateltujen kuin oman aineistoni kirjoittajienkin näkemyksiä ihmisyydestä voisi kyseenalaistaa pohtimalla, johtuuko havaittu ”itsekkyyys” kuitenkin osaltaan lukkiutumisesta elämäntavan vaatimuksiin. Jos esimerkiksi kulttuurin muuttuminen yksilökeskeisempään suuntaan pohjaa kapitalistiseen kilpailuasetelmaan, ei kyse ole yksilöiden ominaisuuksista, vaan järjestelmän pakottavuudesta.

Lisäksi, vaikka muilla saatettiin uskoa olevan tällainen välinpitämätön asenne, ei sen välttämättä katsottu koskevan itseä. Kenties ongelmaa tulisikin purkaa toisesta päästä. Kyse ei ole väistämättä arvojen tai moraalien puutteesta, vaan siitä, että totuttua elämäntapaa ja erityisesti tuotannon ja vallan rakenteita on vaikeaa ja vaivalloista lähteä haastamaan. Olemme osa yhteiskuntajärjestystä, joka koko ajan edistää ilmastonmuutoksen etenemistä ja siten jo ”sisäänrakennetusti” hankalassa asemassa sen ratkaisujen suhteen.

Kokonaisuutena muutospessimismin luokkaa voi kuvailla substantiaalisen ja formaalisen rationaalisuuden ristiriidan ilmentymänä. Pessimismiä aiheutti juuri se, että arvolähtökohdat olivat ilmastomuutoksen torjumisessa, mutta sitä ei nähdä kerta kaikkiaan realistisena. Nuorten mielestä yhteiskuntaa ja ihmisten suhtautumista kuvasivat sellaiset, formaaleiksi tulkitsemäni, strategiat kuten tehokkuus ja taloudellisen hyödyn kalkylointi. Näin markkinatalouslähtöinen yhteiskunta valottuu Weberin näkemysten mukaisesti sisäiseltä logiikaltaan arvopohdinnoille vieraana (vrt. Weber 1978, 111). Voidaankin ajatella, etteivät sen sisäiseen logiikkaan automaattisesti kuulu ympäristöarvopohdinnat, ainakaan *ennen* kuin niistä tulee myynnin kannalta merkittävä tekijä (vrt. toisistaan erillisten sfäärien ajatus Weberillä (Gronow 1988, 320; Aro & Jokivuori 2010, 146; Weber 1989, 138–169)). Tai esimerkiksi poliittinen johto ei voi uhrata valtion kilpailukykyä suostumalla päästörajoituksiin, ennen kuin niistä todella tulee maailmanlaajuisia. Toisaalta kirjoittajat näkivät myös, että ihmiskunnan ja yksilöiden tasolla henkilökohtaisen hyödyn ja vaivattomuuden tavoittelu saattavat asettua kollektiivisen hyvän edelle. Näin saattoi tapahtua kirjoittajien mukaan sekä itselle että muille.

Lienee kuitenkin selvää, että ilmastonmuutos ei tule ikinä loppumaan – ei ainakaan niin kauan kuin me hallitsemme maanpäällistä elämää. (18)

7.2 Välinpitämättömyys ja skeptisyys

Jotkut kirjoittajat mainitsivat oman kiinnostuksensa ilmastonmuutosta kohtaan olevan vähäinen. Tällaista kiinnostuksen vähyyttä ja välinpitämättömyyttä lisäsivät esimerkiksi ristiriitaisiksi, liioitelluiksi ja muutoin epävarmoiksi koetut tiedot ilmiöstä. Samanaikaisesti tiedollisella epävarmuudella oli vaikutusta kirjoittajien toimijuuden heikkenemiseen. Tietojen epävarmuus aiheutti kriittisyyttä ja skeptisyyttä ilmiötä kohtaan. Pesunkestäviä ilmastoskeptikoita ei kuitenkaan joukosta löytynyt kuin yksi. Siten aineistossa vallitsi lähes täydellinen konsensus siitä, että ilmastonmuutos jonkinasteisena ilmiönä on todellinen.

Kirjoittajien välinpitämättömyys ja skeptisyys eivät esiintyneet yksiselitteisenä kriittisyytenä esimerkiksi luonnontieteellistä tietoa kohtaan. Vähäiseen kiinnostukseen saattoi sekoittua toivottomuutta päättäjien ja suurvaltojen toiminnan suhteen. Kuten jo luvussa 6.4 toin esiin, laimensivat myös liioittelevana pidetty tiedotus, tuputtaminen ja ylimääräinen ”hössötys” kiinnostusta asiaan. Omalle vähäiselle kiinnostukselle nähtiin samalla puolustuksena muiden tahojen huono esimerkki.

Asenteeni on ollut aina: ”ihan sama, en mää jaksa”. [- -] On helpompi käyttäytyä samalla tavalla, kuin aina ennenkin, katsottiin se nykyään ekologiseksi tai ei. Jos alkaisin lokeroida hyviä ja huonoja valintoja olisi lista varmasti pidempi huonojen kohdalla. Nuoren ikäni tähden, uskallan väittää, että tämä johtuu paljolti kodin tottumuksista ja kasvatuksesta. (10)

Tällaiset puolustelut, tai itsen esittäminen kelpollisena kansalaisena, olivat mahdollisesti suunnattu minulle tai muulle kirjoituksen kuvitellulle yleisölle. Toisaalta kyse saattoi olla myös itsekritiikistä. Ilmastomyönteisiä asioiden tekemisestä saatettiin kyllä raportoida yhtäläillä kuin niidenkin keskuudessa, jotka argumentoivat itsensä asiasta enemmän huolestuneiksi. Siten oman laiskuuden kokemukseen sekoittui mahdollisesti jonkinlaisia riittämättömyydentunteita. ”Selittely” kenties kertoo myös siitä, että ilmastonmuutoksesta välittämisestä on tullut kirjoittajien mielissä normatiivista. Huono omatunto selittyy sillä, että omasta käytöksestä koetaan vastuuta.

Tiedollisen epävarmuuden lisäksi välinpitämättömyyttä saattoi aiheuttaa ilmiön kaukaisuus omasta arjesta. Tällöin ilmiö oli mahdollista työntää ajatuksissa taka-alalle. Samalla toiminnallisen vastuun kokemus heikkeni ilmiön etääntyessä oman elämän piiristä. Tällöin kirjoittajien oli mahdollista ajatella päämäärärationaalisesti, etteivät esimerkiksi ilmastonmuutoksen hitaasti etenevät vaikutukset tule koskettamaan omaa elämää.

En kyllä ole varma onko tämä totta ja sitä on varmaankin aika vaikea tutkia ja selvittää onko ilmasto todellakin viilenemässä lopullisesti. Ei ilmastomuutos minun elämään kuitenkaan hirveästi ole vaikuttanut, joten suurta kiinnostusta asiaan ei ole. (8)

Osaa kirjoituksista väritti myös vahva muutospessimismi ja toivottomuus. Oma tai muiden vaikutusmahdollisuuksia tai – haluja pidettiin vähäisinä. Siten oma moraalinen vastuullisuus ja kiinnostus haihtuivat jonkinlaiseen asian kaukaisuuteen ja vaikutusmahdollisuuksien puutteeseen, toimijuuden kapenemiseen.

Arvorationaaliselta kannalta kukaan ei vähäistä kiinnostustaan perustellut. Sinänsä ilmastomuutosta hillitsevien tekojen tekemistä ei kukaan vastustanut. Kriittisyydestä ei myöskään johdonmukaisesti seurannut, että ilmastomuutostoimia olisi pidetty turhina. Miksi sitten ilmiötä pidettiin liioiteltuna? Yksi selitys voisi olla, että ilmastoskeptikot ovat olleet asiassaan äänekkäitä ja saaneet jonkin verran jalansijaa mediassa. Toisaalta luonnontieteellisen ilmastotutkimuksenkin piirissä puhutaan erilaisista ennusteista, ei yksiselitteisistä tapahtumien kuluista, mikä antaa ymmärtää, että tuloksissa on tulkinnan varaa. Lisäksi on mahdollista, että ristiriita yhteiskunnallisesti jaetun substantiaalisen päämäärän (ilmastonmuutoksen torjumisen) ja esimerkiksi poliitikkojen käytännön tekojen välillä, sai ilmiön vaikuttamaan vähemmän akuutilta ja vakavalta kuin tiedonvälitys antaa olettaa. Oikealta tuntuva reaktio näin suureen ongelmaan olisi paljon voimakkaampi. Toisinaan syntyi vaikutelma, että skeptisyydessä tai epävarmuudessa saattoi olla kyse enemmänkin toiveesta kuin tietoihin liittyvästä kriittisyydestä.

Voi vain toivoa, että tämäkin ilmastomuutos on vain väliaikainen asia eikä siitä koidu liikaa esimerkiksi suuria luonnonkatastrofeja. (16)

Kuitenkin haluan uskoa, että ilmastomuutosta olisi karkeasti liioiteltu ja nykyinen tilanne olisi vain joku maapallon normaaliin käyttäytymiseen liittyvä pieni poikkeus ja maapallo palautuisi normaaliksi tämän hetkellisen lämpimämmän vaiheen jälkeen. (26)

7.3 Näkymättömyyden ongelma

Teoksessaan *The Politics of Climate Change* Giddens (2009, 1-3) lähtee ajatuksesta, etteivät ihmiset pysty käsittelemään vaaraa, jonka on määrä realisoitua vasta tulevaisuudessa. Hän muotoilee Giddensin paradoksiksi nimittämänsä ongelman, jonka mukaan ihmisten on vaikeaa ryhtyä käytännön toimiin asian vuoksi, joka ei tunnu olevan konkreettisesti läsnä nykyhetkessä. Samalla

kuitenkin, jos odotamme, että nämä vaikutukset tulevat näkyviksi katastrofien muodossa, toimet tuolloin jo myöhässä. Kasvihuonekaasuja ei saa tuolloin enää ilmakehästä pois, vaan ne tulevat olemaan siellä vuosisatoja.

Samanlaisia pelkoja oli aineistoni tuottaneilla lukiolaisilla. Opiskelijat arvioivat, että ilmiö, joka etenee verrattain hitaasti ja näkymättömästi, ei ole omiaan herättämään ihmisissä huolta. Näin puhuttiin pääasiallisesti yleisellä tasolla, mutta sillä oli joissain tapauksissa vaikutusta myös omaan suhtautumiseen ja toimintaan. Tällöin suhde ilmiöön oli puhtaan yksilölähtöinen. Toisaalta osa kirjoittajista mainitsi myös tulevat sukupolvet, joiden kautta aikajatkumoa oli mahdollista hahmottaa. Tällöin ilmastomuutoksen torjuminen näyttäytyi substantiaalisena päämääränä, tulevan elämän varjelemisena. Samalla se tuo pohdintaan kysymyksen: *kenelle* ilmastosta ollaan vastuussa.

Egoistinen ihminen sanoisi tässä vaiheessa, ettei tämä asia koske minua, sillä jos/kun jotain tällaista alkaa radikaalisti näkyä, en ole enää tällä planeetalla todistamassa sitä. Asia kuitenkin saattaa vaikuttaa jälkeläisiimme kovastikin. Ei ehkä vielä omiin lapsiimme, mutta jo ehkä heidän lapsiinsa, lapsenlapsiinsa ja lapsenlapsenlapsiinsa. (11)

Kriisi, luonnonkatastrofi tai jokin itseä koskettava ongelma, jonka ilmastomuutos voisi aiheuttaa, esiintyivät kaikki jonkinlaisina katalyytteinä ihmisten heräämiselle. Kirjoittajat ajattelivat, että ihmistä huolettavat vain konkreettiset asiat, jotka tulevat tarpeeksi lähelle oman elämän piiriä. Konkreettiset katastrofit voisivat saada niin tavalliset ihmiset kuin esimerkiksi poliittiset päättäjätkin muuttamaan toimintatapojaan. Toisaalta mainittiin, ettei yritysmaailmaa koskeva muutos tule tapahtumaan ennen kuin sille tulee vaade jostakin muualta.

Erityisesti USA:sta löytyy myös tutkijoita, joiden mielestä ihmisellä ei ole vaikutusta meneillään olevaan ilmastomuutokseen, ja monet yritykset perustavatkin näiden tutkijoiden mielipiteelle omat ratkaisunsa olla muuttamatta omia toimintatapojaan vihreämmiksi. Tällä hetkellä näyttääkin siltä, ettei merkittäviin muutoksiin tulla ryhtymään ennen kuin ilmastomuutos alkaa näkyä jokapäiväisessä elämässämme ja sen olemassaolon tajuavat tavalliset tallaajatkin. (4)

Yritysmaailma näyttäytyi siis hyvin yksioikoisesti voiton maksimointia toteuttavana ”moraalittomana” järjestelmänä. Yleisen mielipiteen paine ilmeisesti kuitenkin voisi kyseisen kirjoittajan näkemyksessä horjuttaa tätä, formaalilta vaikuttavaa, voittoon pyrkivää järjestelmään. Tällaisen paineen synnyttämistä kuitenkin edeltäisi ilmiön näkyvyys arkisessa elämässä.

On huomionarvoista, että samanaikaisesti, kun kirjoittajat itse eivät (kuten ei tilastollisesti moni muukaan suomalainen (ks. esim. Eurobarometri 2011)) tuntuneet epäilevän ilmastonmuutoksen olemassaoloa, arveltiin muiden tietoisuuden kuitenkin heräävän vasta katastrofin myötä. Tai vähintäänkin epäiltiin, ettei konkreettisiin toimiin ryhtyminen voi tapahtua ennen konkreettisten vaikutusten näkymistä. Vaikuttaakin siltä, että kirjoittajien mielestä ihmisiä ohjasi päämäärärationaalinen harkinta, ei niinkään moraalisen vastuun kokemukset ilmastonmuutoksesta.

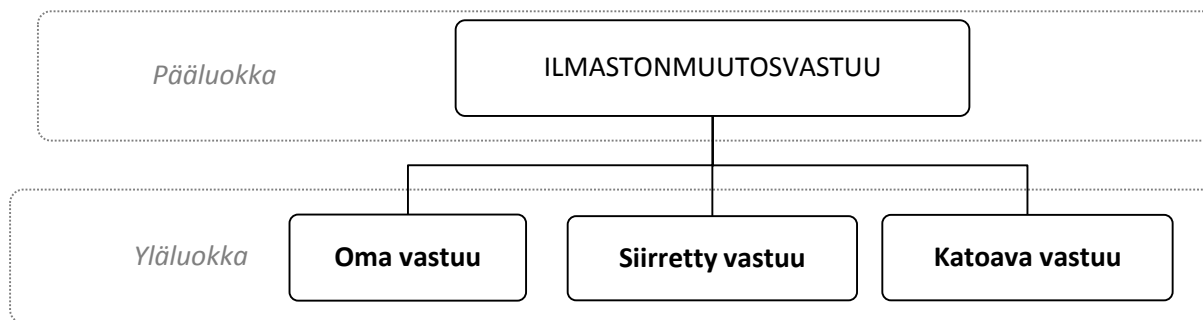
Uskon, että ainut millä ihmiset saataisiin muuttamaan tapojaan ja tottumuksiaan olisi se, että joku ilmastonmuutoksesta johtuva katastrofi ravistelisi maapalloa ja saisi ihmiset tajuamaan asian vakavuuden. (14)

Joissain tapauksissa ilmastonmuutos alkoi näyttäytyä jonkinlaisena väistämättömänä kohtalona. Näissä näkemyksissä ihminen ei muuta tapojaan ”ennen kuin on liian myöhäistä”. Siten ilmastonmuutos selvästi jälleen miellettiin ihmiskunnan tuottamaksi ongelmaksi, josta se on myös vastuussa. Ilmastonmuutosta ja äärimmäisen sääilmiön aiheuttamia toimia tutkivassa teoksessaan ”Leadership in disaster” Murphy (2009, 48, 166) kirjoittaa hyvinvoinnin luovan valheellisen turvallisuudentunteen, sekä johtajille että muille ihmisille. Edes tieteelliset tutkimustulokset eivät välttämättä saa aikaan toimia suoran syy-yhteyden pysyessä piilossa: kasvihuonekaasut eivät suoraan johda katastrofiin. Myös omassa aineistossani kirjoittajat, jotka itse tunnustivat heränneensä siihen todellisuuteen, että ilmastonmuutos on totta, eivät välttämättä kyenneet aktiivisesti tekemään asialle mitään. Tai ainakaan radikaalimpiin elämäntapamuutoksiin tai poliittisiin toimiin eivät kirjoittajat ilmoittaneet ryhtyneensä. Toisaalta Murphy on tutkimuksessaan todennut, ettei uskolle katastrofinkaan muutosvoimasta välttämättä ole perusteita: heti kun kriisitilanne normalisoituu, palaa takaisin ”business as usual”.

Kokonaisuutena luokkaa määritti jälleen usko siihen, etteivät käytännön toimet ole suhteessa siihen, mitä ihminen jo ilmastonmuutoksesta tietää. Ilmiön näkymättömyyden epäiltiin ruokkivan toimettomuutta ja kriisin toimivan keinona saada ihmiset toimiin. Vaikutuksista henkilökohtaiseen vastuun kokemukseen, tai sen katoamiseen, kirjoitettiin vähemmän. Siten esimerkiksi Giddensin ajatus ihmisten kyvyttömyydestä ymmärtää tai käsitellä vaaraa, joka ei ole konkreettisesti läsnä, ei tunnu oman aineistoni kohdalla täysin uskottavalta. Tämä usko liitettiin useammin koskemaan muita ihmisiä, harvemmin itseä.

8. ILMASTONMUUTOSVASTUUN KÄSITYKSET JA TUTKIMUKSELLISET AVAUKSET

Tutkimuskysymykseni, ja lähtökohtani aineiston analyysille, oli: miten informanttini jakavat ja käsittävät ilmastomuutosvastuun? Samalla koetin selvittää henkilökohtaisesti koetun ja muille jaetun vastuun yhteyttä ilmastomuutokseen yhteiskuntarakenteellisena ongelmana.

Kuvio 6. Ilmastomuutosvastuun pääluokka ja yläluokat

Kuvion 6 ja edellä esitetyn analyysin mukaisesti vastuu jakautuu kaikissa kirjoituksissa kolmeen eri teemaan, joita ovat siirretty vastuu, oma vastuu ja katoava vastuu. Kuten jo aloitusluvussa toin esiin, vastuu oli aihe, johon päädyin vasta aineistoon perehdyttyäni. Se tuntui kuvaavalta yhteiseltä nimittäjältä kirjoituksille. Samalla juuri vastuupuheen yleisyys kirjoituksissa on yksi tutkimustuloksistani. Vastuukysymyksen laaja käsittely aineistossa myös osoittaa kirjoittajien nähneen ilmastomuutoksen taustalla ihmisen vaikutuksen, eli ilmastomuutos tunnistettiin ihmisten toiminnasta peräisin olevaksi ilmiöksi.

On kuitenkin huomioitava, että päätettyäni analyysin pääteeman ovat erilaiset kommentit alkaneet näyttäytyä minulle erilaisina vastuun ilmentyminä. Onkin hyvä täsmentää, ettei kirjoituksissa niinkään toisteltu sanaa ”vastuu”, vaan sen käsittely liittyi esimerkiksi instituutioiden, valtioiden ja ihmisten toimijuuteen. Samalla kirjoittajat arvioivat, mitä haittaa tai hyötyä näistä tahoista ilmastolle on. Vastuu esiintyi siis asian toisena puolena: tietoisista teoista ja toimista oli myös vastattava, erityisesti niiden, joilla nähtiin olevan voimavaroja käytettävissä. Toisaalta siirretyn vastuun näkemysten kohdalla oli kyse tahoista, joille esimerkiksi poliittista valtaa on luovutettu, ja joilla samalla on vastuu kansalaisilleen ottaa hoitaakseen tällaisia yhteisiä asioita.

Tässä luvussa kokoan yhteen analyysini tuloksia sekä pohdin sitä, avasiko Weberin rationaalisuuk-sien ja toiminnantyyppien käyttö uutta hyödyllistä näkökulmaa ilmastonmuutosvastuun aiheeseen. Lopuksi pohdin yleisemmin sosiologisen ilmastonmuutostutkimuksen asemaa ja tulevaisuutta.

8.1 Yhteinen päämäärä ja vaikea vastuu

Kirjoittajien suuri enemmistö uskoi ilmastonmuutoksen olevan todellinen ilmiö. Samalla se tunnistettiin haitalliseksi asiaksi, jota pitäisi estää tai hillitä. Siten ilmastonmuutosta vastaan taistelevien esiintyi jaettuna (substantiaalisena) päämääränä, ja osin myös normatiivisena sellaisena. Samanaikaisesti ambivalenssia kirjoittajien kokemuksiin tuotti kuitenkin se, ettei kukaan tuntunut tekevän asialle konkreettisesti mitään - tai ainakaan tarpeeksi. Siten yhteisenä päämääränä ilmastonmuutoksen hillintä todennäköisesti vaikuttikin kirjoittajille jossain määrin näennäiseltä, puheiden tasolle jäävältä oletukselta. Riittävän kattava toiminnallisen vastuu jäi puuttumaan.

Ambivalenssi ei liittynyt pelkästään muiden vastuuttomuuteen ja tekemättömyyteen, vaan myös oma rooli saattoi tuntua ristiriitaiselta. Koska ilmastonmuutoksen tuottaminen on kietoutunut elämäntapaamme, on yksilöllä vaikutusmahdollisuuksia ja keinoja sen ehkäisemiseksi oman arkielämän piirissä. Näitä keinoja myös tunnettiin ja niitä mainittiin suurimmassa osassa kirjoituksia. Toisaalta kaikkien valintojen tekeminen ilmastoystävällisesti olisi työlästä ja jossain määrin mahdotontakin. Koko ihmiskunnan elämäntapa, kuten myös silkka koko, on lopulta ristiriidassa jaetun substantiaalisien päämäärien kanssa (vrt. Beck 2010b, 171–172). Jonkinlaista kollektiivista syyllisyyttä, eli vastuuta, kirjoittajat vaikuttivatkin kokevan. Suhteessa ongelman globaaliuteen yksilön voimavarat ovat kuitenkin hyvin rajalliset. Päämäärärationaaliselta kannalta esimerkiksi kierrättämisen kaltaiset teot saattoivat vaikuttaa puuhastelulta, jolla ei ole konkreettista merkitystä. Silti, edes tällaiset näkemykset eivät aina tarkoittaneet sitä, ettei näitä toimia olisi kuitenkin tehty. Onkin mahdollista, että tällaisissa tapauksissa kirjoittajien toiminta ohjautui lähinnä ulkoisen paineen ja opitun normatiivisuuden voimasta. Tällöin motiiveihin sekoittui varmastikin toisaalta jaettua arvopohjaa, toisaalta koettua sosiaalista velvollisuutta ja pakkoa.

Jo edellä mainittu Carolanin, yksilöhaastatteluja tutkinut, artikkeli Sociological Ambivalence and Climate Change tukee monia omasta aineistostani löytämiäni ambivalenssin kokemuksia. Myös Carolan (2010, 310) kertoo päätyneensä ambivalenssin käsitteen käyttöön induktion kautta. Toisin sanoen hänen haastattelemiensa ihmisten näkemykset ilmastonmuutoksesta johdattivat hänet valitsemaan teoreettiseksi käsitteeksi juuri ambivalenssin. Rakennesyntyinen ambivalenssi, jota jo luvussa 7 käsittelin, erottaa sen, mitä henkilö *haluaa* tehdä ja *kokee pystyvänsä* tekemään (Carolan

2010, 317). Ihmiset kokevat syyllisyyttä omista toimistaan, mutta samalla heitä vetävät eri suuntiin erilaiset roolipaineet, intressit ja vastuut. Samoin kuin omassa aineistossani, hänen tulkinnassaan ambivalenssia synnyttää lisäksi monien totunnaistuneiden tapojen tunnistaminen haitallisiksi ja pienuuden kokemus suhteessa omien tekojen vaikutuksiin. (em. 315–318).

Lybäck (2002, 220–221) on ympäristöasenteita tutkiessaan havainnut, että myönteiset ympäristöasenteet ovat nykyään enemmänkin normi kuin poikkeus. Sen sijaan käyttäytymisnormiksi nämä asenteet eivät erinäisistä syistä ole siirtyneet. Voidaankin miettiä, onko ilmastonmuutos siis muita ympäristöongelmia edellä, saavutettuaan kirjoittajien keskuudessa jossain määrin myös käyttäytymisnormeja luovan aseman. Toisaalta jos tällaiseksi käyttäytymiseksi lasketaan esimerkiksi kierrättäminen, ei sen tausta toki ole puhtaasti ilmastonmuutoksen torjunnassa, vaan myös muissa ympäristö- ja jätekysymyksissä. Kenties Lybäck ei laskekaan tällaisia pieniä arkisia tekoja varsinaiseksi ympäristövaikuttamiseksi? Nuorten tuntemat ilmastoteot eivät olleet radikaaleja, vaan paremminkin nykyistä järjestystä tukevia toimia. Ne tapahtuvat yksityisessä elämänpiirissä ja paljon esimerkiksi kuluttamiseen ja kuluttajuuteen liittyen. Jopa erilaiset kierrättämisen muodot voidaan nähdä jossain määrin kulutusta tukevinä, niiden tehdessä sen jättämistä jäljistä hieman vähemmän haitallisia. Tätä yhteyttä kirjoittajat eivät kuitenkaan eksplisiittisesti huomioineet. Kuluttajuudesta kirjoittaneet henkilöt kirjoittivat lähinnä ambivalenssin kokemuksista esimerkiksi ostosten tekoon liittyen. Ratkaisuja ilmastonmuutokseen ei tätä kautta löydetty.

Helpoimmin perusteltavissa omat ilmastotoimet olivat silloin, kun niitä perusteltiin puhtaasti moraalisisina, arvorationaalisina. Tällöin vastuuta eivät horjuttaneet edes muiden huonot teot tai vastuunoton kyseenalaistaminen. Toimet itsessään näyttäytyivät mielekkäinä ja merkityksellisinä, vaikka eivät yksittäisinä estäkään ilmastonmuutosta. Vaikuttaakin siltä, ettei yksilötasolla tähän arvorationaalis-substantiaaliseen päämäärään, ilmastonmuutoksen torjuntaan, ollut mahdollista pyrkiä päämäärärationaalisesti, *ellei* peruste ole tekojen kumuloituvuus. Tällöin, suurempana massana, teot nähtiin merkityksellisinä myös konkreettisessa mielessä. Kumuloitavia vaikutuksia tavoiteltaessa voidaan puhua Weberin (1978, 40–41) termin assosiatiivisesta suhteesta. Suhde muihin on arvo- ja päämäärärationaalisten odotusten ohjaamaa, ja molemmat osapuolet ”sitoutuvat” täyttämään toistensa odotukset. Vastuu oletetaan siis yhtäläisesti kaikille, mutta se ei varsinaisesti yhdistä ihmisiä. Määritys kuvaa hyvin kirjoituksissa esiintyneen yhteisvastuun ideaalista luonnetta. Kumulatiivisuus esiintyikin kirjoituksissa sekä hyötynä että haittana. Se teki päämäärärationaalisuudesta ilmastonmuutoksen torjunnassa sekä mahdollista että mahdotonta, riippuen siitä uskottiinko muiden sitoutuneisuuteen vai ei. Osin kirjoittajat katsoivat tällaisen assosiatiivinen suhteen vaativan taustakseen yhteisen (moraalisesti) velvoittavan arvopäämäärän. Harvemmin,

hyötynäkökohtien korostuessa, muistuttivat näkemykset jopa luvussa 2.3 esitellyn liberalistisen vahinkoperiaatteen uudelleenmuotoilua (Giddens 2009, 117; Laakso 2002, 260–261).

Vastuun yksityistyminen

Edellä mainittu yhteisvastuu ei kuitenkaan vaikuttanut aktiivisten tekojen sarjalta, vaan enemmänkin tulevaisuuteen sijoittuvalta toiveelta. Yhteiseksikin koetussa vastuussa kyse oli yksityistyneestä vastuusta oman arkielämän piirissä. Esimerkiksi yhteinen järjestäytyminen tai poliittinen liikehdintä puuttui kirjoituksista. Poliittisuutta koskevat ajatukset liittyivät paremminkin edustukselliseen demokratiaan suunnattuihin odotuksiin ja pettymyksiin. Weber itse näki vapauden liittyvän juuri poliittiseen vapauteen, ja samalla yksityisten päämäärärationalisten ”homo economicusten” olevan vaarassa jämähtää epäpoliittisuuden tilaan (ks. esim. Palonen 1999). Olivatko kirjoittajat sitten tässä suhteessa epävapaita? Onko suhde valtionhallintaan muuttunut siten, kuten Pekka Sulkunen (2006, 17) kuvailee, että kansalaiset nähdään valtion asiakkaina eikä poliittisen tahdon lähteinä? Artikkelissaan *Climate for Change, or How to Create a Green Modernity?* Beck (2010a) esittää kysymyksen: miksi ilmastonmuutos, joka uhkaa koko ihmiskuntaa, ei ole saanut aikaan vallankumouksellista liikehdintää? Vastauksen hän liittää, kuten itsekin tutkielmassani, toisaalta siihen, että ongelma on lähtökohdiltaan sidoksissa elämäntapaamme. Hän nostaa lisäksi käsittelyyn, että vaikeuksia tuottaa myös ilmiötä hallitseva elitistinen ekspertinpuhe sekä luonnon ja yhteiskunnan keinotekoiseen erottelu (ks. myös Murphy 1994). Taustalla painaa lisäksi organisoidun vastuuvapauden järjestelmä. Ajatus tällaisesta järjestelmästä voikin osin selittää aineistossani esiintyneitä mainintoja ”isompien tahojen” vastuuttomuudesta. Samoin tiedollisia puutteita valiteltiin jossain kirjoituksissa. Beckin mukaan yhteiskuntakehityksessä oleellista olisi päästä kohti globaalia solidaarisuutta ja uudenlaisia, vähemmän ympäristöä kuluttavia, visioita hyvinvoinnista (ks. myös Redclift 2011, 162). Keinot edelleen toki jäävät melko pitkälti auki.

Kuten siis analyysiluvuissakin esitin, henkilökohtainen ilmastonmuutosvastuu koettiin pitkälti yksityistyneenä. Hyvinvointivaltion rajoista ja julkisesta vastuusta kirjoittaneen Raija Julkusen (2006, 11) mukaan yhteiskunnallisesta vastuukeskustelusta on tullut yhä toimijakeskeisempää. Ihmisille tarjotaan yhä enemmän vastuuta omasta elämästään, kuten esimerkiksi toimeentulosta, terveydestä ja työllistymisestä, mutta myös esimerkiksi eettisistä valinnoista (em. 20–21), joita ilmastonmuutosvastuunkin yhteydessä joudutaan käsittelemään. Yksilönvastuusta ja traditioiden määräävyyden höllentymisestä ovat jo 90-luvulla puhuneet sosiologisen aikalaismiinoisin

teoreetikot Beck ja Giddens (ks. esim. Beck, Giddens & Lash 1995). Beckin (1995, 27–29) käsityksessä ihmiset on tuomittu omaan vapauteensa ja tee-se-itse-elämäkertoihin. Tällä Beck ei viittaa yksilöiden vapaisiin päätöksiin vaan siihen, että yksilön on itse löydettävä varmuuksia oloissa, joissa teollisen yhteiskunnan varmuudet hajoavat. Individualisaatio on institutionalisoitunut yksilöllistymistä. Ihmiset opetetaan näkemään itsensä yksilöinä, jotka ovat samalla vastuullisia omasta elämästään. (Beck 2001, 9.) Lisäksi näitä henkilökohtaisia valintoja joudutaan tekemään yhä kasvavan epävarmuuden ja lisääntyvien riskien oloissa (Beck 1995, 20–22). Näissä oloissa myös on yhä enemmän elämänalueita, joilla yksilöiden tulee tehdä henkilökohtaisia ratkaisuja. Giddensin (1991, 81) sanoin moderni yhteiskunta ”pakottaa” meidät tekemään valintoja. Toisaalta on myös esitetty, ettei tällainen henkilökohtaisen vastuun korostaminen ole suinkaan mikään erityisen postmoderni keksintö, vaan osa ihmisten sosiaalista olemusta jo pidemmältä ajalta (ks. esim. Barnes 2000, 92).

Institutionalisoitunut ja pakotettu yksilöllisyys sopivat kuitenkin jossain määrin kuvaamaan kirjoittajien henkilökohtaista dilemmaa: Ilmastomuutos näyttäytyi jonakin, jolle olemme ilmeisesti kaikki yksilöinä velvoitettuja tekemään jotakin. Samalla vapaus ja vastuu osoittautuivat kuitenkin osin näennäisiksi. Esimerkiksi institutionaaliset rakenteet, joiden varassa elämme, ja joita emme ole vapaasti valinneet, eivät aina vaikuttaneet taipuvan ilmastovastuullisuuden ihanteisiin. Toisaalta yksityinen vastuu tuntui pyörivän, kuten edellä mainitsin, nykyistä järjestystä tukevien pienten vaikutuskeinojen ympärillä. Mitään suurempia muutosvoimaisia vaihtoehtoja tai visioita eivät kirjoittajat spontaanisti lähteneet tarjoamaan. Carolan (2010, 316–318) analysoi tätä kautta syntyvää ambivalenssia siten, että rutinoituminen tiettyihin elämäntapoihin ja rooliodotuksiin kyseenalaistuu, kun nuo tavat ymmärretään ilmastolle haitallisiksi. Samalla niistä on kuitenkin vaikea pyrkiä eroon. Samaan suuntaan johtaa myös rakennesyntyinen ambivalenssi.

Yksityistyneen vastuun ongelmallisuuteen liittyi myös se, että kirjoittajat kokivat välillä negatiivisesti muiden ihmisten yksilöllisyyden ja vapauden. Toisten päämäärärationaaliset pyrkimykset saattoivat näyttäytyä silkkana itsekkyytenä (ks. myös Bickerstaff ym. 2008, 1319–1320). Näihin itsekkäisiin toisiin, kuten pohjoisamerikkalaisiin, saatettiin tehdä vertailua, jolloin heidän vastuuttomuutensa saattoi tasa-arvon nimissä vähentää omaa vastuuta. Toki omatkin teot saatettiin kokea osin moraalisesti vääriksi. Näitä arvioita tarkastelin analyysissä juuri elämäntavan jumiutumana. Olemme osa yhteiskuntajärjestystä, joka tuottaa ilmastomuutoksen, ja siten jo valmiiksi ambivalentissa suhteessa sen ratkaisuihin. Eräs kirjoittaja totesikin kuvaavasti, että ”emme ehkä vielä ole syyllisiä”. Samalla hän siis antoi ymmärtää, että ajan kuluessa, elämäntapansa myötä, hän tulee osasyylinen olemaan. Yksityistynyt vastuu ei ole sinällään

negatiivinen asia, mutta kun siihen yhdistyy kokemus vapauden puutteesta, vaikutti se useimmissa kirjoituksissa johtavan ambivalentteihin kokemuksiin.

Rakenne-epäkohdat, esimerkin kaipuu ja tiedolliset ambivalenssit

Oman vastuun ambivalenssien lisäksi vastuun katoa kirjoittajien näkemyksissä aiheutti nykyinen talousjärjestelmä ja sen näyttäytyminen muuttumattomana. Sen oloissa ratkaisujen nähtiin tapahtuvan vain tuottavuuden logiikalla. Talouden päämäärien nähtiin usein, joskaan ei aina, olevan kaukana substantiaalisista arvoista, kuten ilmastonmuutoksen torjunnasta (ks. myös Bickerstaff ym. 1325–1325). Taloudelliset tavoitteet ja kilpailu vaikuttavat olevan myös valtionpoliittisesti päämäärärationaalisesti ristiriidassa ilmastonmuutosta vastaan taistelemisen kanssa. Siten poliittisten päättäjienkin valta ja voimavarat nähdään siihen sidottuina. Formaali talousjärjestelmä ja substantiaalinen ilmastonsuojelu asettuvat vastakkain. Ongelmien ydin oli siis jälleen siinä, että arvolähtökohta oli ilmastonmuutoksen torjuminen, mutta samalla sitä ei nähty realistisena.

Kirjoittajien pessimistisimmissä visioissa riittävän suureen yhteiskunnan ja kulttuurin muutokseen ei enää uskottu. Vain suurten kriisien uskottiin kenties voivan tuottaa jonkinlaisen kollektiivisen heräämisen. Mielenkiintoista on, ettei oma vastuu ilmastonmuutoksen näkymättömän luonteen myötä suinkaan aina kadonnut, mutta muiden ravisteluun näitä mullistuksia uskottiin tarvittavan. Murphy (2009) on Kanadassa tapahtuneita jäämyrskyjä tutkiessaan todennut tällaisten ympäristökriisien kyllä pistävän alulle muutoksia. Sen sijaan, että kriisit kuitenkin aiheuttaisivat varsinaisia vallankumouksia, saattavat ne tuottaa vain lisää lyhyen aikavälin toimia. Kenties tällaiset näkemykset tai ”toiveet” kriisien aiheuttamasta suuremmasta heräämisestä saattavat myös osoittaa enemmänkin voimatonta ambivalenssia ja turhautumista nykyiseen kestävämmään tilanteeseen, kuin todellista uskoa niiden muutosvoimaan. Todennäköisimmin kyse on molemmista.

Poliitikkoihin suunnattu muutoksen toive kertoi kestävämmäksi koetusta nykytilanteesta ja elämäntavasta. Samalla kuitenkin pelättiin, etteivät poliitikot välttämättä jaa yhteisiä arvopäämääriä, tai ainakaan saa mitään konkreettista aikaan. Myös Bickerstaffin ym. (2008) tutkimuksessa voimattomuuden tunne johti monissa tapauksissa institutionaalisen (”heidän”) vastuun korostamiseen. Valtiojohdolta toivottiin erilaisten lakien ja käytäntöjen luomista. Asian synkkänä puolena oli, että yleisesti heidän kykyynsä ottaa vastuu ilmastonmuutoksesta ei kuitenkaan uskottu. (Em. 1322–1324). Siten voimattomuuden tunne toisaalta kumpusi siitä, ettei ”kukaan tee mitään”, ja toisaalta sai pistämään toivon tahoan, joka ei tuntunut tekevän mitään. Kierre vaikuttaa päättymättömältä. Onkin arvioitu, että ihmisten toimijuus on osin sidoksissa siihen, että he saavat

johdolta käsin hyvää mallia ja säädöksiä, ja tätä myös avoimesti kaivataan (ks. esim. Lybäck 2002, 230–231; Bickerstaff ym. 2008, 1327–1328). Myös paljon puhuttanut suurvaltojen rooli sai aikaan pienuuden kokemuksia ja voimattomuutta. Affektuaalinen ja päämäärärationaalinen vertailu näihin tahoihin saattoi aiheuttaa vahvaa pessimismia. Suurvaltojen rooli ei kuitenkaan suoraan kaventanut omaa vapautta, eikä oma vastuu arvorationaalisesti pohtien välttämättä kadonnut

Eräs Carolanin (2010, 313–315) mainitsemista ambivalenssin ilmentymistä oli, että samanaikaisesti kun median saatettiin ajatella liioittelevan ilmastonmuutoksen aiheuttamia haittoja, pidettiin ilmastonmuutosta toisaalta hyvin vakavana asiana. Samankaltaista liioittelua epäili myös osa aineistoni kirjoittajista, mutta myöskään heidän kohdallaan tämä ei välttämättä aiheuttanut itse aiheen vähättelyä. Siten erilaisten saatujen tietojen epäileminen ei ollutkaan todiste sinänsä ilmastonmuutosskeptisestä asenteesta (em. 313–314). Lisäksi aineistossani tiedon nähtiin toisaalta olevan tärkeässä roolissa toimijuuden taustalla, mutta ei suinkaan aina takaavan sitä. Sen sijaan epämääräiseksi koettu tieto saattoi toimijuutta jopa vähentää.

Jari Aro ja Pertti Jokivuori (2010, 168) muotoilivat Weberin ounastelleen julkisten arvojärjestelmien roolin heikkenemistä. Weberille (ks. esim. 1980, 135) perimmäiset arvot kiinnittyivät yleensä uskontoon, ja näiden maailmankuvien menettäessä merkitystään, oli ihminen vaarassa jäädä jonkinlaiseen arvottomuuden tilaan. Tällainen uskonnon tärkeiden korostaminen ei kenties vaikuta enää kovin modernilta ajatukselta. Ilman yliluonnollista uskoakin ilmastonmuutos vaikutti yleisesti jaetulta substantiaaliselta arvotaustalta, ainakin mitä aineistooni tai esimerkiksi edellä mainittuihin Eurobarometreihin tulee (ks. Eurobarometri 2009; Eurobarometri 2011). Toisaalta Gronow (1987, 18) toteaa, että Weberille arvot olivat kadonneet erityisesti formaalin vaatiman kalkyloitavuuden vuoksi. Sinänsä ehkä ilmastonmuutosta kaikki vastustavat, mutta poliittisissa puheissa helposti painottuvat esimerkiksi taloudelliset asiat, vaikka samaan aikaan kansalaisten huoli ilmastonmuutoksesta ylittääkin huolen talouden tilasta (ks. Eurobarometri 2011, s. 1–2). Siten keskustelulle voisikin tehdä hyvää aidosti erilaisten yhteiskunnallisten vaihtoehtojen esittäminen ja haitallisten rakenteiden ja ambivalenssien purku. Lisäksi juuri konkretiaa esimerkiksi päättäjien toimiin kirjoittajatkin peräänkuuluttivat.

8.2 Weberin käsitteet ja analyysin kriittinen tarkastelu

Weberin teorioiden yhdistäminen ilmastokysymykseen ei ole täysin originaali idea. Esimerkiksi Murphy on käsitellyt ihmisen ympäristösuhdetta Weberin rationaalisuuksien ja sosiaalisen toiminnan tyyppien avulla. Samoin ilmastonmuutosta käsittelevissä artikkeleissaan Beck (2010a,

256–257; 2010b, 176–177) on ehdottanut, että Weberin kirjoituksista on löydettävissä ”ekologinen subteksti”, joka käsittelee modernin epäjatkovaa luonnetta. Kuitenkin tapa, jolla olen yhdistänyt teorian ilmastomuutosvastuuseen, lienee melko uudenlainen. Koekappaleen rooli onkin mahdollisesti ollut tutkielmalleni sekä hyöty että haitta.

Weber oli oman (ja aikaisemman) aikansa tarkkailija, ja on epävarmaa, kuvaisiko hän nykyistä yhteiskuntaa esimerkiksi formaalin rationaalisuuden ylivalta, tai vastaisiko mikään hänen kehittämänsä käsite itse asiassa nykytilannetta alkuunkaan. Silti uskoisin, että esimerkiksi sellaiset asiat kuin formaalin ja substantiaalisen rationaalisuuden ristiriitaisuus tavoittavat jotakin myös nykyisestä yhteiskuntaelämästä ja ilmastomuutoksesta sen sivutuotteena. Weberin teorioiden paikkaa näissä analyyseissä voi puolustaa lisäksi se, että itse ilmastomuutoksen tausta piilee kehityksessä, joka on alkanut jo paljon omaa aikaamme ennen (kasvihuonekaasujen taso on noussut teollistuneen yhteiskunnan vaikutuksesta jo noin vuodesta 1750 (IPCC 2007b)). Modernin yhteiskunnan tapa kasvaa ja kuluttaa ei ole kestävä, näin uskoi jo Weber (1980, 134) puhuessaan luonnonvarojen loppumisesta.

Rakenteet, instituutiot ja rationaalisuudet ovat sanoina jossain määrin epämääräisiä. Tarkemmin määrittelemättöminä ja perustelemattomina ne eivät voi toimia selityksinä erilaisille ilmiöille. Tässä lienee tutkielmani heikko kohta, esimerkiksi rationaalisuuksien ilmiöt otan melko pitkälle vain annettuna taustaoletuksena. Tarkoitus on suhteuttaa yksilöiden näkemyksiä laajempaan kontekstiin, mutta tutkielmaani ei myöskään pidä, tai voi, käsittää tutkimuksena aktuaalisista makrotason ilmiöistä. Jo teorialuvussa 3.4 toin esiin toiminnan ja rakenteen kuilun, joka jo Weberin teksteissä esiintyy. Samoin on ilmeistä, etteivät keräämäni henkilökohtaisista näkökulmista kirjoitetut tekstit suoraan selitä tai kuvaa makrotason ilmiöitä, kuten esimerkiksi formaalin rationaalisuuden hallitsevuutta yhteiskuntakehityksessä. Mielestäni kuitenkin tämän tason tuominen tutkielmaan antoi mahdollisia viitteitä siitä, mistä useasti teksteissä esiintyneet ambivalenssit ja sisäiset ristiriitaisuudet voivat kummuta. Siten ilman tätä tasoa tarkastelu menettäisi kenties osan sosiologisuuttaan keskittyessään vain yksilöiden näkemyksiin. Toisaalta esimerkiksi termin ”formaali rationaalisuus” käytössä tunnistan vaaran ikään kuin liimata uusi, jopa asenteellinen, nimilappu ilmiön päälle, jota voisin kutsua esimerkiksi talous- tai poliittiseksi järjestelmäksi. Kuten jo luvussa 3 esitin, käsitteen asenteellisista konnotaatioista on kyllä vastuussa myös Weber.

Rakenteet eivät kuitenkaan ole olleet tutkielmani keskiössä, vaan juuri yksilöiden kokemukset. Ilmastomuutos on lähtökohtaisesti vaikea ongelma. Periaatteessa joudumme sen myötä koko inhimillisen elämäntapamme ja yhteiskuntajärjestelmämme kanssa tilille. Samalla moraalisen

vastuun kysymykset voisi ulottaa koskemaan lukemattomaan määrään arkipäiväisiä asioita, joita teemme. Tällainen itsetarkkailu taas tekisi elämästä lähes mahdotonta. Toisaalta, yksilöinä, emme ole valinneet elämäntapaamme emmekä kulttuuriamme. Tässä mielessä pidän järkevänä, että yksilöiden ilmastovastuun kokemusten tarkastelu palautetaan tähän rakenne- ja elämäntapaongelmaan. Länsimainen rationalisoituminen ei itsessään ole kaventanut ihmisten valinnanvapautta, joissain asioissa se on todennäköisesti sitä lisännyt, mutta ilmastonmuutoksen suhteen se on ajanut meidät jonkinlaiseen ambivalenttiin ansaan. Miten yksilö sitten voisi suhtautua omaan vastuuseensa tässä maailmassa? Mielestäni ihmisten sisäiset ambivalenssit johtuvat osin juuri siitä, että kysymys on jossain määrin mahdoton: miten yksilö voisi ratkaista systeemitason rakenteellisen ongelman? Samansuuntaisesti kirjoittaa Urry (2013, 217):

Kyse ei ole arvojen (halu hidastaa ilmastonmuutosta) ja käyttäytymisen ([autolla] ajamisen jatkaminen) välisen kuilun poistamisesta. Tuo kuilu on olemassa aina, osin ilmastonmuutoksen torjunnan erityisluonteen takia. Pienet muutokset yksilöiden käyttäytymisessä eivät ole ratkaisevia vaan järjestelmän vaihdoksen luomat mahdollisuudet.

Myös sosiaalisen toiminnan ideaalityyppien käyttämistä analyysin välineenä on mahdollista tarkastella kriittisesti. Voidaan esimerkiksi kysyä, onko toimintaa järkevää tarkastella sillä oletuksella, että se on toimijoille itselleen täysin tietoista? Toiminnan tyyppien teoriaa onkin esimerkiksi Heiskala (2004, 64) sen intellektuaalisuudesta: siitä onko ihmisen toimintaa järkevää lähestyä tietoisena ja ristiriidattomana, ”ikään kuin” se sopisi johonkin kaavaan silloinkin, kun se ei sitä noudata. Heiskalan kritiikki lienee varsin relevantti. Kirjoitukset eivät noudata ristiriidattomia kaavoja. Toisaalta, katson tämän osoittavan, että kirjoittajat ovat pohtineet asiaa syvällisesti. Siten tietoisuuden aste itse tuotetuissa teksteissä lienee suhteellisen korkea verrattuna esimerkiksi toiminnan empiiriseen havainnointiin kohteen ulkopuolelta. Tulkintani ovat saattaneet kuitenkin yksinkertaistaa ja siten kaventaa todellisuutta joissain kohdin, mutta olen pyrkinyt mainitsemaan ne tapaukset, joissa esitetyissä säännönmukaisuuksissa on ollut poikkeamia. Itse asiassa vähemmistössä ovatkin ne johtopäätökset ja säännönmukaisuudet, jotka absoluuttisesti koskisivat koko aineistoa. Osaltaan tämä johtuu jo pelkästään siitä, että vaikka jokaiseen kirjoitukseen sisältyi kaikkien kolmen yläluokan aineksia, olivat alaluokat tässä suhteessa vajaita.

Pertti Alasuutari (2011, 41) tiivistää ajatuksen sosiaalisen toiminnan tyypeistä siten, että tutkimuskohteina olevia toimintoja tarkastellaan näiden tyyppien variantteina. Olen mielestäni seurannut Alasuutarin linjaa ja saanut esiin joitain mielekkäitä säännönmukaisuuksia. Analyysissäni toiminnan tyyppien rooli oli tuoda esiin sellaisia asioita kuin, suhtaudutaanko esimerkiksi

ilmastotekoihin arvokkaina itsessään, tai ohjaako niiden tekoa päämäärärationaalinen orientaatio. Esimerkiksi siirretyn vastuun luokissa toiminnantyyppien käyttö oli kuitenkin ongelmallisempaa kuin oman vastuun muotoja analysoitaessa. Tämä johtui käytännössä siitä, ettei siirretty vastuu luonnollisestikaan yleensä lisännyt omaa toimijuutta, vaan pikemminkin häivytti sen merkitystä. Siten tämä toisaalta osoitti, että tällaisissa oloissa päämäärärationaalisuus, eli Weberin merkityksessä henkilön vapaus ja toimijuus, kapenevat. Toisaalta rajoituksia vapaudelle ja toimijuudelle asettivat myös erilaiset ulkoisiksi koetut voimat, kuten myös itse elämäntapamme.

Toisaalta, kuvion 1 asetelmaa on hyvä miettiä uudestaan. Kenties tutkielmani valossa voidaan pohtia, millaista toimijuutta päämäärärationaalinen toiminta oikeastaan ilmentää. Kenties, toisin kuin Weber ajatteli, vapainta toimijuutta voisikin olla juuri arvorationaalinen toiminta. Saattaa kuulostaa jopa idealistiselta esittää, ettei ihminen voi olla vapaa toimiessaan vain itsekkäistä syistä, eikä sellaiseksi päämäärärationaalisuutta kaikissa olosuhteissa edes tarvitse tuomita. Päämäärärationaalisuus sinänsä ei estä yhteistoimintaa, mutta sillä on kenties taipumus kohdella muiden toimintaa ja voimavaroja välineellisesti tai jopa kilpailla niitä vastaan. Sen sijaan kirjoittajien näkemyksissä, ja jonkinlaisen yksityistyneen vastuun olosuhteissa, oman moraalin palveleminen, arvorationaalinen toiminta, näytti aiheuttavan vähiten kysymyksiä oman toiminnan kannattavuudesta tai järkevyydestä.

Useassa kohdassa olen käsitellyt ilmastonmuutosvastaisuutta ikään kuin se olisi jaettu substantiaaalinen päämäärä. Tämä ei ole kuitenkaan aukoton tulkinta. Ilmastonmuutoksen torjunta voitaisiin yhtä hyvin nähdä itsesäilytykseen ja muihin päämäärärationaaliin odotuksiin pohjaavana. Aineistoni puitteissa tämä kysymys jää kuitenkin ratkaisematta. Kirjoittajat eivät suurelta osin erittele erikseen, miksi kyseessä on negatiivinen asia, vaan se otetaan annettuna. Asian selvittämiseksi olisi kenties apukysymys ”Jos, niin miksi ilmastonmuutosta pitäisi estää?” ollut paikallaan. Toisaalta asenteen itsestään selvältä tuntuvan luonteen ja perustelemattomuuden voidaan nähdä tukevan oletustani siitä, että kyseessä on ainakin jaettu normatiivinen päämäärä, pohjaa se jaettuun arvotaustaan tai ei. Lisäksi päämäärärationaalisuuden yksityisyys ja henkilökohtaisen hyödyn kalkyyliit vaikuttivat kirjoituksissa aiheelle vierailta. Mahdollisesti joku voisi laskeskella suomalaisena hyötyvänsä ilmastonmuutoksesta suhteessa ilmiöstä enemmän kärsivien seutujen asukkaisiin. Tällaisia ajatuksia ei aineistossani kuitenkaan esitetty.

On ollut kiinnostavaa koittaa yhdistää täydellisen globaali, ilmastonmuutos, ja pienin mahdollinen yksityinen, yksilön näkökulma. Voidaan kysyä, olisinko voinut saada vastaukseksi muuta kuin ambivalenssia ottaen huomioon asioiden kokoeron. Mielestäni näkökulma kuitenkin on

perusteltavissa sillä, että aineistoni kirjoittaneet nuoret kokivat heille annettavan ilmastonmuutosvastuuta tahtoen tai tahtomattaankin. Lisäksi esittämiäni ambivalenssin tulkintojani tukevat myös esimerkiksi Bickerstaffin ym. (2008) ja Carolanin (2010) tutkimusten antamat samansuuntaiset tulokset.

8.3 Ilmastonmuutos, rakenteet ja toiveita jatkotutkimukselle

En ole tutkielmassani tutkinut, miten rakenteet vaikuttavat ilmastonmuutokseen. Rakenteet esiintyivät kirjoittajien erilaisissa maininnoissa yhteiskunnasta, poliittisista päättäjistä, markkinataloudesta ja suurvalloista. Ne tulivat näkyväksi myös elämäntavan ja erilaisten yhteiskunnallista elämää koskevien oletusten ilmauksissa. Siten tutkielmaani voisi kuvailla esitykseksi siitä, millaisia rakenteita ja mekanismeja maailmassa ilmastonmuutokseen liittyen hahmotetaan.

Pitäisin tärkeänä, että ilmastonmuutoksen syntymekanismeja ja siihen liittyviä toimijuuksia jatkossa tutkittaisiin sosiaalitieteissä rakenteita tarkastelemalla. Myös ilmastonmuutosvastuun pohtiminen jää auttamattomasti liian kapeaksi, jos pitäydytään pelkässä yksilönäkökulmassa. Oman tutkielmani anti onkin kenties osoittaa, että vaikka aineistossani keskustelu pyöri paljon ihmisten oman arkielämän ympärillä, eivät nämä näkemykset osoittaneet erityistä muutosvoimaa ja johtivat usein epämääräisiin ambivalentteihin tuntemuksiin. Jumiutuminen yksityistyneeseen vastuuseen ei ole ratkaisu, jos tavoitteeksi asetetaan ilmastonmuutoksen torjunta tai hillintä.

Tutkimuksen (kenties vanhahtava) ideaali on tavoitella objektiivisuutta. Silti, jos sosiaalitutkimuksessa tarkastellaan sosiaalista ongelmaa, olisi erikoista, ettei tutkijalla olisi taustamotiivina asioiden jonkinlainen parantaminen tai epäkohtien esiintuominen. Oma mielipiteeni on, että ilmastonmuutokseen pitäisi suhtautua vakavasti ja sen hillitsemiseksi pitäisi tehdä konkreettisia muutoksia yhteiskunnassa. Vaikka pyrkimykseni koko tutkielman teon ajan on ollut tuoda esiin aineistosta löytämiäni asioita mahdollisimman arvoneutraalilla tavalla, on tekoprosessi itse asiassa tätä käsitystäni entisestään vahvistanut. Samalla olen monella tapaa samaistunut niihin ambivalentteihin vastuun tuntemuksiin, joista moni informanttini kirjoittaa.

Palatakseni luvun 2 ajatukseen ilmastonmuutostiedon preskriptiivisyydestä, uskon sosiaalitutkimuksella olevan annettavaa ilmastonmuutoksen kohtaamiseen ja ymmärtämiseen ja tämän myötä, ideaalitapauksessa, sen hillintään. Ihmislähtöisenä ongelmana ilmastonmuutos ei luonnollisesti voi jäädä vain luonnontieteiden tontiksi. Sen tuottamat tuhot kohtaavat ihmiskuntaa aiheuttaen

todennäköisesti pakollisia rakennemuutoksia ja näiden lisäksi erilaisia konflikteja ja humanitaarisia kriisejä. Myös ratkaisut sen hillitsemiseksi voivat lähteä vain ihmisistä. Siten ilmastonmuutosta vauhdittavien mekanismien valottaminen ja esiin nostaminen jo ennen näitä seurauksia (jotka valitettavasti monessa maailmankolkassa ovat jo käynnissä) olisi mielekästä. Pienessä mittakaavassa olen antanut tälle panokseni tarkastelemalla, miten yksilö kamppailee oman ilmastonmuutosvastuunsa kanssa, hahmottaen samalla sen syvän juurtuneisuuden elämäntapaan, talousjärjestelmään ja toisaalta erilaisten valtaapitävien instituutioiden tehottomuuteen. Näistä syistä, jo normatiivisiksikin koetut, ilmastonmuutoksen torjuntapuheet tuntuivat jäävät kirjoituksissa lopulta tyhjiksi toiveiksi, joiden toteuttamiseen kellään ei vaikuta olevan motivaatiota tai konkreettisia keinoja.

Vaikka sosiaalitieteen huonosta tilasta ilmastonmuutostutkimuksen suhteen valitellaan tieteen sisällä, vaikeampaa voi olla vakuuttavasti osoittaa, kuinka asia tulisi korjata (ks. esim. Gross 2011, Raymond 2011). Yhden vaihtoehdon tarjoaa luonnon ja yhteiskunnan erottelun purkamiseen keskittyvä tutkimus: eli esimerkiksi luonnonvarojen, fossiilisten polttoaineiden ja hiiliriippuvuuksien yhteyttä yhteiskuntajärjestykseen käsittelevä tarkastelu (ks. esim. Urry 2013, 12–13, 15–16, 28–29, 31; Murphy 2011, Redclift 2011). Michael Redclift (2011, 156–164) tuo myös esiin, että tällaisten polkuriippuvuuksien tutkimuksen lisäksi sosiologian tulisi visioda ”jälkihiiliyhteiskuntia” (”post-carbon societies”), eli yhteiskuntia, joissa tällaiset riippuvuudet on ylitetty. Beck (2010b) taas on pitänyt ilmastotutkimukselle tärkeänä, asiaa sen tarkemmin kuitenkin spesifioimatta, sosiologian muuttumista globaalimmaksi ja transnationaalimmaksi.

Melko useat ilmastonmuutoksesta kirjoittaneet sosiologit oikeastaan vaikuttavat, asenteellisessa mielessä, hämmästyttävän poliittisilta. Urry (2013, 37–55, 148.) toteaaakin koko ilmastonmuutostutkimusta, myös luonnontieteellistä, leimaavan jonkinasteisen poliittisuuden. Stellan Vinthagen (2013) jopa ehdottaa sosiaalitieteellisen ilmastonmuutospaneelin perustamista. Lisäksi esimerkiksi Murphy (2011, 175–176, 178–179) on ehdottanut, että ilmastopäästöjä vähentämään onnistuneita yhteiskuntia pitäisi vertailla vähemmän menestyksekkäisiin ja tällä tavoin päästä ongelmien ytimeen käsiksi. Giddens (2009) sen sijaan on muotoillut poliittista taustaa sille, miten ilmastonmuutosta voitaisiin ehkäistä vahvemalla valtioiden suunnittelulla ja ohjauksella. Urryn (2013) mukaan pelkkä uudenlaisen politiikan muotoilu ei vielä riitä. Hän itse koettaa selvittää yhteiskunnallisia mekanismeja, joiden myötä päästöt syntyvät ja kasvavat, mutta myös sitä millainen voisi olla hiiliriippuvuuksien jälkeinen yhteiskunta. Hän muotoilee mahdollisuuksia erilaisten sosiaalisten verkkojen saralla, päätyen osin kuitenkin pessimismiin sen suhteen, että muutoksia neoliberalistiseen järjestelmään saataisiin kovin, tai riittävän, nopeasti. Vähäpäästöiseen

yhteiskuntaan siirtyminen tarkoittaisi useiden systeemitason lukittuneiden järjestelmien purkamista. (Em. 260–263, 276.) On kyse muustakin kuin yksittäisistä teknologisista korjauksista. Tarvitaan esimerkiksi synkronoitua, verkottunutta sosiaalisten agenttien toimintaa. (em. 201–254.)

Kehitettiin sitten hiiliriippuvuuksia tutkivaa tai sen jälkeistä sosiologiaa (ks. esim. Murphy 2011; Urry 2011, 31), oleellinen kysymys melko kiistatta kuuluu: miten edellisestä mahdollisimman nopeasti päästäisiin jälkimmäiseen yhteiskuntamuotoon? Ja vieläpä mieluummin jo ennen kun, Weberin (1980, 134) sanoin, ”*viimeinen sentneri fossiilista polttoainetta on hehkunsa hehkunut*”. Tuolloin ilmastonmuutossosiologiakin olisi vaarassa muodostua osaksi katastrofikirjallisuutta.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Aro, Jari & Jokivuori Pertti (2010) Klassinen sosiologia ja moderni maailma. Helsinki: WSOYpro.
- Bauman, Zygmunt (2003) Sosiologinen ajattelu. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos *Thinking Sociologically* 1990.
- Bauman, Zygmunt (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1995) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaatioteoriaa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 11–82. Englanninkielinen alkuteos *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* 1994.
- Beck, Ulrich (1990) Riskiyhteiskunnan vastamyryt, Suomentanut Heikki Lempa. Tampere: Vastapaino. Saksankielinen alkuteos *Gegengifte: die organisierte Unverantwortlichkeit* 1988.
- Beck, Ulrich (1996) Risk Society and the Provident State. Teoksessa Scott Lash & Bronslaw Szerszynski & Brian Wynne (toim.) *Risk, Environment and Modernity*, London: Sage Publications, 27–43.
- Beck, Ulrich (2001) *World Risk Society*. Cambridge: Polity.
- Bickerstaff, Karen & Simmons, Peter & Pidgeon, Nick (2008) Constructing responsibilities for risk: negotiating citizen - state relationship. *Environment and planning A* 40:6 1312–1330.
- Bickerstaff, Karen & Walken, Gordon (2002) Risk, responsibility, and blame: an analysis of vocabularies of motive in air-pollution(ing) discourses. *Environment & Planning A* 34:12, 2175–2192.
- Boholm, Åsa (1996) Risk perception and social anthropology: critique of cultural theory. *Ethnos* 61, 64–84
- Brubaker, Rogers (1984) *The limits of rationality: an essay on the social and moral thought of Max Weber*, London: Allen & Unwin.
- Cantell, Hannele & Larna, Riitta (2006) Ympäristövastuullisuus nuorten sanoissa ja teoissa. Helsingin kaupungin opetusvirasto. Julkaisun numero A1:2006.
- Eden, S. E. (1993) Individual environmental responsibility and its role in public environmentalism. *Environment & Planning A* 25:12, 1743–1758.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari (2001) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, Anthony (2009) *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity Press.
- Gronow, Jukka (1987) Länsimainen rationalisoitumisprosessi ja modernin länsimaisen kulttuuri irrationaalisuus. Teoksessa Tapani Hietaniemi (toim.) *Aiheita Weberistä: Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista*. Tutkijaliitto, 9–36.
- Gronow, Jukka (1988) *The Element of Irrationality: Max Weber's Diagnosis of Modern Culture*. *Acta Sociologica* 31:4, 319–331.
- Heiskala, Risto (2004) *Toiminta, tapa ja rakenne: Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskunta-teoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hietaniemi, Tapani (1989) Suomentajan esipuhe. Teoksessa Max Weber, *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Kirjoituksia uskontososiologiasta. Tampere: Vastapaino, 6–7.
- Hietaniemi, Tapani (1989) Johdatus Max Weberin sanastoon ja käsitteistöön. Teoksessa Max Weber, *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Kirjoituksia uskontososiologiasta. Tampere: Vastapaino, 191–213.
- Hämäläinen, Juha (1987) Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Tilastot ja selvitykset 2/1987.
- Julkunen, Raija (2006) *Kuva vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Järvelä, Marja & Wilenius, Markku (1996) *Ympäristöriski ja ympäristöpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalberg, Stephen (1980) Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History. *American Journal of Sociology* 85:5, 1145–1179.
- Kuusisto, Esko & Käyhkö, Jukka (2004): *Globaalimuutos*. Suomen Akatemian FIGARE-ohjelma. Helsinki: Otava.
- Laakso, Marjukka (2002) Liberalismi ja ympäristökysymykset. Teoksessa Olli Loukola & Katinka Lybäck & Mikko Tervo (toim.) *Arvot, ympäristö ja teknologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 259–276.
- Lehtonen, Mikko (1996) *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- Levine, Donald N. (1981) Rationality and Freedom: Weber and Beyond. *Sociological Inquiry* 51:1, 5-25.
- Lybäck, Katinka (2002) Ympäristökysymykset mikrotason toimijoiden arjessa: asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita. Teoksessa Olli Loukola & Katinka Lybäck & Mikko Tervo (toim.) *Arvot, ympäristö ja teknologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 217–234.
- Lyytimäki, Jari (2009) Hiipuuko ilmastokeskustelu? Julkisen keskustelun merkitys ilmastopolitiikan valtavirtaistamiselle. *Yhteiskuntapolitiikka* 74:5, 537–541.
- Mazur, Allan (1998) Global Environmental Change in the News. 1987–90 vs. 1992–96. *International Sociology* 13:4, 457–472.

- Mikkola, Henna (2002) Sukupolvettomat? Nuoret ikäpolvensa kuvaajina. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 73. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Miles, Matthew & Huberman, Michael (1994) Qualitative data analysis: an expanded sourcebook. Thousand Oaks: Sage.
- Murphy, Raymond (2009) Leadership in Disaster. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Murphy, Raymond (1994) Rationality and Nature - A Sociological Inquiry into a Changing Relationship. Colorado: Westview Press.
- Ritzer, George (2004) The McDonaldization of Society, Revised New Century Edition. California, London, New Delhi: Pine Forge Press.
- Ritzer, George (2008) The McDonaldization of Society 5. California, London, New Delhi: Pine Forge Press.
- Rose, Nikolas (1999) Powers of Freedom: Reframing Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2004) Sosiologia. Helsinki: WSOY.
- Suhonen, Pertti (1994) Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Pekka (1999) Johdatus sosiologiaan - käsitteitä ja näkökulmia. Helsinki: WSOY.
- Sulkunen, Pekka (2006) Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Gaudeamus, Helsinki, 17–38.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Urry, John (2013) Ilmastonmuutos ja yhteiskunta. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos *Climate Change and Society* 2011.
- Valkonen, Jarno & Kimmo Saaristo (2010) Johdanto. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) Ympäristösosiologia. Helsinki: WSOYpro, 7–28.
- Weber, Max (1991) Bureaucracy. Teoksessa H. H. Gerth & C. Wright Mills (toim.) From Max Weber: Essays in Sociology. London: Routledge, 96–244. Englanninkielinen alkuteos 1946. Saksankielinen alkuteos *Wirtschaft und Gesellschaft* 1921.
- Weber, Max (1978) Economy and Society: An outline of interpretive sociology. Guenther Roth and Claus Wittich Vol 1. Berkeley: University of California Press. Saksankielinen alkuteos *Wirtschaft und Gesellschaft* 1921.
- Weber, Max (1978b) Economy and Society: An outline of interpretive sociology. Vol 2. Berkeley: University of California Press. Saksankielinen alkuteos *Wirtschaft und Gesellschaft* 1921.
- Weber, Max (1989) Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus. Kirjoituksia uskonnon sosiologiasta. Suomentanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino. Saksankielinen alkuteos *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* 1920.

Weber, Max (1949) Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences. Teoksessa Edward A. Shils & Henry A. Finch (toim.). Max Weber on the methodology of the social sciences. Glencoe, Ill: Free Press, 113–188. Saksankielinen alkuteos *Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik* 1905.

Weber, Max (1980) Protestantinen etiikka ja kapitalismin henki. Suomentanut Timo Kytäjä. Juva: WSOY. Saksankielinen alkuteos *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* 1904–1905.

Weber, Max (1991) The Social Psychology of the World Religions. Teoksessa H. H. Gerth & C. Wright Mills (toim.) From Max Weber: Essays in Sociology. London: Routledge, 267–301. Englanninkielinen alkuteos 1946. Saksankielinen alkuteos *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen* 1913–1915.

Weber, Max (2009) Tiede ammattina ja kutsumuksena. Teoksessa Max Weber, Tiede ja politiikka: kutsumus ja ammatti. Suomentanut Tapani Hietaniemi & Risto Hannula. Tampere: Vastapaino, 25–66. Saksankieliset alkuteokset *Wissenschaft als Beruf* 1917, *Politik als Beruf* 1919.

ELEKTRONISET LÄHTEET

Assmann, Sarah M. & Castleman, Welford & Irwin, Mary Jane & Jablonski, Nina G & Vondracek, Fred W. (2010) M.RA-10 Final Investigation Report Involving Dr. Michael E., Mann The Pennsylvania State University June 4, 2010. http://live.psu.edu/pdf/Final_Investigation_Report.pdf. Viitattu 7.10.2011.

Barnes, S Barry (2000) Understanding Agency: Social Theory and Responsible Action. London: SAGE Publications Ltd. <http://site.ebary.com/lib/tampere/Doc?id=10369688>. Viitattu 25.10.2013.

Beck, Ulrich (2010a) Climate for Change, or How to Create Green Modernity? Theory, Culture & Society 27: 2–3, 254–266. <http://helios.uta.fi:2422/content/27/2-3/254.full.pdf+html>. Viitattu 1.8.2010.

Beck, Ulrich (2010b) Remapping Aocial Inequalities in an Age of Climate Change: For a Cosmopolitan Renewal of Sociology. Global Networks 10:2, 165–181. <http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=48345645&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 1.8.2010.

Beck, Ulrich & Blok, Anders & Tyfield, David & Yueyue, Zhang Joy (2013) Cosmopolitan communities of climate risk: conceptual and empirical suggestions for a new research agenda. Global Networks 13:1, 1–21. <http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=84503914&site=ehost-live&scope=site> Viitattu 12.12.2013

Bello, Walden (2008) Can Capitalism Survive Climate Change? Washington, DC: Foreign Policy In Focus, 4.1.2008. http://www.fpif.org/articles/can_capitalism_survive_climate_change. Viitattu 1.3.2013

- Carolan, Michael (2010) Sociological ambivalence and climate change. *Local Environment* 15:4, 309–321.
<http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=49147670&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 12.12.2013
- Eurobarometri (2009) Erityinen Eurobarometri 313. Eurooppalaisten suhtautuminen ilmastonmuutokseen. Euroopan parlamentti ja Euroopan komissio.
http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/12_07/report_eb711_climat_change_fi.pdf. Viitattu 12.10.2010.
- Eurobarometri (2011) Special Eurobarometer 372. Climate change - Report. European Commission. ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf. Viitattu 12.10.2010
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press. http://books.google.fi/books?id=cV8xnSla0-IC&printsec=frontcover&hl=fi&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Viitattu 11.12.2013.
- Gills, Barry K. (2008) Climate Change: A Global Call to Action. *Globalizations* 5:1, 83–87. <http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=28805663&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 12.10.2010.
- Helsingin Sanomat (2014) Arkisto. Hakusanat ”ilmastokokou*” <http://www.hs.fi/arkisto>. Viitattu 21.5.2014.
- Helsingin Sanomat (2011) Arkisto. Hakusanat ”ilmastonmuu*”. <http://www.hs.fi/arkisto>. Viitattu 1.2.2011.
- Ilmatieteen laitos (2012) IPCC tukee ilmastopoliittista päätöksentekoa. <http://ilmatieteenlaitos.fi/ipcc-ilmastopaneeli>. Viitattu 14.10.2013.
- IPCC (2010) Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC. Organization. History. https://www.ipcc.ch/organization/organization_history.shtml. Viitattu 1.9.2010.
- IPCC (2007a) Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel of Climate Change. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm. Viitattu 7.11.2010.
- IPCC (2007b) Summary for Policymakers. Human and Natural Drivers of Climate Change. In: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/spmssp-human-and.html. Viitattu 10.10.2013.
- IPCC (2013a) Working Group I Contribution to the IPCC Fifth Assessment Report Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Final Draft. Underlying Scientific-Technical Assessment. http://www.climatechange2013.org/images/uploads/WGIAR5_WGI-12Doc2b_FinalDraft_Chapter01.pdf. Viitattu 18.10.2013.
- IPCC (2013b) Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC. Organization. <http://www.ipcc.ch/organization/organization.shtml>. Viitattu 14.10.2013.

IPCC (2013c) Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC. Publications and data. IPCC Reports. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data.shtml. Viitattu 14.10.2013

Lever-Tracy, Constance (2008) Global Warming and Society. *Current Sociology* 56:3, 445–466. <http://helios.uta.fi:2339/content/56/3/445.full.pdf+html>. Viitattu 1.6.2010

Lyytimäki, Jari & Palosaari, Marika (2004) Ympäristöviestinnän tutkimus Suomessa. Suomen ympäristö 683, ympäristöpolitiikka. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=14266&lan=fi>. Viitattu 25.10.2010.

Mazur, Allan (2009) American generation of environmental warnings: Avian influenza and global warming. *Human Ecology Review* 16:1, 17–26. <http://www.humanecologyreview.org/pastissues/her161/mazur.pdf>. Viitattu 8.11.2010.

MOT (2013) Sanakirja suomi-englanti. <http://mot.kielikone.fi/mot/uta/netmot.exe?motportal=80>. Viitattu 10.11.2013.

Murphy Raymond (2011) The Challenge of Anthropogenic Climate Change for the Social Sciences. *International Review of Social Research* 1:3, 167–181. http://www.irsr.eu/issue03/10_Murphy_p167-181.pdf. Viitattu 10.11.2013.

Myllyniemi, Sami (toim.) (2010) Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiainneuvottelukunta. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisosiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/nuorisobarometri2010.pdf. Viitattu 5.12.2013.

Neil, Gavin T. (2009) Addressing climate change: a media perspective. *Environmental Politics* 18:5, 765–780. <http://dx.doi.org/10.1080/09644010903157081>. Viitattu 8.11.2010.

Oreskes, Naomi (2014) Climate Change and the Social Sciences. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences Of The United States Of America* 111, 9344–9345. http://helios.uta.fi:2552/content/111/Supplement_2/9327.full. Viitattu 25.8.2014.

Palonen, Kari (1999) Max Weber's Reconceptualization of Freedom. *Political Theory* 27:4, 523–544. <http://www.jstor.org/stable/192304>. Viitattu 10.11.2013.

Phillips, Louise (2000) Mediated Communication and the Privatization of Public Problems: Discourse on Ecological Risks and Political Action. *European Journal of Communication* 51:2, 171–207. <http://ejc.sagepub.com/content/15/2/171>. Viitattu 31.7.2014.

Pierrehumbert, Raymond T. (2004) Warming the World: Greenhouse effect: Fourier's concept of planetary energy. *Nature* 432:7018, 677. <http://helios.uta.fi:2078/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=15315160&site=ehost-live>. Viitattu 1.6.2010.

Redclift, Michael (2011) The Response of the Hermeneutic Social Sciences to a 'Post Carbon World'. *International Review of Social Research* 1:3, 155–166. http://www.irsr.eu/issue03/09_Redclift_p155-166.pdf. Viitattu 27.8.2014.

Ritzer, George & Walczak, David (1988) Rationalization and the Deprofessionalization of Physicians. *Social Forces* 67:1, 1–22.

<http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=5287321&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 12.12.2012.

Ruuska, Maija & Koljonen, Tiina & Koreneff, Göran & Lehtilä, Antti (2012) Fossiiliset polttoainevarat ja –markkinat, VTT Technology 28: 2012.
<http://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2012/T28.pdf>. Viitattu 14.10.2013

Sivistyssanakirja (2013) SuomiSanakirja.fi, Sivistyssanakirja. Vastuu.
<http://suomisanakirja.fi/vastuu>. Viitattu 24.10.2013

Starr, Bradley E. (1999) The Structure of Max Weber's Ethic of Responsibility. Journal of Religious Ethic. 27:3, 407-434. <http://helios.uta.fi:2167/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=b397539a-1c4e-4a29-ace1-aa11e4e1d064%40sessionmgr114&vid=5&hid=113>. Viitattu 13.10.2012

Stern, Nicholas (2006) Stern Review: The Economics of Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press.
<http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.> Viitattu 14.10.2013.

Stranius, Leo (2012) Ilmastokokousblogi, Ilmasto.org, <http://ilmasto.org/ilmastokokousblogi> Viitattu 20.9.2013.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2011) Koulutukseen hakeutuminen, Liitetaulukko 1. Peruskoulun 9. luokan päättäneiden välitön sijoittuminen jatko-opintoihin 2005 - 2011 . Helsinki: Tilastokeskus http://tilastokeskus.fi/til/khak/2011/khak_2011_2012-12-13_tau_001_fi.html. Viitattu: 30.10.2013.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Oppilaitosten opiskelijat ja tutkinnot. Liitetaulukko 2. Tutkintotavoitteisen koulutuksen opiskelijat ja suoritettut tutkinnot koulutussektorin ja sukupuolen mukaan 2009 1) . Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/opiskt/2010/opiskt_2010_2011-01-26_tau_002_fi.html. Viitattu 8.10.2011.

Suomen ympäristökeskus (2013) Ilmasto-opas: Sopimukset ohjaavat kansainvälistä ilmastopolitiikkaa http://ilmasto-opas.fi/fi/ilmastonmuutos/hillinta/-/artikkeli/f65a78bb-dc8e-41a5-b09a-6fa36661880b/sopimukset-ohjaavat-kansainvalista-ilmastopolitiikka_fi.html. Viitattu 14.10.2013

Szerszynski, Bronislaw (2010) Reading and Writing the Weather: Climate Technics and the Moment of Responsibility. Theory, Culture and Society 27:2-3, 9–30.
<http://tcs.sagepub.com/content/27/2-3/9>. Viitattu 7.11.2010.

Szerszynski, Bronislaw & Urry, John (2010) Changing Climates: Introduction. Theory, Culture and Society. 27:2-3, 1-8. <http://tcs.sagepub.com/content/27/2-3/1>. Viitattu 7.11.2010.

Tansey, James & O'Riordan, Tim (1999) Cultural theory and risk: a review. Health, Risk and Society 1: 71–90.
<http://helios.uta.fi:2086/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=6457306&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 31.7.2014.

Tijsterman, Sebastiaan P. & Overeem, Patrick (2008) Escaping the Iron Cage: Weber and Hegel on Bureaucracy and Freedom. Administrative Theory and Praxis 40:1, 71–91.
<http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=31535493&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 10.11.2013.

United Nations (2013) Framework Convention on Climate Change. First steps to a safer future: Introducing The United Nations Framework Convention on Climate Change. http://unfccc.int/key_steps/the_convention/items/6036.php. Viitattu 14.10.2013.

Van der Sluijs, Jeroen & van Eijndenhoven, Josée & Shackley, Simon & Wynne, Brian (1998) Anchoring Devices in Science for Policy: The Case of Consensus around Climate Sensitivity. *Social Studies of Science* 28:2, 291-323. <http://helios.uta.fi:2159/stable/285604>. Viitattu 1.6.2010.

Vinthagen, Stellan (2013) Ten theses on why we need a "Social Science Panel on Climate Change". *ACME: An International E-Journal For Critical Geographies* 12:1, 155-176. <http://www.acme-journal.org/vol12/Vinthagen2013.pdf>. Viitattu 25.8.2014.

World Resources Institute (2013) Climate Analysis Indicators Tool (CAIT 2.0) WRI's climate data explorer. <http://cait2.wri.org/wri/Country%20GHG%20Emissions?indicator=Total%20GHG%20Emissions%20Excluding%20LUCF&indicator=Total%20GHG%20Emissions%20Including%20LUCF&year=2010&sortDir=desc>. Viitattu 6.11.2013.

Yearley, Steven (2009) Sociology and Climate Change after Kyoto: What Roles for Social Science in Understanding Climate Change? *Current Sociology* 57:3, 389-405. <http://csi.sagepub.com/cgi/content/abstract/57/3/289>. Viitattu 8.11.2010.

Ympäristöministeriö (2013) Kansainväliset ilmastoneuvottelut. http://www.ym.fi/fi-FI/Ymparisto/Ilmasto_ja_ilma/Ilmastonmuutoksen_hillitseminen/Kansainvaliset_ilmastoneuvottelut. Viitattu 14.10.2013.

Yong, Nathan & Dugas, Eric (2011) Representations of Climate Change in Canadian National Print Media: The Banalization of Global Warming. *Canadian review of sociology* 48:1, 1-22. <http://helios.uta.fi:2102/login.aspx?direct=true&AuthType=cookie,ip,uid&db=aph&AN=57856777&site=ehost-live&scope=site>. Viitattu 12.12.2011.

Liite 1. Aineistonkeruutilanteessa annetut suulliset ohjeet

- Kiitä
- Kuka olen, mistä, miksi kerään aineiston (jos kysyttävää alasta, voi keskustella tunnin jälkeen)
- Eettisyys: tekstien käsittely nimettöminä, en ota suoria lainauksia, joista henkilöllisyys voisi paljastua (yksityiskohdat tms. joista voisi tunnistaa, ei tarvitse miettiä sitä)
- Tekstiä ei arvioida kirjoitustyyllillisten ansioiden mukaan, kiinnostaa ihmisten kokemukset ja kertomukset aiheesta.
- Itse aiheeseen: Miten koet yleisen puheen ja keskustelun aiheesta ilmastonmuutos? Miten itse suhtaudut asiaan ja sen tärkeyteen? Onko tässä jotain erityistä nuoren näkökulmasta? Miten ilmastonmuutos vaikuttaa sinun tai muiden elämään? Pitäisikö sille tehdä jotain? Onko suhtautuminen muuttunut?

Käy läpi kalvo:

ESSEETYYLINEN, EI-RUNO

henk. koht. KOKEMUKSIA – voi sisällyttää yksittäisiä, tai yleisemmin.

EI ”OIKEITA” vastauksia – nyt ei kysytä tiedollista osaamista ilmastonmuutoksesta. En arvota tässä sitä, miten paljon tiedätte faktatietoa, tai kuinka aktiivisesti tai ympäristötietoisesti toimitte.

PITUUS ”työkalut, rakenne”

KYSYMYKSIÄ?

- Kiitä! Kerro, että voit toimittaa koulun kirjastoon tms.

Liite 2. Aineistonkeruutilanteessa valkokankaalle projisoidut ohjeet

”MINÄ, MAAILMA JA ILMASTONMUUTOS”

- Ei-fiktiivinen, vapaamuotoinen teksti
- Kerro **omia** kokemuksia, mielikuvia, näkökulmia, tuntemuksia, ajatuksia aiheesta
 - **Älä** käytä tiedonhakuja (google ym.)!
 - Työskentele itsenäisesti
 - ”Oikeita” vastauksia ei ole, pyri rehellisyyteen
- Laajuustoive vähintään 250 sanaa (työkalut > rakenne). Voit kirjoittaa niin paljon kuin sanottavaa on, ylärajaa ei ole!
- Aikaa noin 60 min / klo 14.10 asti
- Kirjoitukset tulostetaan nimettöminä

Kiitos kaikille osallistumisesta!